National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

Arkivexemplar

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965:13

Justitiedepartementet

SOU
1965: 13 A

RÄTTEGÅNGSHJÄLP

BETÄNKANDE MED REVIDERAT FÖRSLAG TILL LAG OM RÄTTEGÅNGSHJÄLP M. M. AV TILLKALLADE UTREDNINGSMÄN

Stockholm 1965

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965

Kronologisk förteckning

1. Sveriges sjöterritorium. Kihlström. 135 s. + 1 utviksblad. U.
2. Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 1: Allmänna uttalanden samt 1 och 2 kap. i förslaget till regeringsform. Norstedt & Söner. 188 s. Ju.
3. Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 2: Kap. 3, 4 och 5 i förslaget till regeringsform. Norstedt & Söner. 120 s. Ju.
4. Tandvårdsförsäkring. Kihlström. 186 s. S.
5. Måttenheter. Kihlström. 47 s. Fi.
6. Om den kommunala självstyrelsens lokala förankring. Esselte. 100 s. I.
7. Praktik- och feriearbetsförmedling. Esselte. 177 s. I.
8. Skånes och Hallands vattenförsörjning. Esselte. 513 s. + 5 st. kartbilagor. K.
9. Arbetsmarknadspolitik. Esselte. 567 s. I.
10. Antikvitetskollegiet. Esselte. 281 s. E.
11. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader I. Utkommer senare.
12. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader II. Specialutredningar. Esselte. 741 s. E.
13. Rättegångshjälp. Norstedt & Söner. 166 s. Ju.

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965: 13

Justitiedepartementet

RÄTTEGÅNGSHJÄLP

BETÄNKANDE MED REVIDERAT FÖRSLAG TILL LAG OM RÄTTEGÅNGSHJÄLP M. M. AV TILLKALLADE UTREDNINGSMÄN

KUNGL. BOKTRYCKERIET P. A. NORSTEDT & SÖNER

STOCKHOLM 1965

Innehåll

Skrivelse till departementschefen 5
Inledning 7
Författningsförslag 12
Förslag till lag om rättegångshjälp 12
Förslag till kungörelse med bestämmelser angående tillämpningen av lagen om rättegångshjälp ävensom uppgift för erhållande av rättegångshjälp 23
Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken 31
Förslag till kungörelse om ändring i kungörelsen den 29 oktober 1964 om expeditionsavgift m. m. (expeditionskungörelse) 35
Förslag till kungörelse om ändrad lydelse av 4 § kungörelsen den 9 oktober 1964 om handläggning av vissa polischefsuppgifter 37
Rättsskyddsförsäkring 38
Statistiska uppgifter rörande fri rättegång 54
Utredningens förslag angående rättegångshjälp 57
Specialmotivering till förslaget till lag om rättegångshjälp 60
Motivering till övriga författningsförslag 125
Kostnadsberäkning 129
Sammanfattning av betänkandet 133
Bilaga A. Den processuella rättshjälpen i främmande rätt och rättspraxis . 135
Bilaga B. Rättegångskommitténs förslag till lag om rättegångshjälp . . . 148
Bilaga C. Formulär till blanketter för uppgifter från domstolar m. fl. . . . 156
Bilaga D. Tabeller 160

Innehåll

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Justitiedepartementet.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 28 juni 1962 har Herr Statsrådet samma dag förordnat numera f. d. häradshövdingen G. A. Eriksson, ledamoten av riksdagens andra kammare advokaten Bo Martinsson och lagbyråchefen Erik Reuterswärd att såsom sakkunniga verkställa utredning rörande revision av lagstiftningen om rättshjälp i rättegång och därmed sammanhängande frågor; Eriksson har utsetts att vara ordförande. Vidare har med stöd av nämnda bemyndigande Herr Statsrådet den 3 februari 1964 förordnat f. d. byrådirektören Sverker Groth att såsom expert biträda utredningen.

Utredningen får härmed vördsamt överlämna betänkande med reviderat förslag till lag om rättegångshjälp m. m. De i betänkandet ingående avdelningarna Statistiska uppgifter rörande fri rättegång och Kostnadsberäkning samt tabellerna i bilagan D till betänkandet ha utarbetats av Groth.

Stockholm den 19 februari 1965.

G. A. Eriksson

Bo Martinsson *E. Reuterswärd*

Inledning

Utredningsuppdraget är angivet i följande anförande till statsrådsprotokollet den 28 juni 1962 av chefen för justitiedepartementet, statsrådet Kling:

»Kostnader i rättegång för advokatarvode, vittnes och parts inställelse o. dyl. skall i princip bäras av parterna. I första hand har vardera parten att själv svara för sina kostnader. I regel ålägges dock den förlorande parten att ersätta den vinnande parten vad han utgivit. Enligt samma tankegång blir i mål, vari åklagare för talan, tilltalad som dömes för brottet i allmänhet förpliktad att ersätta statsverket för rättegångskostnad.

Den som saknar för rättegången erforderliga tillgångar kan beviljas fri rättegång, vilket innebär att sådan parts rättegångskostnader i första hand betalas av statsverket. Reglerna härom är upptagna i 1919 års lag om fri rättegång. Några ändringar i principerna för denna rättshjälp har icke vidtagits sedan lagens tillkomst.

Möjligheterna att erhålla fri rättegång är starkt begränsade; det är i flertalet mål endast obemedlade eller mindre bemedlade parter, som kan beviljas denna förmån. Detta har medfört olägenheter, som under den tid vår nya rättegångsordning varit i tillämpning, blivit alltmer framträdande. Obestridligen förhåller det sig så, att personer, som icke i egentlig mening kan betraktas som mindre bemedlade, likväl kan ha svårt att bära rättegångskostnader av någon betydenhet och därigenom kan ställas i den situationen att de av ekonomiska skäl saknar möjlighet att inför domstol tillvarataga sina intressen.

Nu antydda problem har uppmärksammats i flera sammanhang. År 1956 uppdrogs åt 1951 års rättegångskommitté att utreda frågan om ändring av gällande bestämmelser i syfte att vidga möjligheterna att erhålla processuell rättshjälp. I ett år 1958 framlagt betänkande (SOU 1958: 40) har kommittén framlagt förslag till en ny lag om rättegångshjälp. Lagförslaget innehåller den principiella nyheten, att även den som har möjlighet att betala en del av rättegångskostnaderna skall kunna få rättegångshjälp, varvid han skall bidraga till kostnaderna efter förmåga. Denna bidragsskyldighet söker förslaget realisera genom att, jämte en återbetalningsplikt, införa skyldighet för parten att före rättegången till statsverket inbetala ett kontant bidrag, som anses svara mot hans förmåga. Fullgörandet av sådan betalning utgör förutsättning för att parten skall få komma i åtnjutande av rättegångshjälpen. Med rättegångshjälpen avses skola följa väsentligen samma förmåner, som nu utgår till den som har fri rättegång. Enligt förslaget skall kostnadsbidragets storlek, liksom frågan om parten må erhålla rättegångshjälp, i allmänhet prövas efter schablonregler.

Under remissbehandlingen av rättegångskommitténs betänkande har principerna för den föreslagna lagstiftningen i allmänhet godtagits. Den närmare utformningen av de föreslagna reglerna har emellertid mött kritik. Detta gäller särskilt grunderna för beviljande av rättegångshjälp och bestämmande av parts bidragsskyldighet. Förslagets praktiska tillämpning har därjämte ansetts vara förenad med olägenheter, såväl för parterna som för domstolarna. I svar på en interpellation vid 1961 års riksdag ansåg jag mig kunna konstatera, att rättegångskommitténs betänkande och remissbehandlingen därav på ett påtagligt sätt visat, att stora svårigheter möter då det gäller att finna en lämplig och rättvis avvägning och samtidigt uppnå en praktisk och smidig form för det allmännas medverkan. Jag fann det vara troligt, att en lösning av frågan måste sökas efter delvis andra linjer än dem som kommittén anvisat.

I skrivelse den 25 april 1962, nr 136, har riksdagen på hemställan av första lagutskottet, i anledning av två inom riksdagen väckta motioner, anhållit att förslag till ny lagstiftning rörande rättegångshjälp måtte föreläggas riksdagen. I sitt utlåtande, nr 28, har utskottet uttalat bl. a. — under åberopande av att under remissbehandlingen mot rättegångskommitténs förslag framförts kritik, som ej endast gällt detaljutformningen — att det, såvitt utskottet kunnat bedöma, mötte betänkligheter att lägga förslaget i befintligt skick till grund för statsmakternas beslut. Det ville emellertid synas, som åtminstone de av kommittén antagna huvudprinciperna kunde tagas till utgångspunkt för ett fortsatt lagstiftningsarbete inom eller utom vederbörande departement.

Det är såsom framgår av nyssnämnda interpellationssvar även enligt min mening angeläget, att utformningen av den processuella rättshjälpen får en tillfredsställande lösning. Syftet med en reform på detta område måste helt visst vara — såsom torde ha framgått av vad förut anförts — att även de, som själva har förmåga att utge en del av rättegångskostnaden men för vilka hela kostnaden blir oskäligt betungande, beredes erforderlig rättshjälp. Denna bör ges sådan utformning, att den hjälpte får tillfredsställande praktiska möjligheter att väcka och utföra sin talan i underrätt och, om så erfordras, fullfölja talan och bevaka sina intressen i högre rätt.

Frågan om den närmare utformningen av rättshjälpen är otvivelaktigt komplicerad och rymmer ett flertal med varandra sammanhängande svårlösta delspörsmål. Med hänsyn härtill vill jag förorda, att frågan hänskjutes till en särskild utredning. Vid denna torde — såsom anförts i första lagutskottets tidigare omnämnda utlåtande — de av rättegångskommittén antagna huvudprinciperna kunna tagas till utgångspunkt. Enligt min mening bör dock möjligheterna att söka lösa hithörande problem enligt andra linjer än dem som tidigare prövats icke lämnas obeaktade.

I anslutning till det sist sagda vill jag nämna, att nyligen införts en försäkringsform, enligt vilken försäkringstagaren i vissa fall får kostnader som

part i process ersatta av försäkringsgivaren. Första lagutskottet har i sitt utlåtande uttalat, att denna försäkringsform ej kan antagas bli tillräckligt utbredd för att medföra en godtagbar lösning av det föreliggande problemet. Det är emellertid enligt min mening icke uteslutet att, eventuellt genom det allmännas medverkan, en lösning skulle kunna, åtminstone delvis, vinnas på försäkringsbasis. Synpunkter i detta ämne torde kunna hämtas från socialförsäkringens område; sådan försäkring tjänar för övrigt till viss del syften, likartade dem som den processuella rättshjälpen har att tillgodose. I vart fall torde nu antydda alternativ böra undersökas av utredningen.

Bland de problem, som utredningen bör söka lösa, torde här få särskilt framhållas dem som kan uppkomma för part, som vunnit i rättegång mot part som åtnjutit rättshjälp. Den vinnande parten kan ofta ej utfå ersättning av motparten för sina rättegångskostnader, ehuru domstolen ålagt motparten betalningsskyldighet. Till följd härav kommer f. n. ej sällan den part, som åtnjuter det allmännas stöd, i ett omotiverat överläge vid förlikningsförhandlingar och i processen. Rättegångskommittén har behandlat detta spörsmål och därvid övervägt, huruvida denna olägenhet skulle kunna undvikas genom att ansvaret för den vinnande partens kostnader lades på staten. Kommittén har emellertid ej ansett sig kunna föreslå en sådan ordning. Under remissbehandlingen av kommitténs betänkande har kommitténs inställning i denna del rönt kritik. De remissinstanser som yttrat sig i frågan har förordat, att den göres till föremål för ytterligare överväganden. Första lagutskottet har i förenämnda utlåtande uttalat, att frågan borde beaktas i samband med det fortsatta arbetet på en reform av den processuella rättshjälpen.

Under remissbehandlingen av rättegångskommitténs betänkande har framhållits såsom mindre tillfredsställande, att juridisk person enligt gällande ordning ej kan erhålla processuell rättshjälp. Därvid åsyftas närmast dödsbo, och det kan onekligen framstå såsom obilligt, att dödsbo är utestängt från denna förmån i de fall då dödsbodelägarna icke själva har erforderliga ekonomiska resurser. Även spörsmålet om rättshjälp åt dödsbo bör därför övervägas vid den av mig förordade utredningen.

Utöver nu antydda frågor omfattar förevarande ämne åtskilliga delproblem, inte minst av rent administrativ och praktisk karaktär. Utredningsarbetet bör gå ut på att nå en samlad lösning av dessa olika problem. Vidare bör upprättas förslag till erforderliga lag- och författningsstadganden.

Utredningen, som bör bedrivas skyndsamt, bör i möjligaste mån redovisa de statsfinansiella konsekvenserna av sina förslag.»

Från justitiedepartementet ha till utredningen överlämnats följande betänkande, framställningar och skrivelser:

rättegångskommitténs betänkande om rättegångshjälp (SOU 1958: 40) med däröver avgivna yttranden,

framställning till Kungl. Maj:t den 2 december 1954 av riksdagens justitieombudsman angående ändring av vissa bestämmelser om rättegångskostnad i mål, vari part åtnjutit fri rättegång,

framställning till Kungl. Maj:t den 1 oktober 1960 av styrelsen för Sveriges advokatsamfund om möjlighet att i vissa fall tillerkänna förmyndare för part, som åtnjuter fri rättegång, ersättning av allmänna medel för det å rättegången nedlagda arbetet,

skrivelse till justitiedepartementet den 22 december 1962 från rättshjälpsanstalten i Gävle om delgivning av tredskodom i mål med fri rättegång för käranden,

framställning till Kungl. Maj:t den 23 januari 1964 av socialstyrelsen om betalningsskyldigheten i fall då part ålagts att till statsverket återgälda motparts kostnader enligt lagen om fri rättegång.

Genom Kungl. Maj:ts beslut den 9 oktober 1964 ha till utredningen överlämnats motionen nr 884 i andra kammaren vid 1964 års vårriksdag angående förordnande av rättegångsbiträde enligt lagen om fri rättegång i fall då part biträdes av barnavårdsman samt andra lagutskottets av riksdagen godkända utlåtande nr 47 i anledning av bl. a. nämnda motion.

Vidare ha till utredningen inkommit följande handlingar:

från familjerättskommittén avskrift av skrivelse till familjerättskommittén den 30 december 1962 från Föreningen Nike i Göteborg om fri rättshjälp i skilsmässofrågor och under bodelning,

skrivelse till utredningens ordförande den 20 maj 1963 från jur. kand. Per Elner om befrielse för part med fri rättegång från skyldighet att erlägga stämpelavgift.

Redogörelse för nämnda framställningar, skrivelser och övriga handlingar, i den mån de ansetts böra upptagas till särskild behandling av utredningen, lämnas i samband med redogörelse för de frågor, till vilka handlingarna anknyta.

I rättegångskommitténs i ovanintagna departementschefsanförande omnämnda betänkande (SOU 1958: 40) ingå redogörelse för innehållet i lagstiftningen om fri rättegång, historik över den fria rättegången i Sverige, redogörelse för statsrevisionens utredning år 1955 angående domstolarnas praxis vid beviljande av fri rättegång, redogörelse för särskilda anordningar för meddelande av rättshjälp, nämligen rättshjälpsanstalterna och det s. k. Jämtlandssystemet, samt redogörelse för den processuella rättshjälpen i utländsk rätt.

Utredningen vill hänvisa till vad rättegångskommitténs betänkande sålunda innehåller.

Vad angår lagen om fri rättegång är emellertid att uppmärksamma att efter avlämnandet av betänkandet 3, 4 och 6 §§ ändrats, samtliga paragraferna genom lag den 12 december 1958, samt 3 och 4 §§ ytterligare, den förra genom lag den 11 december 1964 och den senare genom lag den 13

april 1962. Ändringarna 1958 sammanhänga med tillkomsten av lagen den 12 december 1958 angående blodundersökning m. m. i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap. Ändringen 1964 i 3 § är föranledd av de nya stadgandena om stämpelskatt och expeditionsavgift. Ändringen 1962 i 4 § berör allenast beloppet av den traktamentsersättning, som undantagsvis kan tillerkännas part med fri rättegång, och innebär att ersättningens maximibelopp höjdes från tio till tjugo kronor. Genom Kungl. kungörelse den 13 december 1963 har 2 § i tillämpningskungörelsen till lagen om fri rättegång ändrats sålunda, att bland dem som äga behörighet att bestyrka ekonomisk uppgift för erhållande av fri rättegång upptagits personalvårdsofficer och inom försvarets personalvård anställd konsulent eller assistent.

Rättegångskommitténs redogörelse för den processuella rättshjälpen i utländsk rätt kompletteras genom den vid utredningens betänkande såsom bilaga A fogade, av kanslirådet dr jur. Gerhard Simson utarbetade redogörelsen »Den processuella rättshjälpen i främmande rätt och rättspraxis».

Utredningen framlägger följande författningsförslag:

1) förslag till lag om rättegångshjälp;
2) förslag till kungörelse med bestämmelser angående tillämpningen av lagen om rättegångshjälp;
3) förslag till lag om ändring i rättegångsbalken;
4) förslag till kungörelse om ändring i kungörelsen den 29 oktober 1964 om expeditionsavgift m. m. (expeditionskungörelse);
5) förslag till kungörelse om ändrad lydelse av 4 § kungörelsen den 9 oktober 1964 om handläggning av vissa polischefsuppgifter.

Förslag till

lag om rättegångshjälp

Härigenom förordnas som följer.

Inledande bestämmelser

1 §.

I mål och ärenden vid allmän underrätt, ägodelningsrätt, expropriationsdomstol, vattendomstol, krigsrätt, hovrätt, högsta domstolen samt arbetsdomstolen så ock under förundersökning i brottmål må den, som med hänsyn till sina ekonomiska förhållanden är i behov därav, erhålla rättegångshjälp på villkor och i den omfattning, som i denna lag stadgas.

2 §.

Rättegångshjälp må ej beviljas part, där det måste anses vara av ringa betydelse för honom, att hans talan vinner prövning, ej heller part, vilkens talan grundar sig på överlåtelse, som kan antagas hava skett i syfte att därmed vinna rättegångshjälp.

I brottmål må, om brottet hör under allmänt åtal, målsägande ej erhålla rättegångshjälp för talan om ansvar för brottet.

Rättegångshjälp må ej beviljas i mål om betalningsföreläggande, med mindre målet hänskjutits till rättegång, eller i ärende, med mindre förhandling utsatts i ärendet eller eljest med hänsyn till ärendets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt särskilda skäl äro därtill.

Om villkoren för rättegångshjälp

3 §.

Om den inkomst, för år räknad, som part beräknas åtnjuta vid tiden för ansökan om rättegångshjälp, överstiger tre gånger det vid nämnda tid gällande basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring, skall part, innan han må åtnjuta rättegångshjälp, till statsverket erlägga bidrag till rättegångskostnadernas bestridande *(kostnadsbidrag)*. För part, som fullgör underhållsskyldighet mot make, barn eller annan, skall gränsbeloppet för erläggande av kostnadsbidrag utgöra tre gånger basbeloppet ökat med en fjärdedel av basbeloppet för en var sådan person, till vilkens underhåll han väsentligen bidrager.

Kostnadsbidrag skall utgöra en tiondel av det belopp, med vilket partens årsinkomst överstiger det för parten enligt första stycket gällande gränsbeloppet; bidraget skall dock jämkas till närmast lägre tiotal kronor.

Om enligt andra stycket kostnadsbidrag skulle understiga etthundra kronor, skall kostnadsbidrag icke erläggas.

4 §.

Är på grund av förmögenhet eller annan särskild omständighet parts förmåga att gälda rättegångskostnad väsentligt ökad, må utan hinder av vad ovan stadgats parten åläggas att utgiva kostnadsbidrag, ändå att hans inkomst ej överstiger det för parten enligt 3 § första stycket gällande gränsbeloppet, så ock belopp som parten har att erlägga i kostnadsbidrag jämkas uppåt efter vad som med hänsyn till hans förmåga att utgiva sådant bidrag prövas skäligt.

Är på grund av skuldsättning eller annan förut i denna lag ej nämnd särskild omständighet parts förmåga att gälda rättegångskostnad väsentligt minskad, må utan hinder av vad som ovan stadgats parten erhålla rättegångshjälp utan skyldighet att erlägga kostnadsbidrag eller kostnadsbidrag jämkas nedåt efter vad som med hänsyn till hans förmåga att utgiva sådant bidrag prövas skäligt.

5 §.

Part, vilkens årsinkomst överstiger det enligt 3 § första stycket för parten gällande gränsbeloppet med mer än fyra och en halv gånger basbeloppet, må ej erhålla rättegångshjälp.

Vad i första stycket sagts skall dock ej gälla, om partens kostnad för rättegången måste antagas bliva så betydande, att han saknar möjlighet att utan rättegångshjälp behörigen tillvarataga sina intressen däri.

6 §.

Är på grund av försäkring, medförande rätt till ersättning för rättegångskostnaden, eller eljest uppenbart, att de utgifter, som part har att vidkännas för att i rättegången kunna behörigen tillvarataga sina intressen, ej äro större än att parten, ändå att hans årsinkomst icke överstiger det för honom enligt 3 § första stycket gällande gränsbeloppet, har möjlighet att bestrida utgifterna eller att utgifterna icke äro större än det kostnadsbidrag han skulle hava att erlägga eller med allenast mindre belopp överstiga sagda bidrag, må parten ej erhålla rättegångshjälp.

7 §.

Part som vid lägre rätt åtnjutit rättegångshjälp är, om målet eller ärendet fullföljes till högre rätt, berättigad till samma förmån i den högre rätten.

8 §.

Avlider part som åtnjuter rättegångshjälp är i rättegången dödsboet berättigat till samma förmån.

I sak som gäller någon tillgång eller skuld vid dödsfallet eller i anledning därav må dödsbo eljest erhålla rättegångshjälp, om med hänsyn till boets ekonomiska ställning måste bedömas att boet icke har möjlighet att gälda vad som kan beräknas åtgå för rättegången samt skäligen icke kan fordras att kostnaden skall bestridas av delägare i boet.

Vad som i denna lag stadgas om gränsbelopp och kostnadsbidrag äger icke tillämpning beträffande rättegångshjälp som i andra stycket sägs.

Om förfarandet i frågor rörande rättegångshjälp

9 §.

Beslut om rättegångshjälp så ock rörande annan fråga, som avses i denna lag, meddelas, där ej annat är särskilt stadgat, av rätten.

Har rätten skilt saken från sig, äger den, till dess part fullföljt talan eller tiden för sådan talan utgått, bevilja parten rättegångshjälp i högre rätt och åt honom för rättegången därstädes förordna biträde som i 15 § sägs.

10 §.

Ansökan om rättegångshjälp göres muntligen eller skiftligen och skall åtföljas av skriftlig, på heder och samvete avgiven uppgift å sökandens ekonomiska villkor; äro dessa ej kända, skall uppgiften vara styrkt genom offentlig myndighet, som Konungen bestämmer.

Sökes rättegångshjälp för dödsbo, skall genom boupptecknigen eller, om boupptecknig ännu ej upprättats, på annat betryggande sätt förebringas utredning om boets ekonomiska ställning. Finner rätten utredningen påkallad rörande bodelägares ekonomiska villkor, skall företes uppgift därom, som i första stycket sägs.

11 §.

När rättegångshjälp beviljas part och denne har att erlägga kostnadsbidrag, skall samtidigt fastställas bidragets belopp.

Om förmåner vid rättegångshjälp

12 §.

Part som åtnjuter rättegångshjälp är befriad från att erlägga ansökningsavgift och expeditionsavgift för expeditioner angående rättegången samt njuter tillika den förmånen, att av allmänna medel skola utgå delgivningskostnad, som eljest skolat åligga parten, och ersättning till tjänsteman för särskild förrättning eller å tjänstens vägnar förskjuten kostnad.

Frihet från avgift för sådan rättens expedition som ej utfärdas utan särskild begäran må åtnjutas jämväl efter det rätten skilt saken från sig, dock, i fråga om annan expedition än lagakraftbevis, endast om expeditionen begäres innan tiden för fullföljd av talan utgått.

Av allmänna medel skall ock utgå kostnad för bevisning ävensom förskott å sådan kostnad, om kostnaden eller förskottet enligt lag skall utgivas av parten eller parterna en för båda och båda för en.

När i mål om äktenskaplig börd eller faderskap till barn utom äktenskap blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper äger rum på begäran av part som åtnjuter rättegångshjälp, skall gottgörelse, som i statens eller kommuns tjänst anställd läkare äger betinga sig för åtgärd i och för undersökningen, utgå av allmänna medel.

13 §.

Har part som åtnjuter rättegångshjälp förelagts att infinna sig personligen vid rätten, må parten på begäran tillerkännas gottgörelse av allmänna medel för resekostnad, om han finnes icke själv kunna svara för kostnaden. Gottgörelsen skall, där resan ägt rum inom riket, bestämmas enligt lägsta reseklassen i allmänna resereglementet samt med iakttagande i tillämpliga delar även i övrigt av föreskrifterna i samma reglemente. Är avståndet till sammanträdesorten mindre än fem mil, må dock sådan gottgörelse utgå allenast såframt synnerliga skäl äro därtill. Därest parten måste antagas sakna medel för resan, må nödigt förskott å ersättningen meddelas honom.

Om synnerliga skäl föreligga, må utöver gottgörelse för resekostnaden ersättning för kostnad till uppehälle tillerkännas parten högst med belopp som kan i sådan ersättning utgå av allmänna medel till vittne.

Vad i första och andra styckena är stadgat om ersättning och förskott för inställelse vid domstol, skall äga motsvarande tillämpning då part, som åtnjuter rättegångshjälp, i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap inställer sig för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper.

Har part som åtnjuter rättegångshjälp haft andra nödvändiga utgifter för rättegången, som icke avses i 12 § men äro jämförliga med där angivna kostnader, må ock ersättning därför med skäligt belopp tillerkännas honom, om han finnes icke själv kunna svara för utgifterna.

14 §.

Ställföreträdare för part som åtnjuter rättegångshjälp, så ock vårdare eller annan, som parten eller hans ställföreträdare nödgas anlita för att kunna infinna sig vid rätten, må, där personlig inställelse ålagts och parten finnes icke kunna svara för kostnaden för inställelsen, på begäran tillerkännas gottgörelse därför av allmänna medel och meddelas förskott å resekostnad efter enahanda grunder som i 13 § sägs.

15 §.

Finnes part som beviljats rättegångshjälp icke kunna själv eller genom någon, som i tjänsteställning eller eljest lämnar honom bistånd, behörigen tillvarataga sina intressen vid talans väckande eller utförande, må på hans begäran lämplig person förordnas att biträda honom därvid. Är parten skyldig att utgiva kostnadsbidrag, skall förordnande som nu sagts ej gälla, med mindre bidraget erlägges.

I brottmål skall vad i första stycket sagts icke äga tillämpning i fråga om den misstänkte utan skall beträffande biträde åt honom gälla vad i rättegångsbalken är stadgat om offentlig försvarare.

Till rättegångsbiträde skall förordnas advokat eller annan som avlagt för utövande av domarämbete föreskrivna kunskapsprov och finnes skickad för uppdraget. Annan än advokat må dock ej förordnas, med mindre han är anställd vid offentlig rättshjälpsanstalt eller hos advokat. Företrädesvis bör anlitas någon som vid rätten brukas som rättegångsombud. Har parten själv föreslagit någon som är behörig, skall han förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller eljest särskilda skäl föranleda annat. Vid förordnande av rättegångsbiträde må, när skäl äro därtill, biträdet berättigas att sätta annan behörig person i sitt ställe.

Biträde skall kallas till huvudförhandling eller annat rättens sammanträde för förhandling.

16 §.

Den som på grund av förordnande enligt 15 § första stycket biträtt part som åtnjutit rättegångshjälp är berättigad att av allmänna medel erhålla arvode för det arbete han nedlagt å saken så ock gottgörelse för nödvändiga utgifter samt för tidsspillan. Arvode och övrig ersättning skola fastställas var för sig.

Arvode till biträde skall bestämmas till det belopp, som med avseende å det arbete uppdraget krävt, den omsorg och skicklighet, varmed det utförts, samt övriga omständigheter kan anses utgöra skälig ersättning för uppdraget. Finnes talan hava anhängiggjorts eller fullföljts utan skäl, må, där biträdet brustit i nödig aktsamhet, ersättningen till honom efter omständigheterna nedsättas under vad som eljest bort utgå eller ock biträdet förklaras ej äga rätt till ersättning.

Biträde må ej förbehålla sig ytterligare gottgörelse av parten; har sådant förbehåll skett, vare det utan verkan.

Om rättegångshjälps upphörande under rättegången

17 §.

Finnes under rättegången, att part som erhållit rättegångshjälp uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat oriktig uppgift ägnad att till partens

fördel påverka beslutet därom, äger rätten förordna att förmånen skall upphöra.

Samma lag vare, där det under rättegången finnes, att det måste anses vara av ringa betydelse för parten, att hans talan vinner prövning, eller att hans talan grundar sig på överlåtelse, som kan antagas hava skett i syfte att därmed vinna rättegångshjälp.

Har parten under rättegången fått sina ekonomiska villkor så förbättrade, att hans förmåga att gälda rättegångskostnad blivit avsevärt ökad, må ock förordnas att förmånen av rättegångshjälp skall upphöra. Om skäl äro därtill, må dock i stället föreskrivas, att parten skall inom viss av rätten bestämd tid erlägga kostnadsbidrag med det belopp eller, om han redan förut haft att gälda sådant bidrag, det ytterligare belopp, som med hänsyn till hans förbättrade villkor prövas skäligt, samt att vid utgången av nämnda tid förmånen av rättegångshjälp skall upphöra, om bidraget icke blivit erlagt.

Om ersättningsskyldighet mot statsverket m. m.

18 §.

När rätten från sig skiljer mål eller ärende, vari part åtnjutit rättegångshjälp, skall rätten enligt vad som stadgats i 19—24 §§ pröva i vad mån statsverkets kostnad i anledning av rättegångshjälpen skall ersättas av part eller annan eller den skall stanna å statsverket.

Vad i första stycket är stadgat skall äga motsvarande tillämpning, när förundersökning, varunder den misstänkte åtnjutit rättegångshjälp, nedlägges eller avslutas utan att åtal mot honom väckes. Det åligger undersökningsledaren att hos rätten göra anmälan om förundersökningens nedläggande eller avslutande.

19 §.

Har jämlikt 17 § första eller andra stycket förordnats, att parts förmån av rättegångshjälp skall upphöra, skall parten förpliktas att ersätta statsverket dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen, dock ankommer på rätten att pröva om och i vad mån sådant åläggande bör ske i fall, då beslutet om förmånens upphörande grundats därpå, att det funnits vara av ringa betydelse för parten, att hans talan vinner prövning.

20 §.

Har den misstänkte åtnjutit rättegångshjälp i brottmål, vari åklagare för talan, eller under förundersökning, skall, där ej betalningsskyldighet ålagts enligt 19 §, vad i rättegångsbalken är stadgat om skyldighet för part eller annan att i mål som nu sagts eller med anledning av förundersökning återgälda statsverket kostnad, som enligt rättens beslut utgått av allmänna

medel, äga motsvarande tillämpning i fråga om kostnad för den misstänktes rättegångshjälp. Beträffande kostnad som ej skall återgäldas förordne rätten, att den skall stanna å statsverket.

21 §.

Har annan part än i 20 § sägs åtnjutit rättegångshjälp och har han ej enligt 19 § förklarats skyldig att ersätta statsverket dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen, skall sådan skyldighet åläggas motpart eller annan, såframt han enligt vad om rättegångskostnad är stadgat skolat gottgöra parten därför.

Vinna makar efter gemensam ansökan boskillnad, hemskillnad eller äktenskapsskillnad och har ena maken åtnjutit rättegångshjälp, skall rätten, där det icke med hänsyn till omständigheterna finnes obilligt, förplikta andra maken att ersätta statsverket hälften av dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen.

22 §.

I den mån ej statsverkets kostnad i anledning av rättegångshjälp åt annan part än i 20 § sägs skall ersättas enligt bestämmelserna här ovan, skall rätten ålägga den part som åtnjutit rättegångshjälp att gottgöra statsverket kostnaden. Äro partens ekonomiska villkor sådana, att det kan antagas att, om dessa ej förbättras, han saknar förmåga att inom en tid av fem år fullgöra betalningsskyldigheten utan intrång i de medel, som erfordras för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, må han dock förpliktas att ersätta allenast det belopp han kan antagas hava förmåga att inom sagda tid gälda. Beträffande återstoden skall rätten förordna, att den skall stanna å statsverket.

Har dödsbo åtnjutit rättegångshjälp, skall i fall som avses i första stycket dödsboet åläggas att gottgöra statsverket så mycket av dess kostnad för rättegångshjälpen som dödsboet kan avstå utan att därigenom dödsbodelägares behov av försörjning eftersättes.

Åtgärd för uttagande av rättegångskostnad som i denna paragraf avses må icke vidtagas senare än fem år från det åläggandet att ersätta kostnaden vann laga kraft.

23 §.

Åtnjuter annan part än i 20 § sägs rättegångshjälp och har han genom att utebliva från rätten eller ej iakttaga föreläggande, som rätten meddelat, eller genom påstående eller invändning, som han insett eller bort inse sakna fog, eller annorledes genom vårdslöshet eller försummelse föranlett uppskov i målet eller eljest vållat statsverket kostnad för rättegångshjälpen, skall han utan hinder av vad i 22 § sägs städse förpliktas att ersätta hela beloppet av sådan kostnad.

Vad i första stycket är stadgat skall ock gälla, då kostnad vållats statsverket för målsägandes rättegångshjälp genom att denne utan skäl gjort angivelse eller eljest föranlett, att allmänt åtal blivit väckt utan skäl.

24 §.

Skall part som åtnjuter rättegångshjälp helt eller delvis ersätta statsverket kostnad i anledning av rättegångshjälpen och finnes ställföreträdare för parten eller partens ombud eller biträde eller av honom utsedd försvarare hava på sätt i 23 § sägs vållat sådan kostnad, äger rätten förplikta honom att jämte parten ersätta kostnaden, och skola de svara därför en för båda och båda för en. Rätten äger med hänsyn till omständigheterna pröva, huru kostnaden mellan dem skall fördelas eller om någon av dem skall vidkännas hela kostnaden.

25 §.

Från belopp, som enligt 19, 20, 21, 22, 23 eller 24 § skall utgivas till statsverket, skall avräknas vad som erlagts i kostnadsbidrag. Äro flera ersättningsskyldiga och svara de ej en för alla och alla för en, bestämmer rätten, då den skiljer saken från sig, med beaktande av rättegångskostnadernas fördelning, huru avräkning skall ske; därvid må part, som erlagt kostnadsbidrag ej understigande det ersättningsbelopp som skall stanna å honom, icke förpliktas att till statsverket utgiva ytterligare ersättning.

Överstiger bidraget statsverkets kostnad i anledning av rättegångshjälpen, skall överskottet, så snart tiden för fullföljd av talan utgått, av allmänna medel återbetalas till den som åtnjutit förmånen.

För vad part fått vidkännas i kostnadsbidrag äger han erhålla gottgörelse av motpart eller annan enligt vad om ersättning för rättegångskostnad är stadgat. Föreligga sådana omständigheter, att parten jämlikt 31 kap. 2 § rättegångsbalken är berättigad till ersättning av allmänna medel för rättegångskostnad, skall rätten, om yrkande därom framställts innan handläggningen avslutats, förordna att bidraget skall återbetalas av allmänna medel.

26 §.

Åtnjuter annan part än i 20 § sägs rättegångshjälp och har han enligt vad i rättegångsbalken är stadgat att ersätta statsverket kostnad för tolk eller stenograf eller kostnad som av allmänna medel utgått för bevisning, som ej påkallats av motpart allena, skola beträffande ersättningsskyldigheten bestämmelserna i 22—24 §§ äga tillämpning.

Åtnjutes rättegångshjälp av tilltalad i brottmål, vari allenast målsägande för talan, skall vad i första stycket är stadgat ock gälla kostnad, som den tilltalade har att gälda för offentlig försvarare.

Om anstånd med erläggande av ersättning till statsverket och om avbetalning av sådan ersättning

27 §.

Är anledning antaga att part som åtnjutit rättegångshjälp icke utan att oskäligt betungas förmår att strax gälda kostnad, som parten jämlikt 22 § förpliktats att ersätta statsverket, eller kostnad, som i 26 § avses, äger myndighet, som har att ombesörja ersättningens indrivning, medgiva anstånd med dess erläggande eller avbetalning av densamma i särskilda poster. Anstånd må beviljas under sex månader från det beslut därom meddelats. Avbetalning skall ske med visst belopp minst en gång i månaden, där ej särskilda omständigheter annat föranleda, och i övrigt så, att ersättningen är till fullo gulden senast inom fem år från det åläggandet att ersätta kostnaden vann laga kraft.

Anstånd eller avbetalning må ej beviljas, då parten saknar stadigt hemvist här i riket eller kan antagas vilja undandraga sig betalning eller eljest giver anledning till antagande att anstånd eller rätt till avbetalning icke kommer att leda till ersättningens gäldande.

28 §.

Yppas efter det beslut meddelats angående anstånd eller avbetalning anledning till ändring i beslutet eller de däri meddelade bestämmelserna, må sådan ändring vidtagas, dock att anstånd eller avbetalning ej må utsträckas utöver den i 27 § för vartdera fallet stadgade tid.

29 §.

Fullgöres ej avbetalning inom föreskriven tid, är hela den oguldna ersättningen förfallen till betalning; dock må, om synnerliga skäl därtill föranleda, anstånd eller ytterligare avbetalning kunna medgivas i enlighet med vad i 28 § stadgas.

30 §.

Över beslut angående anstånd eller avbetalning må klagan ej föras; dock äger part påkalla prövning av beslutet i samband med klagan över utmätning.

Om fri verkställighet av rättens avgörande

31 §.

Har part i mål eller ärende åtnjutit rättegångshjälp utan skyldighet att erlägga kostnadsbidrag, är parten vid verkställighet av rättens avgörande befriad från honom enligt lag åliggande skyldighet att förskjuta kostnad för

förrättningen, och skall av allmänna medel gäldas all nödig förrättningskostnad, i den mån den ej kan uttagas av den tappande parten.

Har på grund av vad nu stadgats statsverket haft att vidkännas förrättningskostnad, skola bestämmelserna i första stycket icke äga tillämpning i fråga om nytt försök till verkställighet av avgörandet i den del förrättningen avsåg.

Särskilda bestämmelser

32 §.

Har i tvistemål käranden eller i brottmål, vari målsäganden väckt åtal, målsäganden åtnjutit rättegångshjälp, och har den i målet väckta talan ogillats, må, sedan domen vunnit laga kraft, på ansökan av vinnande part den rätt, som sist handlagt målet, tillerkänna honom ersättning av allmänna medel för utdömd rättegångskostnad, vilken icke kunnat uttagas av den betalningsskyldige.

Sådan ersättning må ej beviljas med mindre den i målet förda talan bedömes såsom helt obefogad samt antagas kan att talan ej skulle väckts om ej rättegångshjälp åtnjutits.

33 §.

Ansökan, varom i 32 § sägs, skall hava inkommit till den rätt, som har att pröva ersättningsfrågan, inom sex månader från den dag, då den slutliga domen i målet vann laga kraft.

Beviljad ersättning skall av statsverket utbetalas, sedan beslutet i ersättningsfrågan vunnit laga kraft.

Vad som av allmänna medel utgivits äger statsverket söka åter av den som enligt domen i målet skolat gälda rättegångskostnaden.

34 §.

Ägodelningsrätts eller vattendomstols beslutanderätt enligt denna lag må, då domstolen ej håller sammanträde, utövas av ägodelningsdomaren eller vattenrättsdomaren.

I fråga om talan mot beslut som meddelats av ägodelningsdomare eller vattenrättsdomare äger vad som är stadgat om talan mot ägodelningsrätts och vattendomstols beslut motsvarande tillämpning.

35 §.

I denna lag meddelade bestämmelser om rättegångshjälp gälla svensk medborgare och den som icke är medborgare i någon stat men har stadigt hemvist här i riket.

Under förutsättning av ömsesidighet äger Konungen förordna att medborgare i viss främmande stat skall i fråga om rättegångshjälp vara likställd med svensk medborgare.

36 §.

Närmare föreskrifter rörande tillämpningen av denna lag meddelas av Konungen.

Denna lag träder i kraft den

Genom denna lag upphäves lagen den 19 juni 1919 (nr 367) om fri rättegång; dock att i fråga om fri rättegång, som beviljats före den , äldre lag alltjämt skall äga tillämpning.

Förekommer i lag eller annan författning hänvisning till eller avses däri eljest föreskrift, som ersatts genom bestämmelse i denna lag, skall den bestämmelsen i stället tillämpas.

Utan hinder av vad i 15 § denna lag är föreskrivet om behörighet att mottaga förordnande som rättegångsbiträde, må vid de domstolar Konungen bestämmer tillsvidare och till dess Konungen annat förordnar till rättegångsbiträde utses även annan lämplig person än i sagda paragraf sägs, som avlagt för behörighet till domarämbete föreskrivna kunskapsprov.

Förslag till

kungörelse med bestämmelser angående tillämpningen av lagen om rättegångshjälp

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Den skriftliga ekonomiska uppgift, som enligt 10 § första stycket lagen om rättegångshjälp skall åtfölja ansökan om rättegångshjälp, bör innehålla uppgift i de hänseenden som angivas i härvid fogade formulär.

2 §.

Behörighet att bestyrka ekonomisk uppgift tillkommer vederbörande kyrkoherde, häradsskrivare, kronokamrerare, utmätningsman, polismyndighet, ordförande i kommunalnämnd, socialnämnd och barnavårdsnämnd, kommunalkamrerare, kommunalassistent, socialvårds- och barnavårdsdirektör samt socialvårdssyssloman, socialvårdsassistent och med dem likställd befattningshavare ävensom personalvårdsofficer och inom försvarets personalvård anställd konsulent eller assistent.

Innan uppgift bestyrkes skall den som anmodats därom verkställa noggrann undersökning rörande sökandens inkomst och förmögenhetsvillkor samt omfånget av honom åliggande underhållsskyldighet.

Uppgift skall bestyrkas utan ersättning.

3 §.

Uppgiftsblanketter skola kostnadsfritt tillhandahållas rättssökande hos alla de domstolar där rättegångshjälp kan ifrågakomma samt hos de personer som omförmälas i 2 §.

Blanketter erhållas efter rekvisition från postverkets centralförråd och utlämnas även till offentliga rättshjälpsanstalter.

4 §.

Kan fråga om beviljande av rättegångshjälp ej allsidigt prövas på grundval av ansökningen med åtföljande ekonomisk uppgift, har rätten att införskaffa den ytterligare utredning som må vara erforderlig.

Därest så finnes påkallat för bedömande av frågan, i vad mån det är av betydelse för sökanden att få sin talan prövad, bör han anmodas att muntligen eller skriftligen lämna närmare upplysningar om sin sak.

Om det kan antagas främja frivillig uppgörelse i saken eller eljest särskilda skäl äro därtill, bör rätten bereda motpart tillfälle att inom viss kort tid avgiva yttrande över ansökningen.

5 §.

Över beslut, varigenom rättegångshjälp beviljas, skall meddelas skriftligt besked.

Beskedet skall innehålla uppgift å det mål eller ärende, vari rättegångshjälp beviljats, med angivande av domstolen, parterna och saken ävensom huruvida någon förordnats att biträda sökanden vid talans väckande eller utförande. Har sökanden att erlägga kostnadsbidrag, skall i beskedet angivas bidragets belopp samt anmärkas, att förmånen ej må åtnjutas, förrän bidraget erlagts.

Är sökanden ej själv eller genom ombud tillstädes vid beskedets meddelande, skall det genast tillställas honom genom tjänstebrev.

Beviljas under förundersökning i brottmål den misstänkte rättegångshjälp, skall undersökningsledaren genast underrättas därom.

6 §.

Över förordnande av biträde skall utfärdas skriftligt besked, som genast överlämnas eller genom tjänstebrev översändes till biträdet.

Är sökanden skyldig att utgiva kostnadsbidrag, skall i beskedet erinras om att förordnandet ej gäller, med mindre bidraget erlägges. I beskedet skall ock angivas, huruvida förordnandet avser enbart väckande eller utförande av talan eller bådadera. Därjämte bör anmärkas, huruvida biträdet äger sätta annan i sitt ställe.

7 §.

Inbetalning av kostnadsbidrag skall ske genom insättning å postgirokonto. Insättning skall ske, när rättegångshjälp skall åtnjutas vid högsta domstolen, å nedre justitierevisionens postgirokonto, när rättegångshjälp skall åtnjutas vid arbetsdomstolen, å dennas postgirokonto och i övriga fall å vederbörande hovrätts postgirokonto.

Har sökande att erlägga kostnadsbidrag, åligger det domstolen att samtidigt med besked om beviljande av rättegångshjälp tillställa honom postgiroinbetalningskort, ifyllt med betalningsmottagare, sökandens namn och adress, numret å målet eller ärendet samt bidragets belopp.

Vid allmän underrätt, ägodelningsrätt, expropriationsdomstol, vattendomstol och krigsrätt må rätten, om handläggningen eljest skulle fördröjas, tillåta sökande att, i stället för att själv insätta kostnadsbidrag å postgiro, kontant till domstolens medelsförvaltare gälda bidraget. Det åligger medelsförvaltaren att å särskild blankett genast lämna sökanden kvitto å sålunda mottagna medel samt att senast nästa söckendag insätta bidraget å hovrät-

tens postgirokonto. Kopia av kvittot till sökanden skall genast tillställas rättens ordförande genom medelsförvaltarens försorg.

8 §.

Så snart postgirokontoret lämnat meddelande om att kostnadsbidrag tillgodoförts postgirokonto som i 7 § sägs, skall betalningsmottagaren å särskild blankett underrätta vederbörande domstol därom. Underrättelsen skall biläggas handlingarna i målet eller ärendet.

9 §.

Även innan underrättelse som i 8 § sägs inkommit till domstolen må part, som har att erlägga kostnadsbidrag, komma i åtnjutande av de med rättegångshjälp förenade förmånerna, om bidraget, i fall som i 7 § tredje stycket avses, kontant guldits till domstolens medelsförvaltare eller om parten visar, att han å postanstalt erlagt bidraget för insättning å föreskrivet postgirokonto.

10 §.

När kostnadsbidrag inbetalats, skall, om rättegångsbiträde förordnats, biträdet genom domstolens försorg underrättas om inbetalningen.

11 §.

Vill någon, som åtnjuter rättegångshjälp och enligt rättens medgivande själv låtit ombesörja delgivning, erhålla gottgörelse för delgivningskostnaden, har han att hos medelsförvaltaren vid domstolen förete kvitto från delgivningsverkställaren. Om ej annat föranledes av särskilda skäl, må ersättning ej lämnas med högre belopp än som skolat utgå därest för delgivningen anlitats närmast boende stämningsman.

12 §.

I dagbok skall tydligt utmärkas, huruvida någon i målet eller ärendet åtnjuter rättegångshjälp. I dagboken eller å inneliggande exemplar av besked, som omförmäles i 5 §, skola för envar som äger förmånen av rättegångshjälp, med angivande av datum, post för post införas alla de belopp som enligt lagen om rättegångshjälp eller med stöd därav fattat beslut skola utgå eller återbetalas av allmänna medel.

13 §.

I fråga om utbetalning och redovisning av belopp, som enligt lagen om rättegångshjälp eller med stöd därav fattat beslut skall utgå eller återbetalas av allmänna medel, skall, oavsett kostnadens beskaffenhet, gälla vad i sådant hänseende är föreskrivet om ersättning av allmänna medel till vittnen m. fl. Förskott till part eller till sådan person, som avses i 14 § lagen om

rättegångshjälp, för personlig inställelse skall översändas i form av kontant belopp eller resebiljett.

För bestridande av sådana kostnader för verkställighet av dom eller beslut, som enligt 31 § lagen om rättegångshjälp skola gäldas av allmänna medel, må utmätningsman efter rekvisition hos länsstyrelsen utbekomma nödigt förskott.

14 §.

Förpliktas part eller annan att ersätta statsverket kostnad i anledning av rättegångshjälp, skall i beslutet därom intagas uppgift om kostnadens belopp. Skall kostnadsbidrag avräknas, skall i beslutet anmärkas bidragets belopp och erinran göras om avräkningen.

15 §.

Vinner slutligt avgörande i mål eller ärende, vari någon åtnjutit rättegångshjälp, laga kraft, skall, därest beslut om återbetalningsskyldighet meddelats och kostnaden överstiger erlagt kostnadsbidrag, iakttagas vad i allmänhet är föreskrivet om återgäldande till statsverket av ersättning som i samband med rättegång utgått av allmänna medel. Avser betalningsskyldigheten ersättning, varå bestämmelserna i 27—30 §§ lagen om rättegångshjälp kunna bliva tillämpliga, skall erinran härom intagas i bevis som översändes för verkställighet. I sådant bevis skall ock anmärkas vad som skall avräknas på grund av att kostnadsbidrag erlagts.

Innehar part som åtnjutit rättegångshjälp försäkring, medförande rätt till ersättning för rättegångskostnaden, och har parten ålagts att ersätta statsverket sådan kostnad, skall vid bevis som översändes för verkställighet fogas meddelande om försäkringen.

16 §.

Har enligt lagen om rättegångshjälp anstånd med erläggande av ersättning till statsverket eller avbetalning av sådan ersättning medgivits part, skall skriftligt besked därom tillställas parten samt anteckning om beslutet göras hos myndighet som medgivit anståndet eller avbetalningen.

Denna kungörelse träder i kraft den

Sökanden bör för den som bestyrker uppgiften förete:
1) Senaste debetsedel å slutlig skatt (även särskild debetsedel å fastighetsskatt, om sådan utfärdats); 2) intyg om arbetsinkomst; 3) försäkringsbesked om obligatorisk sjukförsäkring.

Den som åtnjutit rättegångshjälp kan bliva skyldig att ersätta statsverket de kostnader detta fått vidkännas i anledning av rättegångshjälpen.

UPPGIFT
för erhållande av rättegångshjälp

Domstol vid vilken rättegångshjälp sökes
Saken
Motpart (er)

1. *Fullständiga för- och efternamn samt födelsetid* (tilltalsnamn understrykes).	född d.
2. *Yrke, titel eller sysselsättning.*	
3. *Bostads- och postadress.*	

4. a. *Nuvarande kontanta arbetsinkomst per vecka, månad eller år* (utan avdrag för skatt) samt arbetsgivares namn och adress. Har sökanden inkomst från flera arbetsgivare, uppgives inkomsten från varje arbetsgivare för sig. b. *Övriga löneförmåner* (fritt vivre, fri bostad eller dylikt). c. *Kostnader för inkomstens förvärvande* (resor och dylikt). Kostnaderna specificeras.	

5. *Nuvarande årsinkomst* (kontant och i form av naturaförmåner) *av rörelse, av jordbruksfastighet, av annan fastighet och av kapital* (efter avdrag för omkostnader för inkomstens förvärvande men ej för skatt). Har sökanden inkomst från flera av nu angivna förvärvskällor, uppgives inkomsten från varje förvärvskälla för sig.	

6. *Övriga inkomster* (här uppgivas alla aktuella inkomster, som ej uppgivits vid 4 och 5, exempelvis inkomst av bisyssla, pension, understöd, underhåll, stipendium, undantagsförmån m. m.) Även inkomst som ej är skattepliktig skall uppgivas, dock ej allmänt barnbidrag. Inkomsterna specificeras med angivande av belopp per månad eller på annat lämpligt sätt (avdrag göres för omkostnader för inkomstens förvärvande men ej för skatt).	

7. *Särskilda förmåner* (barn, vilka mot ingen eller låg betalning bo hos föräldrarna, liksom föräldrar, vilka under liknande villkor bo hos sina barn, skola här omnämna detta förhållande; likaså anmärkas här alla andra förmåner, vilka ej upptagits som inkomst eller förmögenhet men äro av betydelse för bedömande av sökandens ekonomiska villkor; framgår ej av övriga uppgifter huru sökanden erhåller sin försörjning, skall upplysning därom lämnas vid denna punkt).	

8. *Tillgångar och skulder.* Tillgångar: a. Fastighet. Beteckning och taxeringsvärde. b. Levande och döda inventarier i jordbruk, trädgårdsbruk, djuruppfödning eller liknande. Värde. c. Tillgångar i industri, verkstadsrörelse, handelsrörelse eller liknande. Värde. d. Banktillgodohavanden. Belopp. e. Obligationer, aktier, andelar i ekonomiska föreningar o. dyl. Kursvärde. f. Bil(ar). Värde. g. Kontanter. Belopp. h. Övriga tillgångar. Värde. Skulder: i. Inteckningsskulder. Belopp och amorteringsskyldighet. j. Övriga skulder. Belopp och amorteringsskyldighet.	

9. *Sökandens civilstånd* (ogift, gift, änkling, änka, hemskild, frånskild) *samt antalet av sökanden helt eller delvis underhållna barn, om vilka sökanden eller med sökanden sammanlevande make har vårdnaden; barnens ålder.*	

10. *Makes samt vid punkt 9 uppgivna barns nuvarande inkomst och förmögenhet.* Specificerad uppgift lämnas.	

11. *Sökandens och hans makes till statlig och kommunal inkomstskatt taxerade inkomster* enligt ..... års taxering(ar). Jordbrukare och andra rörelseidkare skola lämna uppgifter om de tre senaste årens taxeringar; i övriga fall är det i regel tillfyllest med senaste taxering.	

12. *Antal personer till vilka sökanden enligt domstols åläggande eller eget åtagande betalar underhållsbidrag samt, specificerat för varje sådan person, det belopp som faktiskt erlägges per månad eller år.* (Sökande som utan att vara hemskild ålagts betala underhållsbidrag till make, skall särskilt anmärka att så är förhållandet).	

13. *Försörjningsbörda utöver den som framgår av uppgifterna vid punkterna 9 och 12 här ovan* (exempelvis mot föräldrar). Uppgiften specificeras.	

14. *Särskilda omständigheter, som väsentligt nedsätta sökandens förmåga att gälda rättegångskostnad* (sjukdomsfall i familjen, underskott å förvärvskälla, arbetslöshet m. m.).	

15. *Om sökandens nuvarande årsinkomst uppgivits vara lägre än enligt senaste taxering (ar), lämnas här utförlig motivering för avvikelsen.*	

16. *Om sökanden har försäkring* (exempelvis hemförsäkring, fordonsförsäkring, företagsförsäkring) *som innefattar rättsskydd i rättegång, lämnas här uppgift om försäkringens föremål och försäkringsgivaren* (försäkringsbolag eller annat försäkringsföretag) *samt om möjligt försäkringens beteckning* (nummer eller liknande).	

17. *Övriga upplysningar* (här anmärkes bl. a om väsentliga förändringar inträtt i sökandens vid punkt 8 uppgivna förmögenhetsförhållanden).	

Att förestående uppgifter äro sanningsenliga, försäkras på heder och samvete.

..... den..... 19....

(Namn) .....

(Telefon) .....

BESTYRKANDE[1]

Undertecknad har av följande för mig företedda intyg, nämligen.....

(här angivas de intyg

.....

och andra handlingar sökanden företett till styrkande av lämnade uppgifter; jfr inramad anvisning å blan-

.....

kettens första sida)

inhämtat, att sökandens uppgifter under punkterna .....

(här antecknas numren å de uppgifter

..... överensstämma med intygens innehåll.

å föregående sidor, som genom intygen styrkts)

Därjämte har jag verkställt följande undersökning och därvid i fråga om tillförlitligheten av sökandens uppgifter samt angående andra förhållanden av betydelse för bedömande av hans ekonomiska ställning utrönt:[2] .....

(å denna och följande rader angives

.....

den utredning som verkställts och vad därvid framgått, t. ex. vilka andra handlingar som genomgåtts än

.....

de ovan nämnda, av vilka personer upplysningar inhämtats och dessas innehåll)

.....

.....den.....19.....

(Namn) .....

(Tjänsteställning).....

(Postadress) .....

(Telefon) .....

[1] Behörighet att bestyrka uppgiften tillkommer vederbörande kyrkoherde, häradsskrivare, kronokamrerare, utmätningsman, polismyndighet, ordförande i kommunalnämnd, socialnämnd och barnavårdsnämnd, kommunalkamrerare, kommunalassistent, socialvårds- och barnavårdsdirektör samt socialvårdssyssloman, socialvårdsassistent och med dem likställd befattningshavare ävensom personalvårdsofficer och inom försvarets personalvård anställd konsulent eller assistent. Det åligger vederbörande att verkställa noggrann undersökning rörande sökandens inkomst och förmögenhetsvillkor samt omfånget av honom åliggande underhållsskyldighet.

[2] Har den som bestyrker uppgiften personligen säker kännedom om någon omständighet av betydelse i angivna hänseenden uppgives vad han sålunda har sig bekant.

Förslag till

lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom förordnas, att 8 kap. 5 §, 17 kap. 14 §, 18 kap. 13 §, 30 kap. 12 §, 31 kap. 9 §, 33 kap. 4 § samt 49 kap. 4 och 7 §§ rättegångsbalken skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.[1]

(Nuvarande lydelse)	(Föreslagen lydelse)
8 kap.	
5 §.	
Advokat vare skyldig att, om offentlig försvarare för misstänkt eller biträde åt part, som åtnjuter *fri rättegång*, ej kan erhållas efter frivilligt åtagande, vid domstol i det län, inom vilket han har sitt kontor, mottaga förordnande som försvarare eller biträde.	Advokat vare skyldig att, om offentlig försvarare för misstänkt eller biträde åt part, som åtnjuter *rättegångshjälp*, ej kan erhållas efter frivilligt åtagande, vid domstol i det län, inom vilket han har sitt kontor, mottaga förordnande som försvarare eller biträde.
17 kap.	
14 §.	
Rätten äge, ——————— laga kraft.	
Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud eller biträde eller ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott till biträde, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient, eller förordnat om någons hållande i häkte	Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud eller biträde eller ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott till biträde, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient, eller förordnat om någons hållande i häk-

[1] Senaste lydelse av 30 kap. 12 § och 49 kap. 4 § se SFS 1954:432, av 33 kap. 4 § se SFS 1949:247.

(Nuvarande lydelse)

eller om kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller om hävande av sådan åtgärd eller bestämt, att förmån av *fri rättegång* skall upphöra, eller till biträde utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

(Föreslagen lydelse)

te eller om kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller om hävande av sådan åtgärd eller bestämt, att förmån av *rättegångshjälp* skall upphöra *eller att sådan förmån ej må vidare åtnjutas, med mindre kostnadsbidrag eller ytterligare kostnadsbidrag erlägges,* eller till biträde utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

Är särskild ——————— den gällande.

18 kap.

13 §.

Skall kostnad ——————— av parten.

Om återgäldande av kostnad, som utgått av allmänna medel i anledning av att part åtnjutit *fri rättegång,* är särskilt stadgat.

Om återgäldande av kostnad, som utgått av allmänna medel i anledning av att part åtnjutit *rättegångshjälp,* är särskilt stadgat.

30 kap.

12 §.

Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud, biträde eller försvarare eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkun-

Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud, biträde eller försvarare eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig

(Nuvarande lydelse)

nig eller annan, som ej är part, eller angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap., eller bestämt, att förmån av *fri rättegång* skall upphöra, eller till biträde eller försvarare utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

(Föreslagen lydelse)

eller annan, som ej är part, eller angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap., eller bestämt, att förmån av *rättegångshjälp* skall upphöra *eller att sådan förmån ej må vidare åtnjutas, med mindre kostnadsbidrag eller ytterligare kostnadsbidrag erlägges,* eller till biträde eller försvarare utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

Är särskild — — — — — — — den gällande.

31 kap.

9 §.

Vill åklagaren — — — — — — — ock självmant.

Då rätten — — — angående rättegångskostnaden.

Har förundersökning — — — — — — — hos rätten.

Om återgäldande av kostnad, som utgått av allmänna medel i anledning av att den tilltalade åtnjutit *fri rättegång,* är särskilt stadgat.

Om återgäldande av kostnad, som utgått av allmänna medel i anledning av att den tilltalade åtnjutit *rättegångshjälp,* är särskilt stadgat.

33 kap .

4 §.

Delgivning i rättegång skall ske genom rättens försorg. Begär part att få ombesörja delgivning, må det anförtros honom, om rätten finner det kunna ske utan olägenhet. Delgivning av tredskodom, *som ej innebär fastställande av intecknad fordran till betalning ur fast egendom, tomträtt eller vattenfallsrätt, skall ske*

Delgivning i rättegång skall ske genom rättens försorg. Begär part att få ombesörja delgivning, må det anförtros honom, om rätten finner det kunna ske utan olägenhet. Delgivning av *tredskodom skall ske genom rättens försorg allenast, om parten begär det, samt, oavsett sådan begäran, om parten åtnjuter rättegångs-*

(Nuvarande lydelse)	(Föreslagen lydelse)
genom rättens försorg, allenast om parten begär det.	*hjälp eller domen innebär fastställande av intecknad fordran till betalning ur fast egendom, tomträtt eller vattenfallsrätt.*

Har åklagare — — — — — — av honom.
Under förundersökning — — — meddelat beslut.

49 kap.

4 §.

Talan mot underrätts beslut under rättegången skall föras särskilt, om rätten

1. avvisat ombud, biträde eller försvarare;
2. ogillat tredje — — — — — — i rättegången;
3. förelagt part — — — — — — eller besiktning;
4. utlåtit sig — — — — — — vållad kostnad;
5. utlåtit sig — — — — — — eller intervenient;
6. utlåtit sig — — — — — — kap.; eller

7. avslagit *begäran om fri rättegång eller om* ersättning eller förskott till part, som åtnjuter *sådan förmån,* eller förordnat, att förmån av *fri rättegång* skall upphöra, eller avslagit begäran om biträde eller försvarare eller till sådant uppdrag förordnat annan, än part föreslagit.	7. avslagit *ansökan om rättegångshjälp eller bifallit sådan ansökan med föreskrift om erläggande av kostnadsbidrag eller utlåtit sig angående* ersättning eller förskott till part, som åtnjuter *rättegångshjälp,* eller förordnat, att förmån av *rättegångshjälp* skall upphöra *eller att sådan förmån ej må vidare åtnjutas, med mindre kostnadsbidrag eller ytterligare kostnadsbidrag erlägges,* eller avslagit begäran om biträde eller försvarare eller till sådant uppdrag förordnat annan, än part föreslagit.

Särskild talan — — — — — — — ratteligen gjorts.

7 §.

Har underrätt förklarat domare jävig eller ogillat jäv mot särskild ledamot av nämnd eller bifallit *begäran om fri rättegång,* skall vid underrättens beslut förbliva.	Har underrätt förklarat domare jävig eller ogillat jäv mot säskild ledamot av nämnd eller bifallit *ansökan om rättegångshjälp utan att föreskriva skyldighet att erlägga kostnadsbidrag,* skall vid underrättens beslut förbliva.

Denna lag träder i kraft den

Förslag till

kungörelse om ändring i kungörelsen den 29 oktober 1964 (nr 618) om expeditionsavgift m. m. (expeditionskungörelse)

Härigenom förordnas, att 8, 13 och 16 §§ kungörelsen den 29 oktober 1964 om expeditionsavgift m. m. (expeditionskungörelse) skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Nuvarande lydelse)	(Föreslagen lydelse)
8 §.	
Fria från avgift äro	
1) staten,	
2) kommun och — — — — — — — av vapen,	
3) sådan domstol — — — internationella organ,	
4) utländsk domstol — — — sådan domstol,	
5) utländsk domstol — — — av straff m. m.,	
6) allmän försäkringskassa — — — och hushållningssällskap,	
7) överförmyndare och barnavårdsman,	
8) tjänsteman som — — — 1—4 §§ brottsbalken,	
9) krigsman i — — — enligt värnpliktslagen,	
10) misstänkt eller — — — samhällsfarlig asocialitet,	
11) åtalad och — — — — — — — förenklad form,	
12) bötfälld i — — — — — — — av böter,	
13) häktad i — — — — — — — är häktad,	
14) den som — — — — — — — — 3 § brottsbalken,	
15) den som söker *fri rättegång*, beträffande ansökan härom, och den som erhållit *fri rättegång*, beträffande beslut om beviljande av sådan förmån.	15) den som söker *rättegångshjälp*, beträffande ansökan härom, och den som erhållit *rättegångshjälp*, beträffande beslut om beviljande av sådan förmån.
Medellös person — — — erforderlig expedition.	
13 §.	
Ingen är skyldig att lösa	
1) protokoll över — — — — — — — okända borgenärer,	
2) protokoll över — — — — — — — av inteckningshandling,	
3) expedition rörande — — — — — — — och hampa,	

(Nuvarande lydelse)	(Föreslagen lydelse)
4) domstols slutliga — — — svaromål inkommit,	
5) beslut varigenom ansökan om *fri rättegång* avslås eller besvär över beslut att avslå sådan ansökan ogillas,	5) beslut varigenom ansökan om *rättegångshjälp* avslås eller besvär över beslut att avslå sådan ansökan ogillas,
6) beslut varigenom vadeanmälan avvisas,	
7) beslut som — — — — — — — i brottmål.	
Myndighet må — — — — — — — hos myndigheten.	

16 §.

Expedition skall förses med anteckning om expeditionsavgiften. Har *fri rättegång* beviljats, skall på expedition, för vilken eljest skolat utgå avgift, skrivas *orden »fri rättegång»*. Skall avgift av annan orsak icke erläggas, skall på expeditionen skrivas orden »utan avgift».	Expedition skall förses med anteckning om expeditionsavgiften. Har *rättegångshjälp* beviljats, skall på expedition, för vilken eljest skolat utgå avgift, skrivas *ordet »rättegångshjälp»*. Skall avgift av annan orsak icke erläggas, skall på expeditionen skrivas orden »utan avgift».

Denna kungörelse träder i kraft den

Förslag till

kungörelse om ändrad lydelse av 4 § kungörelsen den 9 oktober 1964 (nr 595) om handläggning av vissa polischefsuppgifter

Härigenom förordnas, att 4 § kungörelsen den 9 oktober 1964 om handläggning av vissa polischefsuppgifter skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Nuvarande lydelse)	(Föreslagen lydelse)
4 §.	
Den som innehar eller uppehåller tjänst som förste polis- eller kriminalassistent må åläggas att i polischefens ställe	
1. leda förundersökningar — — — enligt rättegångsbalken,	
2. i fall — — — — — — medborgerliga pålitlighet,	
3. besluta om förpassningar,	
4. besluta om — — — — — — eller annat,	
5. fullgöra uppgifter — — — — — — i lotteriförordningen,	
6. fullgöra uppgifter — — — — — — explosiva varor,	
7. uttaga förnödenheter — — — allmänna ransoneringslagen,	
8. ombesörja besiktningar — — — och undersökningar,	
9. bestyrka ekonomiska uppgifter för erhållande av *fri rättegång* och utfärda intyg om någons ekonomiska förhållanden,	9. bestyrka ekonomiska uppgifter för erhållande av *rättegångshjälp* och utfärda intyg om någons ekonomiska förhållanden,
10. i övrigt — — — — — — högre befattningshavare.	

Denna kungörelse träder i kraft den

Rättsskyddsförsäkring

Enligt direktiven har utredningen att undersöka huruvida en godtagbar lösning av frågan om rättegångshjälp kan, helt eller delvis, vinnas på försäkringsbasis. Utredningen vill därför till en början lämna redogörelse för de former av rättsskydd som för närvarande förekomma i sammanhang med försäkring.

Allmän rättsskyddsförsäkring, alltså försäkring innefattande rättsskydd i tvister och rättegångar i allmänhet, meddelas icke av något försäkringsföretag i vårt land.

Ett av de större försäkringsföretagen meddelar rättsskyddsförsäkring i den formen, att försäkringen ingår automatiskt — utan särskild premie — i följande fullständiga försäkringar, nämligen hemförsäkring, villahemförsäkring, lantgårdsförsäkring, sportstugeförsäkring, motorfordonsförsäkring, mopedförsäkring, båtförsäkring och reseförsäkring.

Den till *hemförsäkringen* anknutna rättsskyddsförsäkringen — vilken ingår i alla hemförsäkringar som tecknats efter augusti 1959 och såsom försäkrade upptager försäkringstagaren samt hans maka och hos honom mantalsskrivna ogifta och omyndiga barn — lämnar ersättning *för* den försäkrades egna advokatkostnader i sådan fråga där tvist uppstått som kan falla under prövning av allmän underrätt, *för* rättegångskostnader — den försäkrades egna och sådana som han förpliktas utge — i tvistemål och ärenden som handläggas av allmän underrätt, hovrätt och högsta domstolen, *för* kostnader för försvar av den försäkrade i sådana brottmål där åtalet icke avser uppsåtlig gärning, grov vårdslöshet eller fylleri; dock erhåller den som åtalats för grov vårdslöshet ersättning för utgifter för sitt försvar, om han frikännes eller dömes för vårdslöshet som bedömts såsom icke grov. Kostnad för fullföljd av talan mot hovrätts dom och beslut ersättes endast om prövningstillstånd meddelas av högsta domstolen. Ersättning lämnas icke för den försäkrades egna kostnader för resor och uppehälle samt för mistad inkomst i samband med inställelse i mål eller eljest. Vad sålunda gäller om rättsskydd i tvist vid domstol skall i tillämpliga delar gälla i fall där tvisten blir eller kan bliva föremål för skiljemannaförfarande, dock att ersättning till skiljemännen icke lämnas från försäkringen.

Försäkringen lämnar icke ersättning i tvist, mål eller ärende, *som* har samband med den försäkrades yrkes- eller tjänsteutövning eller annan förvärvsverksamhet eller som har samband med innehav av fastighet, *som* gäller den försäkrade i hans egenskap av ägare, brukare eller förare av motordrivet fordon, ång-, motor- eller segelbåt eller flygplan, *som* rör fordran eller anspråk som överlåtits på den försäkrade av annan, *som* rör skadestånd eller annat anspråk på grund av åtalad gärning, om den försäkrade, enligt

vad nyss angivits, icke äger rätt till ersättning för kostnader för försvar i målet, *som* avser konkurs eller ackordsförhandling utan konkurs. Beträffande hemskillnad och äktenskapsskillnad gäller det särskilda villkoret för ersättning att försäkringen skall ha varit i kraft i ett års tid.

Bland försäkringsvillkoren förekommer vidare den bestämmelsen att försäkringen icke lämnar ersättning, »om den försäkrade genom förefintligheten av försäkringen skulle gå miste om förmånen av fri rättegång eller fri rättshjälp, vartill han eljest skulle vara berättigad».

Ersättning lämnas med högst 10 000 kronor för varje försäkringsfall. Från ersättningen — i förekommande fall minskad med den kostnadsersättning som den försäkrade utfått från motpart — avgår vid varje försäkringsfall en självrisk av 200 kronor jämte 10 procent av överskjutande kostnader.

Vill den försäkrade anlita försäkringen, skall han göra anmälan härom till försäkringsgivaren som därefter låter den försäkrade efter eget val anlita ledamot av Sveriges advokatsamfund eller jurist, som är anställd hos sådan ledamot eller vid rättshjälpsanstalt, inom en krets av sådana jurister som försäkringsgivaren, med hänsyn till bostadsort och ärendets natur, givit honom anvisning på. Dock äger försäkringsgivaren, om försäkringsgivaren har i själva saken gemensamt intresse med den försäkrade, rätt att påfordra att hos försäkringsgivaren anställd jurist skall anlitas. Anlitar den försäkrade annan jurist än som ovan sagts, gäller icke försäkringen.

För den rättsskyddsförsäkring som är anknuten till *villahemförsäkring* och *lantgårdsförsäkring* gälla i allt väsentligt samma villkor som för rättsskydd vid hemförsäkring.

Det rättsskydd som ingår i övriga ovannämnda försäkringar — *sportstugeförsäkring, motorfordonsförsäkring, mopedförsäkring, båtförsäkring* och *reseförsäkring* — är till innehållet mera begränsat än det rättsskydd som följer med hemförsäkring, villahemförsäkring och lantgårdsförsäkring; exempelvis innehålla försäkringsvillkoren inom den förra försäkringsgruppen ej något om att rättsskydd förekommer i äktenskapsmål. Eljest gälla beträffande rättsskyddsförsäkringen inom denna grupp samma villkor som enligt den ovan lämnade redogörelsen gälla för rättsskyddsförsäkring anknuten till hemförsäkring.

Vid den med vissa angivna försäkringar kombinerade rättsskyddsförsäkring, för vilken här redogjorts, förekommer icke från försäkringsgivarens sida någon prövning av befogenheten av den talan, för vilken den försäkrade vill anlita försäkringen, i vidare mån än att den försäkrade måste förskaffa sig biträde av advokat eller annan i detta sammanhang med advokat jämställd jurist inom den krets som anvisats honom av försäkringsgivaren.

Det må nämnas att, såvitt utredningen inhämtat, sådant fall icke förelegat till bedömning hos försäkringsgivaren, som torde avses med den ovannämnda bestämmelsen bland försäkringsvillkoren att försäkringen icke lämnar ersättning, »om den försäkrade genom förefintligheten av försäkringen

skulle gå miste om förmånen av fri rättegång eller fri rättshjälp, vartill han eljest skulle vara berättigad». Enligt utredningens mening torde den ifrågavarande bestämmelsen icke kunna försäkringsmässigt godtagas. En försäkring av förevarande slag skall nämligen gälla lika för alla försäkrade, oavsett försäkringstagarnas ekonomi. Den bör alltså gälla även för en försäkringstagare, vars ekonomiska situation är sådan att han, om avseende icke fästes vid tillvaron av försäkringen, skulle erhålla fri rättegång. I konsekvens härmed skall enligt utredningens mening vid prövning av ansökan av försäkringstagaren om fri rättegång i tvist, som faller inom området för försäkringen, beaktas — bland andra föreliggande omständigheter — att sökandens kostnader för rättegången väsentligen reduceras genom försäkringen.

När rättsskyddsförsäkringen, såsom här skett, anknytes automatiskt och utan särskild premie till annan försäkring, inbesparar försäkringsgivaren de utgifter som skulle uppkomma, om särskild organisation inrättades med debitering och uppbörd av premier för försäkringen såsom självständig försäkringsform; och i själva verket torde häri ligga en väsentlig förklaring till att försäkringsgivaren ansett sig kunna utan premiehöjning komplettera annan försäkring med rättsskydd.

Såsom framgår av den lämnade redogörelsen, är den ifrågavarande försäkringen icke gällande för alla rättsförhållanden. Vissa grupper äro undantagna från försäkringen; det praktiskt viktigaste undantaget torde innefattas i bestämmelsen att försäkringen icke lämnar ersättning i tvist, mål eller ärende som har samband med den försäkrades yrkes- eller tjänsteutövning eller annan förvärvsverksamhet. Vid bedömning av den ifrågavarande rättsskyddsförsäkringens betydelse för frågan om behovet och omfattningen av statlig rättegångshjälp, är att uppmärksamma, att försäkringen således icke gäller för vilka tvister som helst, att den är begränsad genom självrisk och maximerad samt att kostnader för resor och uppehälle icke ersättas. Det rättsskydd som lämnas genom försäkringen kan alltså icke — för den försäkrade — fungera helt i stället för den statliga rättshjälp som lämnas genom — för närvarande — fri rättegång. Den försäkrade som råkat i tvist som icke omfattas av rättsskyddet, som ej kan stå självrisken enligt försäkringen, som räknar med att rättegångskostnaderna överstiga maximibeloppet för ersättningen eller som är i behov av gottgörelse för resekostnad, eventuellt även traktamentsersättning, har således i förekommande fall att begagna sig av möjligheten till fri rättegång.

Samma försäkringsföretag, som meddelar rättsskyddsförsäkring automatiskt ingående i hemförsäkring m. fl. försäkringar, har under förra hälften av 1964 infört en ny rättsskyddsförsäkring, nämligen *rättsskyddsförsäkring för företagare*. Denna försäkring kan meddelas i kombination med företagsförsäkring men kan också tecknas separat. Ersättning lämnas för advokat- och rättegångskostnader i övrigt — såväl den försäkrades egna kostnader

som sådana vilka han förpliktas utgiva — i tvister som ha samband med företagarens yrkesverksamhet och som kunna bliva föremål för domstolsprövning, dock med vissa undantag, bland vilka förekommer att försäkringen icke lämnar ersättning, »om den försäkrade genom förefintligheten av försäkringen skulle gå miste om förmånen av fri rättegång eller fri rättshjälp vartill han eljest skulle vara berättigad». Ersättningen är vid varje försäkringsfall begränsad till högst 25 000 kronor. Liksom vid rättsskyddsförsäkring, kombinerad med hemförsäkring m. fl. försäkringar, är stadgad en självrisk av 200 kronor jämte 10 procent av överskjutande kostnader, och föreskrives att den försäkrade har att anlita ledamot av Sveriges advokatsamfund eller jurist, som är anställd hos sådan ledamot eller vid rättshjälpsanstalt, inom en krets av sådana jurister som försäkringsgivaren, med hänsyn till bostadsort och ärendets natur, givit honom anvisning på.

Vad ovan sagts om att den till hemförsäkring m. fl. försäkringar anknutna rättsskyddsförsäkringen ej kan fungera i stället för statlig allmän rättshjälp gäller självfallet även rättsskyddsförsäkring för företagare.

Enligt de upplysningar som utredningen erhållit meddelas för närvarande icke vad som kan betecknas såsom särskild rättsskyddsförsäkring av något annat försäkringsföretag än det som avses med den tidigare redogörelsen, dock att ett försäkringsföretag såsom ett rent undantag lämnat medgivande åt ett länsbrandstodsbolag att för försäkringsföretagets räkning meddela rättsskyddsförsäkring åt en speciell, avgränsad grupp av försäkringstagare, nämligen medlemmar i länets villaägareföreningar; antalet sålunda förmedlade rättsskyddsförsäkringar uppgives utgöra omkring 4 000.

I koncessionsvillkoren för två försäkringsaktiebolag förekommer att bolagen äga meddela rättsskyddsförsäkring, men med nyss angivna undantag har möjligheten icke begagnats. Från försäkringsinspektionen har under hand meddelats att inspektionen icke skulle göra svårighet, om något annat försäkringsföretag skulle vilja ha sina koncessionsvillkor så formulerade, att möjlighet öppnas att meddela rättsskyddsförsäkring.

Utredningen har sökt inhämta, huruvida bland försäkringsföretagen föreligga planer att med företagens försäkringsformer införliva rättsskyddsförsäkring. Därvid har framkommit att en arbetsgrupp från samarbetsorgan för ett antal försäkringsföretag utarbetat förslag till försäkringsvillkor för rättsskyddsförsäkring. Enligt vad som upplysts, räknar man icke med att förslaget kommer att omedelbart genomföras; det är avsett närmast såsom arbetsmaterial för den händelse senare frågan om inrättande av rättsskyddsförsäkring skulle aktualiseras. Såsom en omständighet som kunde inverka vid bedömningen av denna fråga har nämnts, att den hos ett försäkringsföretag i anslutning till hemförsäkring m. fl. försäkringar redan existerande rättsskyddsförsäkringen — för vilken här ovan redogjorts — skulle komma att tillmätas betydelse ur konkurrenssynpunkt.

Under överläggningar som förekommit rörande rättsskyddsförsäkring

har från försäkringshåll såsom en principiell invändning mot denna försäkringsform anförts att, medan vid vanliga försäkringar den försäkrade ej kan taga initiativ till uppkomsten av den skada som försäkringen avser, ej kan åstadkomma den situation i vilken försäkringen skall träda i funktion, så föreligger vid rättsskyddsförsäkring — låt vara ej över hela linjen — sådan möjlighet för den försäkrade; och under åberopande härav har sagts att för rättsskyddsförsäkring ej föreligger »försäkringsmässig grund». En annan anledning till den negativa inställning till rättsskyddsförsäkring som påträffats torde vara den, att man anser sig ha svårt att bedöma de ekonomiska konsekvenserna för försäkringsföretagen av rättsskyddsförsäkring; i detta sammanhang har nämnts att central prövning av skadefallen skulle kunna medföra, att försäkringsföretag med dylik försäkring fick anställa en stab av jurister att syssla med prövningen.

Rättsskydd begränsat till viss skada

Den föregående redogörelsen avser vad som kan betecknas såsom särskild rättsskyddsförsäkring, låt vara att den icke gäller för vilka tvister eller mål som helst. I en del försäkringsformer ingår regelmässigt ett begränsat rättsskydd, ett rättsskydd som uteslutande gäller sådan skada som är försäkringens egentliga föremål. Detta begränsade rättsskydd förekommer vid trafikförsäkring, vid ansvarighetsförsäkring och i viss utsträckning vid garantiförsäkring.

Vid *trafikförsäkring* lämnar försäkringsgivaren biträde i rättegång så snart försäkringsgivaren direkt eller indirekt har intresse att bevaka i målet. Har den som lidit skada mot försäkringstagaren väckt talan om skadestånd, ersätter försäkringsgivaren på vissa villkor försäkringstagarens rättegångskostnad; om skadeståndstalan förts i mål som anhängiggjorts av allmän åklagare, ersätter försäkringsgivaren endast den del av försäkringstagarens rättegångskostnad som kan anses betingad av försäkringsgivarens intresse i rättegången. I vissa fall förekommer dock att försäkringsgivaren går längre och lämnar biträde i åklagarmål även om skadeståndsfrågan är uppgjord.

Vid *ansvarighetsförsäkring* — vare sig ansvarighetsförsäkringen meddelats separat eller ingår såsom moment i en kombinerad försäkring (hemförsäkring, villaförsäkring, företagareförsäkring o. s. v.) — erhåller försäkringstagaren eller annan, som enligt försäkringsvillkoren jämväl omfattas av försäkringen (exempelvis någon hos försäkringstagaren anställd) och står såsom svarande i mål om skadestånd, regelmässigt biträde av försäkringsgivaren som har att bevaka sitt intresse, främst att utredningen blir fullständig och att svarandens synpunkter komma fram.

Vid *garantiförsäkring* har försäkringsgivaren intresse av att utredningen om den uppgivna förlustens storlek och omständigheterna vid dess upp-

komst bliva fullständigt utredda. Detta medför att försäkringsgivaren kan ha intresse av åklagarmål angående tillgreppet, och försäkringstagaren kan därför i regel räkna med att få biträde av försäkringsgivaren vid utförande av målsägandetalan. Om försäkringssumman är lägre än det tillgripna beloppet eller värdet av tillgripen egendom, har målsäganden anledning att i åklagarmålet fordra ersättning för egen del vid sidan av vad han uppburit på grund av garantiförsäkringen.

Vid övriga försäkringsformer är försäkringstagaren själv den ersättningsberättigade, och en eventuell tvist kommer därför att gälla försäkringstagarens krav mot försäkringsgivaren. Här kan alltså icke förekomma att förskringsgivaren lämnar rättegångsbiträde åt försäkringstagaren.

Ökad användning av frivillig rättsskyddsförsäkring

Rättsskyddsförsäkring i den form som meddelas av ett av de större försäkringsföretagen kan, såsom förut framhållits, visserligen icke onödiggöra lagstiftning om statlig rättegångshjälp, men uppenbart är att sådan försäkring — i mån som den förekommer — kan reducera behovet av statlig rättegångshjälp därigenom att för personer med svag ekonomi — som äro försäkrade — öppnas möjlighet att genomföra en iråkad rättegång utan att anlita den statliga rättshjälpen och därmed ådraga sig den med denna i princip förenade återbetalningsskyldigheten gentemot det allmänna. Viss betydelse i sådant hänseende äger även det begränsade rättsskydd som regelmässigt ingår i vissa särskilda försäkringsformer (trafikförsäkring, ansvarighetsförsäkring och garantiförsäkring).

Under diskussion om möjligheten att — med bibehållande av ett rättsskyddssystem grundat på frivillig försäkring — sprida rättsskyddsförsäkring inom vida kretsar har framförts ett förslag som i korthet går ut på att försäkringsföretagen allmänt skulle meddela rättskyddsförsäkring såsom obligatorisk del i privatansvarighetsförsäkring; denna försäkringsform ingår normalt i hemförsäkring men meddelas även separat för dem som ej ha behov av hemförsäkring eller eljest underlåta att teckna sådan försäkring. Såsom illustration till vad som kvantitativt skulle kunna åstadkommas, om förslaget realiserades, har anförts att det försäkringsföretag, som för närvarande meddelar rättsskyddsförsäkring ingående i vissa fullständiga försäkringar bland dem hemförsäkring och villahemförsäkring, har cirka 570 000 hem- och villahemförsäkringar med uppskattningsvis en och en halv million försäkrade, vartill komma några tiotusental separata ansvarighetsförsäkringar. Genom anknytningen av rättsskyddsförsäkringen till annan försäkring skulle man vinna den fördelen att administrationskostnaderna höllos på låg nivå. Vid rättsskyddsförsäkringen borde finnas självrisk. För de obemedlade skulle enligt förslaget krävas speciella åtgärder. Man måste nämligen räkna med att en del obemedlade icke skulle ha

erforderlig försäkring och att andra icke skulle kunna svara för stipulerad självrisk. För dessa skulle rättskyddsfrågan handhavas av ett för försäkringsföretagen gemensamt organ, i vilket även staten borde vara representerad, men möjlighet borde finnas för obemedlad rättsskyddssökande att vända sig till vilket försäkringsföretag som helst som sysslar med rättsskyddsförsäkring. Att svara för de obemedlades kostnader borde — har det sagts — närmast vara samhällets uppgift, och allmänna medel borde därför ställas till det gemensamma försäkringsorganets förfogande. Emellertid har också framkastats såsom en möjlighet att låta kostnaderna för de obemedlade stanna på försäkringsföretagen, och i sista hand skulle då försäkringstagarna genom sina försäkringspremier få svara för de obemedlades kostnader. Det har nämnts att i och för sig skulle vara möjligt att bygga ut ett rättsskyddssystem på försäkringsbasis att omfatta även icke försäkrade personer med god ekonomi; under förslagets behandling har emellertid uttalats att tillräckliga skäl syntes icke finnas för sådan utbyggnad.

Välkänt är att ej sällan ansökan om fri rättegång — vanligen med begäran om rättegångsbiträde — göres så sent under handläggningen av ett mål som omedelbart före eller vid första inställelsen eller huvudförhandlingen. För att icke frågan om fri rättegång skall föranleda eljest onödigt uppskov med den utsatta förhandlingen bör möjlighet finnas — och finns ju också enligt nuvarande lagstiftning — att omedelbart meddela beslut över den gjorda ansökan. Önskvärt är naturligtvis att sådan möjlighet finns även under ett system med försäkringsorgan såsom beslutande rörande rättegångshjälp. Det har därför föreslagits att, i fall då omedelbart beslut erfordras på ansökan om rättegångshjälp, beslutet skulle kunna meddelas av vederbörande domstol. Häremot erinras — förutom att man därmed i viss utsträckning fått tillbaka den domstolsprövning som systemet skulle onödiggöra — att det icke kan vara lämpligt med två sidoordnade beslutande organ; det skulle kunna inträffa att den som fått avslag hos försäkringsorganet sedan i sista minuten går till domstol med ny ansökan om rättegångshjälp.

När det gäller att bedöma det förslag till obligatorisk kombination mellan rättsskyddsförsäkring och vissa andra försäkringsformer, vilket här skisserats, kan till en början sägas, att åsikterna om rättsskyddsförsäkring inom de försäkringsföretag, som icke för närvarande ha denna försäkringsform, eller — rättare sagt — obenägenheten inom dessa försäkringsföretag att upptaga försäkringsformen ifråga, icke ger anledning till antagande att på frivillighetens väg någon allmän anslutning till förslaget skulle vara att förvänta från försäkringsföretagen. Sedan kan beträffande de försäkrade eller icke försäkrade obemedlades rättsskydd anmärkas att den tänkta lösningen av denna rättsskyddsfråga måste ur såväl principiell som praktisk synpunkt bedömas såsom icke acceptabel. Det kan icke gärna ifrågakomma att de säkerligen betydande kostnader, som här skulle uppkomma,

skulle bestridas av försäkringsföretagen och av dessa tagas ut i försäkringspremierna från de försäkrade, och icke heller synes genomförbart att statsverket skulle för ändamålet satsa medel att disponeras av försäkringsföretagen eller det för dem gemensamma organet. Av här anförda och andra skäl kan enligt utredningens mening en lösning av rättsskyddsfrågan icke sökas enligt denna linje.

Uppenbart är emellertid — vare sig saken bedömes ur den enskildes eller ur statens synpunkt — att det måste betecknas såsom önskvärt att frivilliga rättsskyddsförsäkringar meddelas av så många försäkringsföretag som möjligt och därmed komma att gälla för ökat antal försäkringstagare. Önskvärt är vidare att försäkringsformen så utformas att försäkringen, i allt fall såvitt gäller tvistemål, omfattar alla eller praktiskt taget alla rättsförhållanden som kunna bliva föremål för behandling vid de allmänna domstolarna och övriga domstolar, vid vilka nu kan beviljas fri rättegång. Huruvida ökad spridning kan förväntas av frivillig rättsskyddsförsäkring i den form som nu förekommer får nog, i anslutning till vad nyss anförts om försäkringsföretagens inställning till sådan försäkring, bedömas såsom osäkert. Att — med bibehållande av de enskilda försäkringsföretagen såsom bestämmande rörande försäkringens omfattning — försäkringen skulle vidgas att gälla alla eller praktiskt taget alla tvistemål synes icke troligt.

Det resultat, vartill utredningen kommit vid sin behandling av den frivilliga rättsskyddsförsäkringen, blir alltså att behovet av lagstiftning om rättegångshjälp icke genom sådan försäkring kan avlägsnas. Utredningen övergår därför att undersöka om resultat i detta hänseende kan nås på annan väg, och utredningen behandlar härvid frågan om obligatorisk rättsskyddsförsäkring, ordnad genom icke statliga försäkringsanstalter, och vidare frågan om statlig rättskyddsförsäkring.

Obligatorisk rättsskyddsförsäkring i icke statliga anstalter

Beträffande frågan om möjligheten att införa rättsskyddsförsäkring av detta slag kan åberopas att obligatorisk skyldighet finns att taga trafikförsäkring å motorfordon, vilken försäkring må, förutom av anstalt som inrättats av staten, meddelas av försäkringsanstalt som därtill erhållit Kungl. Maj:ts tillstånd. Försäkringsplikten åligger motorfordonets ägare eller den som innehar motorfordon på grund av avbetalningsköp. Här är alltså fråga om en relativt begränsad krets av försäkringstagare. Möjlighet finns att genom straffsanktion framtvinga försäkringspliktens fullgörande; eventuellt kan upprepad körning med icke försäkrat motorfordon, för vars förande fordras körkort, föranleda återkallelse av körkortet.

Om obligatorisk skyldighet att taga rättsskyddsförsäkring infördes, skulle

skyldigheten få gälla för alla medborgare, äldre som yngre; det kan lämnas öppet om skyldigheten borde gälla även för juridiska personer. Men någon åtgärd med syfte att framtvinga skyldighetens fullgörande torde icke vara tänkbar. Att använda straffhot kan uppenbarligen ej ifrågakomma, och lika litet kan komma ifråga att den som behövde rättshjälp skulle vägras sådan, om han icke fullgjort försäkringsplikten. Anledning synes icke finnas att här gå in på de vid varje form av särskild rättsskyddsförsäkring föreliggande frågorna om förprövning av talan och självrisk; till dessa frågor återkommer utredningen för övrigt i senare sammanhang.

Tanken på obligatorisk rättsskyddsförsäkring i den form som här behandlats måste enligt utredningens mening avvisas.

Statlig rättsskyddsförsäkring

Genom statlig rättsskyddsförsäkring, tekniskt jämförlig med den allmänna försäkring (socialförsäkring), som regleras genom lagen den 25 maj 1962 om allmän försäkring med tillhörande tillämpningsföreskrifter, skulle behovet av lagstiftning om rättegångshjälp (fri rättegång) kunna avlägsnas. Det kan bedömas såsom en vinst att domstolarna slippa att handhava frågor om rättegångshjälp. De få mera tid att ägna sig åt den egentliga uppgiften, den dömande, och den möjligheten avlägsnas att någon misstänksam sökande, som ej får bifall ti l sin begäran om rättegångshjälp, kan inbilla sig att domstolen skaffat sig någon förhandsinställning i själva saken och låtit denna inverka vid prövning av frågan om rättegångshjälp. Vad sålunda sagts om värdet av att domstolarna slippa att besluta om rättegångshjälp torde emellertid — även med beaktande att genom reviderad lagstiftning domstolarnas arbete med dessa ärenden kan komma att öka — icke böra tillmätas någon avgörande betydelse.

Såsom förut omnämnts, har från försäkringshåll mot rättsskyddsförsäkring framställts den principiella erinran att den försäkrade kan — åtminstone i åtskilliga fall — själv åstadkomma den situation, i vilken försäkringen skall träda i funktion, något som icke kan eller får förekomma vid andra försäkringar. Vad angår frågan om inrättande av obligatorisk statlig rättsskyddsförsäkring har även sagts att den uppgift som egentligen föreligger, nämligen att åstadkomma rättshjälp åt dem som råka i rättstvist — civil eller kriminell — och ej ha egna erforderliga ekonomiska resurser, kan lösas på tillfredsställande sätt under relativt enkla former och alltså icke måste eller lämpligen bör ombesörjas sålunda, att rättshjälp beredes alla (fysiska) personer och således även dem som äro i den ekonomiska belägenheten att de kunna själva bestrida sina eventuella rättegångskostnader utan hjälp från staten eller dess försäkringsapparat.

Enligt utredningen har man, när man söker en lösning på frågan om

åstadkommande av ekonomisk rättshjälp och kommit till det resultatet, att en tillfredsställande lösning icke kan åstadkommas genom den ena eller andra formen av frivillig försäkring eller obligatorisk icke statlig försäkring, att välja mellan

1) statlig obligatorisk rättsskyddsförsäkring för alla fysiska personer och

2) lagstiftning om rättegångshjälp i huvudsaklig överensstämmelse med gällande lagstiftning om fri rättegång och rättegångskommitténs förslag till lag om rättegångshjälp.

Vid jämförelse mellan dessa båda system med hänsyn till fördelar och nackdelar, till en början ur kostnadssynpunkt, torde det icke vara möjligt att lämna ett exakt svar på frågan vilket system som ur denna synpunkt är mest förmånligt. Naturligtvis kan åberopas att det är en förmån för statsverket om utgifterna för fri rättegång bortfalla, men därmed är svaret på den ovannämnda frågan icke klart. Mot statsverkets utgifter för fri rättegång böra vägas de utgifter som uppkomma för de försäkrade — eventuellt även för statsverket — om rättsskydd ordnas genom försäkring. De försäkrades utgifter bestämmas av de — eventuella — avgifterna till försäkringen. Dessa kunna fastställas så att de helt täcka vad som för lämnat rättsskydd utgives eller till och med lämna överskott. Självfallet är det emellertid mycket svårt eller rättare omöjligt att räkna ut hur mycket som kan komma att normalt utgivas i rättegångshjälp och till vilket belopp alltså rent försäkringsmatematiskt avgiften bör bestämmas. En särskild fråga är den om försäkringsavgiften skall variera med yrke, ekonomiskt läge eller — något som förefaller principiellt riktigt men ur praktisk synpunkt mer än problematiskt — med processrisk. En möjlighet, som nämnts och vartill utredningen återkommer, är att försäkringsavgiften skulle kunna inbakas i någon redan existerande statlig försäkringsavgift.

Statlig rättsskyddsförsäkring kräver en administrativ apparat. Med fog kan sägas att den uppgift, som skulle ankomma på sådan apparat, är i varje fall kvantitativt och kanske även kvalitativt så pass minimal, att det skulle innebära en betänklig kostnadskrävande överorganisation att för uppgiften ifråga tillskapa särskilda organ, ett centralt verk med lokala förgreningar.

Frågan blir då, om uppgiften kan omhänderhavas av redan existerande organ, och här torde väl ej andra ifrågakomma än de organ som sköta socialförsäkringen, d. v. s. riksförsäkringsverket med de lokala försäkringskassorna, möjligen under medverkan på en eller annan punkt av länsstyrelse, domstol eller annan redan existerande myndighet.

Ett ställningstagande till spörsmålet, om den nuvarande allmänna försäkringsapparaten kan omhänderha även rättsskyddsförsäkring, kan icke göras utan att man först i någon mån klarlägger hur sådan försäkring skall ordnas, särskilt huruvida vid rättsskyddsförsäkringen skall finnas självrisk och förekomma saklig förprövning av parts talan.

Vid åtskilliga existerande former av frivillig försäkring är självrisk vanlig

och bedömes såsom en — icke helt effektiv — men dock nödvändig anordning till förhindrande, bland annat, att försäkringen missbrukas eller tages i anspråk vid bagatellskador. Självrisk ingår också bland villkoren för den förut omnämnda särskilda rättsskyddsförsäkring som i anslutning till vissa andra försäkringar meddelas av ett försäkringsföretag.

Om rättsskyddsförsäkring skall gälla för alla fysiska personer, måste något bromssystem finnas som i möjligaste mån hindrar processlystna — deras antal bör, om rättegångskostnaderna betalas genom försäkring, ej underskattas — att till andras skada och belastning för domstolarna sätta igång obefogade rättegångar; och det förefaller därför nödvändigt att i sådant syfte självrisk gäller även för statlig rättsskyddsförsäkring. Hur självrisken skall bestämmas, lika för alla eller individuellt efter vederbörandes ekonomi, kan i detta sammanhang lämnas därhän. Möjlighet måste finnas för dei , som icke kan prestera den del av rättegångskostnaden vilken motsvarar självrisken, att efter prövning få även denna del av rättegångskostnaden betald genom försäkringen.

Skulle den statliga rättsskyddsförsäkringen inrättas utan självrisk för de försäkrade, är förprövning ur saklig synpunkt av parts talan ofrånkomlig. Men även om självrisk skall finnas, torde goda skäl kunna anföras för den åsikten att obligatorisk saklig förprövning är nödvändig till förhindrande att möjligheten till processande utan annan kostnad för den försäkrade än den som motsvarar självrisken missbrukas.

Frågan är alltså om de lokala organ som handha socialförsäkringen kunna omhänderha jämväl rättsskyddsförsäkring, organiserad i huvudsaklig överensstämmelse med vad här angivits, eller biträda vid handhavandet av sådan försäkring.

Uttalanden till utredningen av försäkringsexperter, med vilka utredningen konfererat, ha det innehåll, att de allmänna försäkringskassornas expeditioner eller kanske hellre kassornas ledning nog skulle kunna klara uppgiften att avgöra om en person, som begär rättegångshjälp men säger sig icke kunna svara för kostnad motsvarande självrisken, befinner sig i sådant ekonomiskt läge att han bör erhålla rättegångshjälp utan att stå självrisk. Man räknar härvid med att, när detta avgörande skall träffas, föreligger en fullständig deklaration rörande vederbörandes ekonomi och försörjningsförhållanden, avfattad å fastställd blankett och bestyrkt ungefär på sätt som nu gäller för bestyrkande av uppgiften för erhållande av fri rättegång. Vid den ovannämnda prövningen kan ifrågakomma att göra en summarisk uppskattning av den totala kostnaden, som kan uppkomma för sökanden såsom part i det mål, vilket avses med hans begäran om rättegångshjälp, men en sådan uppskattning, vars ändamål är att få ett begrepp om självriskens ungefärliga storlek, bör i flertalet fall ej möta särskilda svårigheter.

Om det synes sannolikt att åt de lokala försäkringsorganen skulle kunna anförtros att besluta i den rent ekonomiska frågan, huruvida den som be-

gär rättegångshjälp skall slippa att stå självrisk, så torde det otvivelaktigt förhålla sig så att dessa organ icke — i oförändrat skick — besitta kompetens att företaga någon saklig prövning av befogenheten hos vederbörandes talan, låt vara att denna prövning icke har till syfte att gallra bort annat än sådant som är uppenbart obefogat. Det har emellertid framkastats att vid sådan prövning någon erfaren jurist skulle kunna konsulteras av ledningen för försäkringskassan och eventuellt även deltaga i beslutet.

I detta sammanhang bör framhållas att, såsom i regel gäller vid beslut av organ som fullgör statlig funktion, möjlighet måste finnas att överklaga det lokala försäkringsorganets beslut, detta må gälla den ekonomiska prövningen eller den sakliga befogenhetsprövningen. Enligt vanliga besvärsregler för den allmänna försäkringsorganisationen skulle beslut av försäkringskassestyrelse vid sådan prövning varom här är fråga få överklagas i riksförsäkringsverket och dess beslut få överklagas hos försäkringsdomstolen. Om den sakliga befogenhetsprövningen anförtros åt försäkringskassestyrelse, uppkommer fråga huruvida vid klagan över dess beslut riksförsäkringsverket och kanske även försäkringsdomstolen skall utökas med allmänjuridisk expertis.

Fördelen med att den statliga rättsskyddsförsäkringen handhades av de allmänna försäkringsorganen skulle väl, såsom förut berörts, egentligen bliva den att något nytt statligt verk med central styrelse och lokala organ ej skulle behöva inrättas. I detta sammanhang bör emellertid uppmärksammas att försäkringstagarna enligt rättsskyddsförsäkringen ej skulle sammanfalla med försäkringstagarna enligt lagen om allmän försäkring, men kanske skulle, om en samordning eljest vore acceptabel, kunna bortses från denna oöverensstämmelse.

Skall obligatorisk statlig rättsskyddsförsäkring verkligen konstrueras enligt försäkringsmässiga grunder, måste av försäkringstagarna uttagas avgifter till försäkringen. Emellertid anser sig utredningen, med den uppfattning utredningen fått angående möjligheten att genom försäkring lösa frågan om rättegångshjälp, icke ha anledning att framlägga detaljerat förslag i det utan tvekan mycket svåra spörsmålet hur dylika avgifter eventuellt skulle kunna bestämmas och erläggas. Under beaktande att försäkringsavgifterna, om sådana verkligen skulle kunna försäkringsmatematiskt uträknas och för de olika försäkringstagarna bestämmas, säkerligen skulle komma att stanna vid mycket låga belopp i förhållande till de belopp som uppbäras till den allmänna försäkringen, har framförts det förslaget, att försäkringsavgiften skulle kunna ingå i de delar av sjukförsäkringsavgiften som avse sjukvårdsersättning, vilka delar enligt 19 kap. 6 § tredje stycket lagen om allmän försäkring äro »lika stora för samtliga avgiftspliktiga försäkrade i kassan samt beräknas för år». Men dylikt samröre mellan två ur ändamålssynpunkt vitt skilda försäkringar utan annat gemensamt än konstruktionen beträffande uppbörden av försäkringsavgifter — en gemensamhet som för allmänhe-

ten säkerligen, i den mån den uppmärksammades, skulle framstå såsom en anomali — torde näppeligen ha utsikt att bliva accepterad.

Skall den statliga rättsskyddsförsäkringen omhänderhavas av den nuvarande allmänna socialförsäkringsapparaten, torde en praktisk konsekvens bliva att rättsskyddsförsäkringen ej gärna kan gälla för andra än fysiska personer. De allmänna försäkringskassorna ha ej andra försäkringstagare än fysiska personer; inskrivna hos försäkringskassan äro för övrigt ej alla fysiska personer, de som ej fyllt 16 år äro nämligen icke inskrivna. Det förhållandet att juridiska personer torde få uteslutas från försäkringen, om denna skall handhavas av de allmänna försäkringsorganen, kan dock ej åberopas såsom skäl mot att anförtro rättsskyddsförsäkringen åt dessa organ. Hur en rättsskyddsförsäkring än ordnas, synes nämligen sannolikt att juridiska personer komma att få lämnas utanför. Dessa torde — om man bortser från dödsbon — sällan befinna sig i sådant ekonomiskt läge att de ha behov av hjälp till kostnader för rättegång. Härtill kommer ett annat skäl mot att de skulle medtagas i ett försäkringssystem. Utan tillgång till statistiskt material angående genomsnittskostnaden i rättegång för fysiska personer och motsvarande kostnad för juridiska personer kan visserligen icke göras något bestämt uttalande angående storleken av genomsnittskostnaden för den ena och den andra gruppen, men det synes i hög grad antagligt att genomsnittskostnaden för processande juridiska personer ligger väsentligen högre än genomsnittskostnaden för processande fysiska personer. Under alla förhållanden kan sägas att, om särskilda avgifter för försäkringen skola erläggas av de försäkrade, svårigheten att bestämma sådana avgifter för juridiska personer skulle bliva exceptionellt stor.

Om rättsskydd ordnas genom försäkring gällande för alla fysiska personer, behöver den individuella försäkringen ej avse annat än parts egna kostnader, alltså icke kostnader som enligt vanlig ordning förlorande part skulle utgiva till motpart. Kostnaden för rättshjälp skulle nämligen bestridas av försäkringen vare sig försäkringstagaren vann eller förlorade processen. Så långt försäkringen räckte, skulle alltså vinnande part ej behöva riskera att, såsom nu kan inträffa då han har att hålla sig till motparten för att få gottgörelse för sina kostnader, han icke får betalt för dessa kostnader. Vad nu sagts gäller i rättegång, i vilken parterna äro fysiska personer. Uteslutas juridiska personer från rättsskyddsförsäkring, skulle en juridisk person, som vunnit en process med fysisk person såsom motpart, ej på grund av den senares rättsskyddsförsäkring få ut gottgörelse för sina kostnader; och naturligtvis skulle en juridisk person, som vunnit en process mot annan juridisk person, ej heller kunna få ut gottgörelse för sina kostnader i annan ordning än av motparten.

I förbigående vill utredningen här nämna att, om fysiska personer men icke juridiska personer skola vara rättsskyddsförsäkrade, olika regler kunna komma att bliva gällande beträffande vissa ersättningsfrågor allt efter-

som talan föres av fysisk person eller av juridisk person. För närvarande gäller att, om part ha fri rättegång, ersättning till vittne och rättegångsbiträde skall bestämmas av domstolen; för vittnesersättning gäller därvid särskild taxa (lagen den 10 juli 1947 angående ersättning av allmänna medel till vittnen m. fl.). Det kan göras gällande att, om parts rättegångskostnader skola bestridas enligt bestämmelserna för statlig rättsskyddsförsäkring, liknande regler böra gälla för ersättning åt vittne och rättegångsbiträde som nu äro att tillämpa, när part har fri rättegång. Detta skulle innebära vad vittnena angår att de skulle få betalt enligt särskild taxa och vanligen med lägre belopp än de skulle fått, om de hörts på begäran av part som ej är rättsskyddsförsäkrad. Beträffande rättegångsbiträde skulle en sådan ordning som den angivna innebära att ersättningen bestämdes av domstolen, under det att ersättningen till biträde eller ombud som anlitades av part utan rättsskyddsförsäkring (juridisk person) skulle bero i första hand av överenskommelse mellan biträdet eller ombudet och hans huvudman.

En sådan skillnad som den här beskrivna kan uppfattas såsom mindre tilltalande. Visserligen består en dylik skillnad redan mellan det fall att ersättning till vittne eller biträde skall utgå av allmänna medel och det fall att ersättningen skall utgivas av part, men de fall, i vilka den förra ordningen skulle gälla, komma naturligtvis att väsentligt öka i antal, om statlig rättsskyddsförsäkring inrättas i enlighet med vad som här ovan ifrågasatts.

Såsom redan antytts, räknar utredningen icke med att frågan om rättegångshjälp kan lösas genom statlig försäkring. Vid sitt ställningstagande har utredningen beaktat att betydande praktiska svårigheter måste bedömas utgöra hinder för en lösning enligt försäkringslinjen, varjämte synes ofrånkomligt att skäl av mera allmän natur — sammanhängande med de praktiska svårigheterna — kunna anföras mot en sådan lösning.

Vad angår de praktiska svårigheterna avser utredningen i första hand frågan om bestämmande av avgifter till försäkringen. Skall försäkringsformen användas icke endast till namnet utan även till gagnet, synes ofrånkomligt att försäkringstagarna, d. v. s. enligt utredningens tanke alla fysiska personer, skola ha att erlägga avgifter till försäkringen. Naturligtvis är tänkbart att minderåriga skulle kunna utan särskild avgift innefattas i föräldrars eller vårdnadshavares försäkring, men därmed är avlägsnad endast en ringa del av det bekymmer som avgiftsfrågan utgör. Strängt taget borde väl avgiften bestämmas efter individuell prövning av risken för uppkomst av sådan skada som försäkringen skulle avse, d. v. s. rättstvist av beskaffenhet att föranleda behov av rättshjälp. Men en sådan teoretiskt sett helt försäkringsmässig prövning måste naturligtvis avvisas såsom praktiskt omöjlig. Å andra sidan kan ej gärna avgiften bestämmas lika för alla. För en storföretagare, vilken så gott som dagligen ingår leveransavtal med bestämmelser som kunna giva anledning till olika tolkningar och därmed till

dyrbara rättegångar, bör icke försäkringsavgiften utgå med samma belopp som kan finnas försäkringsmässigt tillräckligt för en vanlig arbetstagare med ej annan än rätt minimal utsikt att råka i behov av rättshjälp. Även med godtagande av en mycket schablonmässig metod vid bestämmande av försäkringsavgifterna skulle stora svårigheter kvarstå att åstadkomma ett någorlunda rättvist och anmärkningsfritt resultat. Inför dessa svårigheter kanske någon vill framkasta att staten skulle kunna åtaga sig att betala vad som kan beräknas motsvara försäkringsavgiften, men därmed skulle man i själva verket ha avlägsnat sig från försäkringsidén och i stället för det nuvarande relativt enkla och ej särskilt kostsamma systemet beträffande rättegångshjälp ha fått ett självfallet vida dyrbarare system som skulle innebära att staten betalade rättegångskostnaderna för alla fysiska personer, oavsett om de ekonomiskt sett behövde eller icke behövde denna hjälp av staten.

En annan praktisk svårighet vid statlig rättsskyddsförsäkring föreligger, om — såsom utredningen förmenar — obligatorisk saklig förhandsprövning av parts talan bleve nödvändig, i varje fall såvitt gäller kärandetalan i tvistemål och målsägandetalan i brottmål. Prövningen skulle icke ligga i domstolens hand utan hos ett organ utanför domstolen, men hur sammansättningen av detta organ än bestämdes, skulle kunna sägas, såsom anförts av rättegångskommittén (SOU 1958: 40 sid. 68), att förprövningen dock skulle i viss mån äventyra rättegångshjälpens syfte att göra det möjligt för envar att oberoende av sina ekonomiska villkor tillvarataga sina intressen inför domstol. Härtill kommer, såsom rättegångskommittén jämväl framhållit, att en förprövning synes icke kunna införas utan att möjlighet öppnades för sökanden att i högre instans överklaga en prövning som gått honom emot. På så sätt skulle man, innan processen vid domstolen började eller jämsides därmed, i själva saken få en särskild process inför andra organ än domstol, vilken process dessutom skulle grunda sig på ett ofullständigt processmaterial.

Lagen om fri rättegång avser att för dem, som ej ha egna erforderliga ekonomiska resurser att tillvarataga sin rätt inför domstol, åstadkomma hjälp i sådant hänseende. Allmänt erkännes emellertid att i gällande lagstiftning möjligheterna att erhålla sådan hjälp äro relativt snävt begränsade, att rättssökande, för vilka otvivelaktigt föreligger behov av rättshjälp, äro utestängda från förmånen. I syfte att undanröja detta missförhållande har i rättegångskommitténs år 1958 framlagda betänkande föreslagits en sådan reform av den processuella rättshjälpen, att denna öppnas för en vidgad personkrets. I remissyttrandena över förslaget ha principerna för den föreslagna lagstiftningen i allmänhet godtagits. Framställda anmärkningar gälla till övervägande del sådant som kan betecknas såsom detaljer. Remissyttrandena giva alltså ej anledning till antagande att den uppfattningen skulle råda, att bristerna i gällande lagstiftning äro av den omfattning och så djupgående, att för deras avhjälpande omläggning är påkallad till ett sådant

helt nytt system för meddelande av rättegångshjälp som statlig rättsskyddsförsäkring skulle innebära. Måhända förhåller det sig även så, att behovet av rättegångshjälp genom det allmännas försorg bedömes icke i angelägenhetshänseende kunna helt jämställas med och ha samma allmänna aktualitet som behovet av sjukhjälp, folkpension och annat som inrymmes i socialförsäkringslagstiftningen. Den förmodan må här uttalas, att förslag om införande av avgifter till obligatorisk rättsskyddsförsäkring skulle av åtskilliga mötas med den anmärkningen, att man icke tänker sätta i gång eller bliva inblandad i processer och icke vill betala försäkringsavgift för att andra skola få processa gratis. En inställning av denna art förtjänar naturligtvis icke något egentligt avseende.

Fog synes däremot finnas för den bedömningen, att problemet att åstadkomma erforderlig ekonomisk rättegångshjälp icke är av den svårhetsgrad och beskaffenhet i övrigt att för dess praktiska lösande erfordras en apparat av den omfattning som en obligatorisk statlig rättsskyddsförsäkring skulle kräva.

Till slut må framhållas, att sådan försäkring kan befaras medföra ökning av rättegångarna utöver vad som må anses grundat i reellt behov.

Statistiska uppgifter rörande fri rättegång

På sid. 28 f i rättegångskommitténs betänkande har redovisning lämnats för statsverkets kostnader för den fria rättegången under budgetåren 1926/27—1958/59 och lämnats förklaringar till den fortgående ökningen av dessa kostnader. Härvid har, förutom nedgången i penningvärdet, åberopats dels det stigande antalet mål i vilka fri rättegång förekommit, dels den inverkan rättegångsreformen haft på processkostnaderna. I sistnämnda avseende har framhållits, att det blivit mindre vanligt än tidigare att biträde icke förordnas åt part med fri rättegång, samt att ett ändrat betraktelsesätt gjort sig gällande vid bestämmande av biträdenas ersättning. Beaktas bör vidare de avsevärt stegrade processkostnaderna i hovrätterna till följd av det införda muntliga förfarandet vid dessa domstolar.

I bilaga F till kommitténs betänkande har å sid. 176 intagits en tabell med uppgifter för vissa år rörande antalet avgjorda mål i vilka fri rättegång åtnjutits. Innehållet i tabellen är hämtat ur den officiella rättsstatistiken sådan den framlagts av statistiska centralbyrån i berättelser med titeln Domstolarnas och de exekutiva myndigheternas verksamhet.

Utredningen har i de uti bilaga D till förevarande betänkande intagna tabellerna 3—6 fullföljt kartläggningen av förekomsten av fri rättegång så långt fram i tiden som statistiskt material härför finns tillgängligt, d. v. s. till och med år 1962. Nämnda material utgöres av dels domstolarnas till statistiska centralbyrån avlämnade rättsstatistiska primäruppgifter, dels vissa i centralbyrån upprättade arbetstabeller och dels slutligen vissa i berättelserna om domstolarnas och de exekutiva myndigheternas verksamhet publicerade tabeller.

Tab. 3, som omfattar åren 1945, 1950, 1956 samt 1961 och 1962, visar i kol. 6 en nära nog oavbruten stegring av antalet mål med fri rättegång för häradsrätter, rådhusrätter, hovrätter och högsta domstolen, samtliga dessa domstolar tagna över ett. Tabellen skiljer mellan tvistemål och brottmål. De förra utgöra det långt övervägande antalet och äro därför också i huvudsak bestämmande för utvecklingen beträffande totalsumman av målen om fri rättegång. De jämförelsevis fåtaliga brottmålen förete omväxlande ökning och minskning i det årliga antalet.

Procenttalen i kol. 3 och 5 ange förhållandet mellan antalet tvistemål resp. brottmål med fri rättegång, å ena sidan, samt hela antalet under året avgjorda tvistemål resp. brottmål, å andra sidan. Även relativtalen visa klart en stigande tendens för tvistemålen och en ojämn utvecklingslinje för brottmålen. Anmärkas bör i detta sammanhang att av de utav de allmänna underrätterna avgjorda brottmålen här icke avses den stora massan av

smärre brottmål, bland vilka fri rättegång antagligen endast i ringa utsträckning förekommer. Det är, närmare bestämt, här i huvudsak blott fråga om mål rörande strafflagsbrott, utom fylleri och förargelseväckande beteende, samt om häktningsmål rörande andra slag av brott.

Kol. 7 i tab. 3 anger för tvistemål och brottmål, tagna tillsammnas, antalet med fri rättegång utan rättegångsbiträde. Utvecklingen från tid till annan framträder bättre i kol. 8, som anger antalet frirättegångsmål utan rättegångsbiträde i procent av hela antalet frirättegångsmål. Dessa procenttal ha oavbrutet minskats; särskilt märkes den starka nedgången från tiden före nya rättegångsbalkens ikraftträdande.

Tab. 4 är uppställd efter samma mönster som tab. 3 men omfattar endast åren 1961 och 1962 och skiljer mellan de olika slagen av domstolar: häradsrätter, rådhusrätter, hovrätter och högsta domstolen. Enligt kol. 8 är relativa antalet frirättegångsmål utan biträde större för överrätterna än för underrätterna. Skillnaden är dock mindre för åren 1961 och 1962 än för tidigare år, såsom framgår vid jämförelse med nedanstående tablå:

Antalet frirättegångsmål utan rättegångsbiträde i procent av hela antalet frirättegångsmål:

År	Häradsrätter	Rådhusrätter	Hovrätter	Högsta domstolen
1921—25	15,4	9,6	68,1	80,6
1926—30	13 6	7,4	71,9	97,3
1931—35	21,7	19,1	78,1	96,6
1936—40	16,6	16,1	75,7	93,8
1941—45	14,8	15,1	67,8	90,0
1955	3,7	3,1	9,5	12,5
1956	3,3	5,3	6,4	13,3

Vad i övrigt angår tab. 4, så ger den, om man fäster sig enbart vid de dominerande tvistemålen, vid handen att det procentuella antalet frirättegångsmål (kol. 3) är störst för häradsrätterna, följda av rådhusrätterna, hovrätterna och högsta domstolen i nu nämnd ordning. Att absoluta antalet brottmål med fri rättegång är så litet sammanhänger uppenbarligen med rätten för tilltalad person att få biträde av offentlig försvarare.

Tab. 5 utgör en sammanställning av uppgifter om de under åren 1961 och 1962 av de allmänna underrätterna avgjorda målen med fri rättegång, fördelade efter parter som åtnjutit sådan förmån. Vad angår tvistemålen, så har fri rättegång åtnjutits av kärande eller sökande i ungefär 80 %, av svarande eller förklarande i ungefär 10 % samt av parter å båda sidor av likaledes ungefär 10 %. För brottmålens vidkommande faller drygt 85 % på den tilltalade, 1 à 2 % på båda partssidorna samt resten på målsäganden.

I *tab. 6* ha de under åren 1961 och 1962 av de allmänna underrätterna avgjorda tvistemålen med fri rättegång grupperats efter sakens beskaffenhet med särskild hänsyn till mål av familjerättslig natur. Skillnad har så-

lunda gjorts mellan 1. hemskillnads- och äktenskapsskillnadsmål, 2. mål om äktenskaplig börd, 3. mål om barn utom äktenskap samt 4. övriga mål. Grupp 1 omfattar endast mål, som rört själva statusfrågan, med eller utan bifrågor om underhåll och vårdnad etc. Mål, som endast rört dylika bifrågor, ha hänförts till grupp 4; det har visat sig, att fri rättegång relativt ofta förekommer i sådana mål. Detsamma gäller bl. a. de likaledes i grupp 4 ingående målen om ersättning för skada till följd av trafikolycka eller brottslig gärning, målen om hyra samt målen om arbetslön. För varje målgrupp har i tabellen anslagits 3 kolumner, av vilka den första anger absoluta antalet mål med fri rättegång inom gruppen. Den andra kolumnen visar, hur stor del, i procent räknat, som nämnda antal utgör av hela antalet avgjorda mål av det slag gruppen omfattar. Tredje kolumnen inom varje grupp anger, hur stor del, i procent räknat, av samtliga tvistemål med fri rättegång som de till gruppen hörande målen med fri rättegång utgöra, eller med andra ord, hur många procent talet i varje förstakolumn utgör av summan utav talen i alla fyra förstakolumnerna.

Som framgår av förspalten till tabellen, har redovisning lämnats särskilt för häradsrätter, för rådhusrätter och, bland de sistnämnda, för Stockholms rådhusrätt.

Tabellen ger vid handen i huvudsak följande:

1. Av alla mål med fri rättegång var för både häradsrätter och rådhusrätter under båda redogörelseåren de till första gruppen hörande målen talrikast och de till andra gruppen hörande fåtaligast. Fjärde gruppen kom på andra plats för båda slagen av domstolar år 1961 samt för häradsrätterna år 1962 men på tredje plats för rådshusrätterna år 1962. För Stockholms rådhusrätt var ordningsföljden den sistnämnda under båda redogörelseåren.

2. I förhållande till hela antalet avgjorda mål är frekvensen av fri rättegång genomgående störst för tredje gruppen, följd av andra, första och fjärde grupperna i nu nämnd ordning. Ifrågavarande frekvenser äro, utom för fjärde gruppen år 1961, lägre för rådhusrätterna än för häradsrätterna. Stockholms rådhusrätt har avsevärt lägre tal än rådhusrätterna, tagna över ett.

Sammanfattningsvis kan sägas, att familjerättsmålen helt dominera beträffande förekomsten av fri rättegång. Familjerättsmålen utgöra huvuddelen av tvistemålen eller drygt tre fjärdedelar av dem. I 45 % av familjerättsmålen har förekommit fri rättegång, medan motsvarande relativtal för övriga tvistemål varit endast 20 %.

Utredningens förslag angående rättegångshjälp

I likhet med rättegångskommittén och praktiskt taget samtliga myndigheter och sammanslutningar, som yttrat sig över kommitténs förslag, finner utredningen ofrånkomligt att den processuella rättshjälpen öppnas för en personkrets utöver den som nu kan komma i åtnjutande av fri rättegång, och utredningen är i principiella frågor av samma mening som rättegångskommittén rörande det sätt, på vilket möjligheten att erhålla processuell rättshjälp bör ökas, och rörande innehållet i övrigt i en ny lagstiftning i ämnet.

Det förslag till lag om rättegångshjälp som utredningen framlägger bygger därför väsentligen på rättegångskommitténs förslag. Sistnämnda förslag är såsom bilaga B fogat vid utredningens betänkande.

De ledande synpunkterna vid utarbetandet av rättegångskommitténs förslag voro, att ingen av ekonomiska skäl skulle vara utestängd från möjlighet att taga till vara sina intressen inför domstol men att envar som har egna resurser skulle bidraga till rättegångskostnaderna efter förmåga. Bidraget skulle kunna utkrävas dels i form av ett kontant kostnadsbidrag att i förväg erläggas till statsverket, och dels — i konsekvens med att den processuella rättshjälpen är att bedöma såsom en form av kredit — enligt regler om skyldighet att i efterhand ersätta statsverket dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen. Enligt förslaget skulle part, innan han fick åtnjuta rättegångshjälp, erlägga *kostnadsbidrag,* om hans årsinkomst översteg 7 000 kronor eller, för den händelse han fullgjorde underhållsskyldighet mot maka, barn eller annan, nämnda belopp ökat med 500 kronor för envar sådan person, till vilkens underhåll han väsentligen bidrog. Kostnadsbidraget skulle bestämmas till belopp som motsvarade en tiondel eller, om parten fullgjorde underhållsskyldighet som ovan sagts, en femtondel av det belopp, med vilket partens årsinkomst översteg förut nämnt gränsbelopp. Lägsta kostnadsbidraget skulle dock vara 50 kronor. Förslaget upptog bestämmelse om en övre inkomstgräns för möjligheten att erhålla rättegångshjälp; dock skulle undantagsvis även part med inkomst över ifrågavarande gräns kunna erhålla rättegångshjälp. Särskilda bestämmelser funnos, enligt vilka — på grund av förmögenhet eller skuldsättning eller annan särskild omständighet — avvikelse kunde ske från de schablonbelopp som enligt de ovan angivna grunderna skulle gälla beträffande parts skyldighet att erlägga kostnadsbidrag och dettas storlek.

I rättegångskommitténs betänkande framhålles att, när avgörandet beträffande möjligheten att erhålla rättegångshjälp och beträffande bidragsskyldigheten anknytes till fixa inkomstbelopp, som föreskrivas i lag,

detta är förenat med olägenhet så till vida, att vid förändrat penningvärde det kan bli nödvändigt att vidtaga lagändring för att anpassa gränsbeloppet för rättegångshjälp och bidragsskyldigheten till det nya penningvärdet, men kommittén åberopade, att motsvarande förhållande föreligger på andra områden inom lagstiftningen, och ansåg att olägenheten i fråga icke borde föranleda att en lösning som eljest framstod såsom lämplig avvisades.

Den nämnda olägenheten har berörts i en del yttranden över rättegångskommitténs förslag; redogörelse för vad därvid anförts lämnas i specialmotiveringen till 3 § lagen om rättegångshjälp.

Det har synts utredningen vara en vinst om de gränsbelopp, som äro avgörande för möjligheten att erhålla rättegångshjälp och för skyldigheten att erlägga kostnadsbidrag, kunna i lagen bestämmas genom en form av indexreglering sålunda, att beloppen följa skiftningarna i prisläget och alltså — utan lagändring — anpassas efter prisutvecklingen. Möjlighet till sådan indexreglering har yppats genom tillkomsten av lagen den 25 maj 1962 om allmän försäkring. Enligt 1 kap. 6 § nämnda lag skola inom folkpensioneringen och försäkringen för tilläggspension de beräkningar, som angivas i lagen, göras på grundval av ett *basbelopp*. Detta fastställes av Kungl. Maj:t för varje månad och utgör fyratusen kronor multiplicerat med det tal, vilket angiver förhållandet mellan det allmänna prisläget under tredje månaden före den som basbeloppet avser och prisläget i september 1957. Ändring av nämnda tal må ej föranleda ändring av basbeloppet, med mindre talet stigit eller nedgått med minst tre procent sedan närmast föregående ändring av basbeloppet vidtogs. Det sålunda beräknade basbeloppet avrundas till närmaste hundratal kronor. Enligt Kungl. kungörelse den 25 maj 1962 skall statistiska centralbyrån, till ledning för fastställande av basbeloppet, på grundval av konsumentprisindex verkställa beräkning av förhållandet mellan det allmänna prisläget under varje månad och prisläget i september 1957, och statistiska centralbyrån skall till Kungl. Maj:t redovisa resultatet av beräkningen.

Kungl. Maj:ts fastställelse av basbeloppet sker genom kungörelse som i vanlig ordning införes i Svensk författningssamling. Från och med november 1964 har basbeloppet, som närmast förut utgjort 4 800 kronor, höjts till 5 000 kronor.

Utredningens förslag innefattar att inkomstgränsen för rättegångshjälp bestämmes med användning av det vid tiden för ansökan om rättegångshjälp gällande basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring; av skäl, till vilka utredningen återkommer i specialmotiveringen till lagförslaget, har inkomstgränsen för skyldigheten att utgiva kostnadsbidrag för den som icke fullgör underhållsskyldighet satts till tre gånger basbeloppet och har samma gräns för den som fullgör underhållsskyldighet satts till tre gånger basbeloppet ökat med en fjärdedel av basbeloppet för en var person, till vilkens underhåll han väsentligen bidrager.

Genom vad utredningen föreslår beträffande den ekonomiska gränsdragningen för rättegångshjälp vidgas den krets som kan komma i åtnjutande av denna förmån. En utökning av denna krets sker jämväl därigenom att utredningen föreslår att dödsbo skall kunna erhålla rättegångshjälp och att sådan förmån skall kunna beviljas statslösa som ha stadigt hemvist här i riket.

Utredningen har sökt beakta det ofta framställda kravet att för den, som varit svarande i mål mot part med fri rättegång och vunnit målet, bör i vissa fall finnas möjlighet till ersättning av allmänna medel för utdömd rättegångskostnad som ej kunnat uttagas av motparten.

Skäl av övervägande praktiskt slag ha synts påkalla avvikelse på en del punkter från rättegångskommitténs förslag. Sålunda föreslår utredningen slopande av bestämmelsen att nytt kostnadsbidrag skall erläggas vid fullföljd till högre instans. Vidare föreslås att beräknad ansökningsavgift och expeditionsavgift icke skall inräknas bland kostnaderna för rättegångshjälp och att återbetalningsskyldigheten till statsverket skall i ett par hänseenden begränsas.

Beträffande här berörda frågor liksom beträffande en del andra detaljer, i vilka avvikelser förekomma från rättegångskommitténs förslag, hänvisas till specialmotiveringen till utredningens förslag.

I denna lämnas i allmänhet icke motivering till de delar av förslaget som helt överensstämma med rättegångskommitténs förslag, utan får utredningen såvitt gäller dessa delar hänvisa till vad rättegångskommitténs betänkande i dessa frågor innehåller.

Avvikelser av redaktionell art från rättegångskommitténs förslag ha ansetts ej påkalla särskilt omnämnande i motiven.

Specialmotivering till förslaget till lag om rättegångshjälp

Inledande bestämmelser

1 §.

(Jfr rtgskom. 1 §)

Såvitt angår angivandet av de domstolar, vid vilka rättegångshjälp kan beviljas, överensstämmer paragrafen med gällande lag om fri rättegång och med rättegångskommitténs förslag.

Spörsmålet om rättshjälp hos administrativa myndigheter har berörts i några yttranden över rättegångskommitténs förslag. *Överståthållarämbetet* finner spörsmålet vara av sådan räckvidd att det lämpligen bör övervägas i annat sammanhang. Emellertid ifrågasätter ämbetet, om icke i förevarande sammanhang möjlighet till rättegångshjälp bör beredas redan i första instans i sådana administrativa mål och ärenden, i vilka efter fullföljd rättegångshjälp skall kunna erhållas i hovrätt och högsta domstolen. *Hovrätten för Nedre Norrland* är av samma uppfattning i fråga om ärenden hos överexekutor och finner tveksamt om möjligheten till rättegångshjälp bör begränsas på sätt som skett i rättegångskommitténs förslag. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* har uttalat att den anser beklagligt att icke frågan om rättegångshjälp i administrativ process överhuvud kunnat bli föremål för utredning och anser angeläget att denna fråga snarast bringas till en godtagbar lösning.

Frågan om möjlighet bör införas till fri rättegång i förvaltningsärenden har berörts av *besvärssakkunniga* i betänkande med förslag till lag om förvaltningsförfarandet (SOU 1964: 27). De sakkunniga anföra att genom en lag om förvaltningsförfarandet visserligen skapas vissa tekniska förutsättningar för införande för förvaltningsförfarandets del av en motsvarighet till fri rättegång. Skulle ett sådant institut införas i förvaltningsförfarandet, torde, anföra de sakkunniga vidare, man dock icke kunna sträcka sig längre än som i lagen om fri rättegång skett beträffande domstolsärenden. Tillämpningsområdet skulle alltså bliva begränsat till ärenden, i vilka förhandling utsatts eller där särskilda skäl eljest föreligga till ekonomiskt bidrag med hänsyn till ärendets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt. Det är — enligt de sakkunniga — tydligt att detta tillämpningsområde på de väsentligaste punkterna skulle sammanfalla med tillämpningsområdet för de förfaranderegler om kostnadsersättning som föreslagits av de sakkunniga. Tillräckliga skäl föreligga därmed knappast att för förvaltnings-

förfarandet i allmänhet införa något mot fri rättegång svarande institut. Det skall däremot ej förnekas, fortsätta de sakkunniga, att behov av en motsvarighet till fri rättegång kommer att föreligga i förvaltningsärenden hos domstol, i vilka muntlig handläggning äger rum. Framför allt blir så naturligtvis fallet, därest de sakkunnigas förslag om att ärende skall kunna utsättas till handläggning vid huvudförhandling genomföres. Även i vissa grupper av ärenden hos andra myndigheter än domstolar, t. ex. i expropriations- och jorddelningsärenden, torde visst behov göra sig gällande av en motsvarighet till fri rättegång. Under hänvisning till att särskild utredning tillsatts för revision av lagstiftningen om rättshjälp i rättegång och därmed sammanhängande frågor, ha de sakkunniga uttalat att resultatet av denna utredning torde lämpligen böra avvaktas, innan ställning tages till hur den processuella rättshjälpen hos domstol i förvaltningsärenden m. m. skall anordnas.

Utredningen.

Under hänvisning till vad rättegångskommittén anfört beträffande 1 § i sitt förslag vill utredningen framhålla att avsett är att rättegångshjälp, med de inskränkningar som följa av 2 § i förslaget, skall kunna beviljas i samtliga mål och ärenden som förekomma vid de i 1 § uppräknade domstolarna. Hos annan myndighet än domstol varom förmäles i 1 § — exempelvis överexekutor och inskrivningsdomare — kan rättegångshjälp icke erhållas, men om mål eller ärende, som handlagts av sådan myndighet såsom första instans, fullföljes i hovrätt, kan därstädes beviljas rättegångshjälp.

Frågan om rättshjälp inför administrativa myndigheter — bland dem förvaltningsdomstolarna — vilken fråga icke lärer kunna lösas enligt regler med det generella innehåll som föreslås för rättegångshjälp inför de i 1 § angivna domstolarna, torde falla utanför det för utredningen utstakade arbetsområdet; utredningen vill därjämte såsom sin mening uttala att tillräckliga skäl knappast föreligga att meddela specialregler om rättegångshjälp i sådana mål och ärenden inför överexekutor, vilka kunna fullföljas i hovrätt.

Det allmänna villkoret för och syftet med rättegångshjälp har ansetts böra — i korthet — angivas i 1 §, och därför har däri upptagits att den, som med hänsyn till sina ekonomiska förhållanden är i behov därav, skall erhålla rättegångshjälp.

Av 1 och 35 §§ framgår att stadgandena avse fysiska personer. Enligt vad 8 § innehåller kan emellertid rättegångshjälp beviljas även dödsbo. Andra juridiska personer kunna enligt förslaget icke erhålla rättegångshjälp.

2 §.

(Jfr rtgskom. 2 § och 7 § andra stycket)

I denna paragraf ha sammanförts stadganden om de fall, i vilka rättegångshjälp icke kan erhållas. Första stycket och tredje stycket överensstämma med motsvarande bestämmelser i rättegångskommitténs förslag, men andra stycket har delvis annat innehåll än det av rättegångskommittén föreslagna stadgandet om begränsning i målsägandes rätt till rättegångshjälp.

Stadgandet att rättegångshjälp ej må beviljas part, där det måste anses vara av ringa betydelse för honom att hans talan vinner prövning — vilket stadgande med samma lydelse förekommer i 1 § andra stycket i gällande lag om fri rättegång och i 7 § andra stycket i rättegångskommitténs förslag — har föranlett ett uttalande av *Sveriges advokatsamfund* i yttrande över rättegångskommitténs förslag. Samfundet erinrar om att, när stadgandet först tillkom, anfördes såsom exempel på fall, då det måste anses vara av ringa betydelse för part att hans talan vinner prövning, att en person vill föra process om krav mot någon, som ostridigt saknar utmätningsbara tillgångar, och i anslutning härtill anför samfundet att den omständigheten i och för sig att svaranden saknar utmätningsbara tillgångar ingalunda alltid innefattar giltig anledning att förvägra käranden rättegångshjälp. Det kan vara av intresse för käranden, fortsätter samfundet, att få sin fordran domfäst med tanke på att svaranden framdeles kan få utmätningsbara tillgångar. Om käranden dessutom vid äventyr av talans förlust måste väcka talan inom viss tid, vore det uppenbart oriktigt att avslå ansökningen om rättegångshjälp med den motiveringen att svaranden saknar utmätningsbara tillgångar.

Stadgandet i rättegångskommitténs förslag om begränsning i målsägandes rätt till rättegångshjälp hade samma lydelse som gällande bestämmelse i ämnet i lagen om fri rättegång och innebar att målsägande icke kunde få fri rättegång i brottmål, om brottet hörde under allmänt åtal, i annat fall än då åklagaren väckt åtal för brottet. I yttrande över rättegångskommitténs förslag i denna del erinrar *Svea hovrätt,* att efter rättegångsbalkens införande skadeståndstalan på grund av brottslig gärning alltid kan föras i den för tvistemål stadgade ordningen, vilket gäller även om åklagaren icke velat väcka åtal för gärningen. Målsäganden har således, anför hovrätten, alltid möjlighet att erhålla processuell rättshjälp för utförande av skadeståndstalan. Bestämmelsen i lagen om fri rättegång rörande möjlighet för målsägande att erhålla fri rättegång i brottmål innebär därför numera endast att målsäganden kan erhålla rättegångshjälp för utförande av ansvarstalan jämte åklagaren jämlikt 20 kap. 8 § rättegångsbalken eller för fullföljd i högre rätt — ensam eller tillsammans med åklagaren — av ett av åklagaren väckt åtal. Behov synes numera, fortsätter hovrätten, knappast

föreligga att lämna målsäganden ekonomiskt stöd av det allmänna att föra ansvarstalan i dessa fall. Hovrätten föreslår därför att målsägande i brottmål, där brottet hör under allmänt åtal, ej må erhålla rättegångshjälp för väckande eller förande av åtal för brottet. Givetvis bör däremot målsäganden kunna erhålla rättegångshjälp för sin civila process om skadestånd, även om denna utföres samtidigt med åklagarens straffprocess.

Utredningen.

Att en person saknar utmätningsbara tillgångar bör enligt utredningens mening icke i och för sig utgöra hinder mot att bevilja part som vill framställa krav mot honom rättegångshjälp. Föreligger fog för antagande att svarandens ekonomiska ställning skall förbättras, kan ej gärna anses att det är av ringa betydelse för käranden att hans talan vinner prövning. I det andra av advokatsamfundet framdragna fallet, eller att käranden vid äventyr av talans förlust måste väcka talan inom viss tid, synes, oavsett svarandens ekonomi, en talan som väckes inom denna tid icke kunna bedömas vara av ringa betydelse för käranden.

Med den uppfattning som utredningen har om innebörden av stadgandet i paragrafens första stycke finner utredningen att stadgandet kan bibehållas i oförändrat skick.

Liksom Svea hovrätt finner utredningen att i brottmål, om brottet hör under allmänt åtal, målsäganden ej bör erhålla rättegångshjälp för talan om ansvar för brottet men att därutöver ej bör göras någon särskild inskränkning i målsägandes rätt till rättegångshjälp.

Om villkoren för rättegångshjälp

3 §.

(Jfr rtgskom. 3 §, 5 § och 6 § sista stycket sista punkten)

I den allmänna redogörelsen för utredningens förslag har i korthet omnämnts vad rättegångskommitténs förslag innehåller rörande gränsbelopp för rättegångshjälp och kostnadsbidrag.

Två yttranden över rättegångskommitténs förslag utmynna i avstyrkande av förslaget. I det ena uttalar en *minoritet i nedre justitierevisionen* den meningen att i första hand — innan förslaget fullföljes — bör övervägas huruvida nuvarande kostnader för rättegångsväsendet kunna begränsas. I det andra anför *hovrätten för Västra Sverige* att den lösning som kommittén framlagt kan förefalla principiellt tilltalande men att den enligt hovrättens mening tillgodoser väl ensidigt den rättshjälpte partens intresse. Vidare anser hovrätten förslagets praktiska tillämpning — och därvid nämner hovrätten bland annat bestämmandet av kostnadsbidraget — vara förenad med avsevärda olägenheter. En tänkbar utväg att lösa det föreliggande spörsmålet synes hovrätten vara att liberalisera villkoren för erhållande av fri

rättegång och utforma återbetalningsreglerna så att partens betalningsförmåga efter rättegångens avslutande tages i anspråk i skälig omfattning.

Bortsett från dessa båda avstyrkande yttranden får anses att principen med kostnadsbidrag accepterats av dem som yttrat sig över rättegångskommitténs förslag. Emellertid äro meningarna delade när det gäller bestämmandet av gränsbelopp för rättegångshjälp och kostnadsbidrag.

Förhållandet att i rättegångskommitténs förslag avgörandet beträffande möjligheten att erhålla rättegångshjälp och beträffande skyldigheten att erlägga kostnadsbidrag anknutits till fixa, i lag upptagna inkomstbelopp har, såsom förut i korthet omnämnts, berörts i yttranden över kommitténs förslag. Sålunda anför *nedre justitierevisionen* att det torde vara ovanligt att en laglig skyldighet eller rättighet anknytes direkt till fixerade inkomstbelopp, och revisionen ifrågasätter, om icke de i förslaget upptagna inkomstgränserna böra kompletteras med bestämmelser om befogenhet för Kungl. Maj:t att vid väsentlig ändring i levnadskostnaderna jämka gränserna. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* har uttalat samma uppfattning. Om rimliga utsikter till bevarande av fast penningvärde icke föreligga, finner *Föreningen Sveriges häradshövdingar* önskvärt att ersätta den fasta inkomstgränsen och schablontilläggen för underhållsskyldighet med rörliga belopp som kunna varieras efter ändringar i penningvärde. Även *Föreningen Sveriges stadsdomare* ställer sig tveksam till kommitténs förslag i denna del. Med hänsyn till förändringarna i penningvärdet hade, anför föreningen, det varit lämpligare att i lagen endast fastslå principerna för inkomstgränsernas beräkning och närmare bestämma gränserna i en kungörelse. Emellertid har föreningen, då det kan sägas att lagen om rättegångshjälp är i viss mån av sociallags karaktär, icke velat motsätta sig kommitténs förslag.

Vad angår de särskilda gränsbeloppen anför *Stockholms rådhusrätt* att den nedre gränsen, 7 000 kronor, ganska väl torde överensstämma med den norm rådhusrätten tillämpar vid prövning av ansökningar om fri rättegång för ensamstående parter. Rådhusrätten framhåller emellertid att beloppet är lågt. *Överståthållarämbetet* yttrar att den nedre gränsen måhända kan synas något låg i beaktande av kostnadsnivån i Stockholm och andra dyrorter. Enligt *länsstyrelsen i Kopparbergs län* förefaller gränsen väl låg med hänsyn till hur inkomsten skall beräknas. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* anser att denna gräns icke bör sättas lägre än till 8 000 kronor. Uppenbarligen tillåter icke, anför föreningen, en årsinkomst för ensamstående av 7 000 kronor, eller cirka 583 kronor i månaden, en sådan inbesparing i levnadskostnaderna att ens något belopp kan avstås till rättegångskostnader; tages hänsyn till källskatten återstår för livsuppehället allenast cirka 450 kronor för månad. *Statskontoret* finner den nedre inkomstgränsen måhända vara för hög i förhållande till den domstolspraxis som redovisats av statsrevisorerna år 1955 men anser rimligt att den anpassas efter väsentligare förändringar i penningvärdet. Statskontoret har

därför ingen erinran emot förslaget i denna del. Enligt *länsstyrelsen i Jönköpings län* kan ifrågasättas om icke de föreslagna gränsbeloppen för ensamstående äro väl liberala och om de ej kunna nedsättas till förslagsvis 6 000 respektive 12 000 kronor. *Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* ifrågasätter, om icke övre gränsen för åtnjutande av rättegångshjälp kan sänkas något. Samma inställning har *länsstyrelsen i Kronobergs län* och föreslår såsom exempel 10 000 kronor eller möjligen 12 000 kronor i stället för 15 000 kronor beträffande ensamstående och 14 000 kronor eller 16 000 kronor för part med underhållsskyldighet.

I de föreslagna schablonerna för beräkning av gränsbeloppen och kostnadsbidragen för underhållsskyldig part har enligt flera remissinstansers mening försörjningsbördan icke tillräckligt beaktats. En höjning av schablontillägget för varje person, till vilkens underhåll parten bidrager, till 1 000 kronor föreslås med anledning härav av *Svea hovrätt, överståthållarämbetet, länsstyrelsen i Stockholms län, Stockholms rådhusrätt, Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister, Sveriges advokatsamfund, vattenrättsdomaren i Österbygdens vattendomstol* och *Stockholms stads rättshjälpsanstalt. Nedre justitierevisionen* förordar en höjning till 1 500 kronor, då underhållsskyldigheten avser partens make, och till 700 kronor för övriga fall. Även *hovrätten för Västra Sverige, Föreningen Sveriges häradshövdingar, länsstyrelsen i Kopparbergs län* och *Göteborgs stads rättshjälpsanstalt* anse det föreslagna schablontillägget vara för lågt. Vidare föreslå *Svea hovrätt* och *vattenrättsdomaren i Österbygdens vattendomstol* att den kvotdel, enligt vilken kostnadsbidraget för underhållsskyldig slutligen bestämmes, fastställes till en tiondel, medan *Stockholms rådhusrätt* och *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* anse att den bör vara en tjugondel. *Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* ifrågasätter, om icke möjlighet bör införas att jämka bidraget nedåt vid minskad förmåga att gälda rättegångskostnad på grund av underhållsskyldighet.

Sveriges advokatsamfund yttrar att kommitténs beräkning av schablontilläggen icke ens tillnärmelsevis innefattar ett skäligt hänsynstagande till den ekonomiska belastning som försörjningsbördan i regel utgör, varigenom de försörjningspliktiga försättas i ojämförligt mycket sämre läge än de ensamstående. Som motiv för sitt ställningstagande anför *Svea hovrätt* att det är av särskild vikt att underhållspliktiga parter i de lägre inkomstklasserna icke belastas med avgifter som de svårligen förmå bära. Den av underhållsskyldighet betingade höjningen av gränsbeloppet bör därför icke understiga den i allmänhet normala underhållskostnaden. Till familjer med barn utgår visserligen allmänt barnbidrag, men detta bidrag utgör allenast 400 kronor per barn och år. Kostnaden för varje barn blir ofta betydligt mer än 900 kronor om året. Förutom kostnad för mat, kläder och dylikt är bostadskostnaden för flerbarnsfamiljer betydande. Beträffande underhållskostnaden för vuxna personer synes det uppenbart att 500 kronor om året icke är till-

räckligt, därest sådan person har sitt väsentliga uppehälle genom underhållsbidraget. I detta sammanhang påpekar hovrätten att enligt 3 § första stycket i förslaget underhållsskyldighet skall beaktas endast då parten väsentligen bidrager till annans underhåll. Hovrätten kan ej dela kommitténs uppfattning att part som ålagts utgiva underhållsbidrag till annan alltid bör anses väsentligen bidraga till den andres underhåll, om parten fullgör sin underhållsplikt. Det kan icke vara riktigt att en part som ålagts att utgiva ett obetydligt belopp — vilket ej så sällan förekommit — skall likställas med den som helt försörjer en annan. Stadgandets ordalydelse ger ej heller anledning till en sådan tolkning. Tages alltså hänsyn endast till mera avsevärda bidragsbelopp, föreligger än mindre skäl att tillgodoräkna den underhållsskyldige allenast 500 kronor för varje person, till vilkens underhåll han väsentligen bidrager. 1 000 kronor kan någorlunda väl antagas förslå för att kompensera parten för hans utgifter för fullgörande av underhållsplikt. Om större hänsyn tages till försörjningsskyldigheten genom att gränsbeloppet höjes med 1 000 kronor för envar underhållen person, synes det icke påkallat, fortsätter hovrätten, att jämväl vid fastställande av bidragets belopp beakta samma skyldighet. Ett tillfredsställande resultat torde ernås, om bidraget för alla parter fastställes till en tiondel av det belopp varmed årsinkomsten överstiger gränsbeloppet. De båda av hovrätten föreslagna ändringarna ge i stort sett följande resultat. För mindre familjer i högre inkomstlägen blir det en skärpning i form av större kostnadsbidrag, medan det å andra sidan blir fördelaktigare för större familjer i de lägre inkomstskikten. I förhållande till kommitténs förslag blir kostnadsbidraget högre exempelvis för part som underhåller hustru och ett barn om årsinkomsten överstiger 11 000 kronor och för part som underhåller hustru och fyra barn om årsinkomsten överstiger 17 000 kronor, medan samma parter ålägges lägre bidrag än enligt kommittéförslaget om de ha mindre årsinkomster än nu sagts. En ändring i sådan riktning synes hovrätten motiverad av sociala skäl. Kommitténs förslag medför enligt *hovrätten för Västra Sverige* att part med försörjningsbörda med en årsinkomst, som endast med ett mindre belopp överstiger gränsbeloppet, erhåller rättegångshjälp på strängare villkor än en part högre upp på ekonomiskalan med samma försörjningsbörda eller part utan försörjningsbörda, vars årsinkomst ligger lika nära gränsbeloppet som den förstnämndes. Detta är icke tillfredsställande och någon möjlighet att beakta försörjningsbördan genom tillämpning av 6 § andra stycket synes icke föreligga. Olägenheten kan enligt hovrättens mening avhjälpas genom att gränsbeloppen för underhållsskyldiga höjes med ett belopp, som så nära som möjligt ansluter sig till de faktiska minimikostnaderna för en persons försörjning under ett år. Kostnadsbidraget kan härefter bestämmas till samma kvotdel av det överskjutande beloppet, oavsett om försörjningsbörda föreligger eller icke. Därest underhållsskyldigheten icke har den sålunda förutsatta omfattningen, kan detta beak-

tas genom tillämpning av förslagets 6 § första stycket. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* anger vissa exempel som stöd för sin kritiska uppfattning. En ogift man med årsinkomst av ca 10 000 kronor har ett barn, för vilket han betalar underhåll med ca 90 kronor i månaden. Enligt förslaget skall hans försörjningsbörda uppskattas till 500 kronor årligen, trots att han faktiskt betalar ca 1 100 kronor och därtill skatten på detta belopp. Likartade äro förhållandena beträffande sammanlevande makars barn i äktenskap. Föreningen erinrar också om att enligt de normalbelopp för existensminimum år 1959, som fastställts av centrala uppbördsnämnden, barntillägget utgör 660 kronor för år. Bidragsförskottet, som länge ansetts vara för lågt, är 720 kronor för år. Beträffande barnkostnaderna i övrigt hänvisar föreningen till 1954 års familjeutredning »Samhället och barnfamiljerna» (SOU 1955: 29). Det synes föreningen vidare icke alldeles omotiverat att skilja på det fall, att part sammanlever med bipersonerna, och det fall, att underhållsbidrag utgår kontant. Föreningen pekar härvid på den giftes något fördelaktigare beskattning och det förhållandet att vissa bostadsrabatter kunna utgå. Exempel som belysa konsekvenserna av kommitténs förslag återfinnas även i andra yttranden. Detta är sålunda fallet med remissvaret från *Stockholms rådhusrätt,* i vilket anföres att en i Stockholm bosatt part med en årsinkomst av 12 000 kronor och försörjningsplikt gentemot make och två barn enligt förslaget skall utgiva kostnadsbidrag med 230 kronor. Därest årsinkomsten utgör 15 000 kronor och försörjningsskyldigheten omfattar fyra personer, blir bidraget 400 kronor. Efter skatteavdrag återstår av månadsinkomsten, i det första fallet 800 kronor och i det senare 970 kronor. I båda dessa fall torde kostnadsbidragen vida överstiga vederbörandes betalningsförmåga. *Föreningen Sveriges häradshövdingar* anger som exempel på familjeförsörjarens missgynnade ställning enligt kommittéförslaget, att kostnadsbidrag av omkring 200 kronor skall erläggas såväl av ensamstående person med en årsinkomst av 9 000 kronor som av en person, som försörjer hustru och tre barn, med en årsinkomst av 12 000 kronor. Det synes föreningen uppenbart att den sistnämnde har väsentligt mindre betalningsförmåga.

Utredningen

Såsom framgår av den allmänna redogörelsen för utredningens förslag anser utredningen att basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring kan med fördel användas vid angivande av de gränsbelopp för erhållande av rättegångshjälp — med eller utan erläggande av kostnadsbidrag — som skola upptagas i lagen.

När det gäller att bestämma gränsbeloppen i förhållande till årsinkomst och övriga faktorer, till vilka hänsyn skall tagas, kunna självfallet olika meningar finnas. Yttrandena över rättegångskommitténs förslag utgöra en provkarta i detta hänseende.

Enligt utredningens mening måste de gränsbelopp som nämnda förslag upptager bedömas såsom låga redan mot bakgrunden av det allmänna prisläget vid tiden för förslagets tillkomst, och därefter ha som bekant höjningar i prisläget skett. Beträffande dessa höjningar hänvisas till här intagna, på grundval av uppgifter i Statistisk årsbok 1963 och Statistiska centralbyråns allmänna månadsstatistik december 1964 uppgjorda tabell över konsumentprisindex åren 1958—1963 och november månad 1964 (1949 = 100):

År	Totalindex
1958	152
1959	153
1960	159
1961	163
1962	170
1963	175
1964 november	184

Tydligt är att gränsbeloppen nu måste bestämmas avsevärt högre än som föreslogs av rättegångskommittén, varvid höjning skall ske jämväl av det för underhållsbidrag beräknade tilläggsbeloppet.

Utredningen har stannat för att föreslå att den lägsta schablongränsen bestämmes så att den, vars årsinkomst icke överstiger tre gånger basbeloppet, får rättegångshjälp utan kostnadsbidrag samt att för den som fullgör underhållsskyldighet mot make, barn eller annan gränsbeloppet för erläggande av kostnadsbidrag skall utgöra tre gånger basbeloppet ökat med en fjärdedel av basbeloppet för envar sådan person, till vilkens underhåll han väsentligen bidrager.

Med anledning av att i yttrande över rättegångskommitténs förslag åberopats — såsom en faktor att beakta — det allmänna barnbidraget, då utgörande allenast 400 kronor per år, må nämnas att bidraget numera utgår med 700 kronor och enligt förslag till 1965 års riksdag skall fr. o. m. den 1 juli 1965 höjas till 900 kronor.

Beträffande beräkningen av kostnadsbidragets storlek innefattar utredningens förslag att kostnadsbidraget skall utgöra en tiondel av det belopp, med vilket partens årsinkomst överstiger det för parten gällande gränsbeloppet; av praktiska skäl skall bidraget jämkas till närmast lägre tiotal kronor. I rättegångskommitténs förslag hade skillnad gjorts mellan kostnadsbidrag för part utan underhållsskyldighet, för vilken kostnadsbidraget skulle utgöra en tiondel av det belopp med vilket årsinkomsten överstiger partens gränsbelopp, och kostnadsbidrag för part med underhållsskyldighet, för vilken motsvarande andel skulle vara en femtondel. Utredningen har icke funnit skäl för sådan skillnad och föreslår alltså att kostnadsbidraget skall beräknas efter samma andelstal för båda nämnda kategorier.

3 § tredje stycket avser att ersätta 3 § andra stycket sista punkten och 6 § tredje stycket sista punkten i rättegångskommitténs förslag. Det i nämnda förslag upptagna minimibeloppet för kostnadsbidrag 50 kronor har an-

setts kunna höjas till 100 kronor. Om vid uträkning av kostnadsbidrag enligt tidigare stadgande i paragrafen framkommer ett belopp som understiger 100 kronor, slipper alltså vederbörande att erlägga kostnadsbidrag. Praktiskt sett medför naturligtvis detta en höjning av schablongränsen för skyldigheten att erlägga kostnadsbidrag.

Schablongränser och kostnadsbidrag, när basbeloppet är bestämt till 5 000 kronor, framgå av bilagan D tabellerna 1, 2 A och 2 B.

Det förhållandet att den som söker rättegångshjälp har årsinkomst som ej överstiger gränsbelopp enligt 3 § innebär icke att han utan vidare skall erhålla sådan förmån. Vid prövning av hans ansökan skall, enligt vad 6 § innehåller, beaktas vilka utgifter han rimligen kan beräknas få vidkännas i rättegången, och är det uppenbart att utgifterna ej äro större än att han har möjlighet att bestrida utgifterna, må han ej erhålla rättegångshjälp. 6 § innehåller i övrigt att, om de beräknade utgifterna ej äro större än det kostnadsbidrag han skulle hava att erlägga eller allenast med mindre belopp överstiga sagda bidrag, han ej heller må erhålla rättegångshjälp.

Utredningen återkommer senare till innehållet i 6 §, men det må här framhållas att, om schablongränserna bestämmas till den höjd som utredningen föreslår, torde den begränsning av möjligheten till rättegångshjälp som stadgas i 6 § kunna bliva av icke oväsentlig praktisk betydelse. Den som befinner sig i sådant inkomstläge att han kommer i undre närhet av schablongränsen bör ej sällan kunna själv bestrida de låga kostnader som kunna uppkomma i mål av enkel beskaffenhet utan tvistigheter.

I sammanhanget vill utredningen fästa uppmärksamhet jämväl på den begränsning av möjligheten till rättegångshjälp som avhandlas i 4 § första stycket.

4 §.

(Jfr rtgskom. 6 § första och andra styckena)

Denna paragraf har samma innehåll i sak som angivna stadganden i rättegångskommitténs förslag.

I en del yttranden över rättegångskommitténs förslag ha berörts de undantag från de schablonmässiga beräkningarna av gränsbeloppen, vilka förekomma i förslagets 6 §. *Föreningen Sveriges häradshövdingar* anser denna undantagsbestämmelse vara ett värdefullt komplement till schablonerna. *Statskontoret* motsätter sig ej bestämmelser om sådan diskretionär prövning men anser att verkningarna av dessa bestämmelser böra följas med uppmärksamhet så att nödiga justeringar snabbt kunna genomföras, därest utvecklingen skulle visa att sådana äro påkallade. Enligt *Stockholms stads rättshjälpsanstalt* torde denna jämkningsregel bli aktuell vid prövning av flertalet ansökningar om rättegångshjälp, och prövningen är av sådan natur att praxis kan bliva mycket skiftande. Beträffande såväl förmögenhet som skuldsättning kunna olika uppfattningar göra sig gällande.

Betyder exempelvis ett banktillgodohavande å 4 000 à 5 000 kronor detsamma för en inkomsttagare i produktiv ålder som för en folkpensionär? Hur skola möjligheterna att belåna förefintliga tillgångar bedömas? I vilken utsträckning bör hänsyn tagas till anhörigas ekonomiska villkor? Skola avbetalningsskulder i anledning av inköp av mera lyxbetonad karaktär såsom inköp av televisionsapparat eller av bil beaktas i samma utsträckning som skulder för bosättning eller studieskulder? Då lagförslaget syftar till en enhetlig rättstillämpning, böra utförligare anvisningar beträffande dylika spörsmål lämnas under lagstiftningsarbetet än vad som skett i betänkandet.

Att försörjningsbördan ej får beaktas vid bedömningen, huruvida parts förmåga att gälda rättegångskostnad är väsentligt minskad, har mötts med erinringar från *hovrätten över Skåne och Blekinge*, *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* och *Stockholms stads rättshjälpsanstalt*. Såsom årsinkomsten enligt kommitténs uttalanden skall bestämmas skall, framhåller hovrätten, hänsyn icke tagas till underhållsbidrag, som part har att utgiva till annan, exempelvis frånskild hustru eller barn. Den obillighet mot den underhållsskyldige parten som detta innebär elimineras långt ifrån alltid av höjningen av gränsbeloppet i fall av underhållsskyldighet.

Frågan om vilken inverkan anhörigas ekonomiska villkor bör få vid prövning av rättegångshjälp för part har icke klargörande berörts i betänkandet, anmärker *länsstyrelsen i Kopparbergs län*, *Föreningen Sveriges häradshövdingar* och *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister*. De anse detta spörsmål vara av så stor praktisk betydelse att det bör närmare utredas. Enligt sistnämnda förening är praxis i fråga om fri rättegång oklar. Exempel finns att vid rättegång mellan makar hänsyn tagits till den ena makens inkomst och förmögenhet vid prövning av frågan om fri rättegång för den andre. Detta leder ej sällan till obilliga resultat. Hithörande frågor ha endast undantagsvis kommit under högsta domstolens prövning. Även om numera enligt rättsfallet NJA 1957 s. 465 problemet skall lösas med utgångspunkt från huruvida rättegången ligger inom den anhöriges legala underhållsskyldighet, kommer likväl sannolikt den praktiska tillämpningen att bli olika. Ett annat exempel är inverkan av moderns inkomst på barns möjlighet att få rättegångshjälp i faderskapsmål. Föreningen Sveriges häradshövdingar omnämner särskilt de fall, där nära anhörig till part som söker rättegångshjälp har god ekonomi eller då på samma sida äro flera parter, exempelvis mor och barn, av vilka en men icke alla kan få rättegångshjälp. Länsstyrelsen framhåller att den ene av två makar kan föra en rättegång, som den andre icke har något intresse av eller kanske direkt motsätter sig. Då lagen i stor utsträckning förutsätter återbetalningsskyldighet, som icke kan utkrävas av annan än den som varit part, och då makar icke äro solidariskt betalningsskyldiga för sådan gäld, ifrågasätter länsstyrelsen, om andre makens ekonomiska förhållanden rätteligen skola tillmätas betydelse

vid prövning av makes möjligheter att erhålla rättegångshjälp. Likartat spörsmål uppkommer även i andra situationer.

Utredningen.

Med anledning av vad som anförts i vissa yttranden om önskvärdheten av utförliga anvisningar, hur den ena eller andra omständigheten skall få inverka vid bedömning av betalningsförmågan hos den som ansöker om rättegångshjälp, må framhållas att det icke är möjligt att åstadkomma en lagregel, som lämnar klart besked i alla de spörsmål, som kunna uppkomma vid bedömning ur förevarande synpunkt av de rättssökandes skiftande ekonomiska förhållanden, samt att det synes icke böra ifrågakomma att, utöver vad rättegångskommitténs betänkande innehåller, i motiven till en lag av förevarande slag söka komplettera lagtexten med detaljerade uttalanden hur lagen bör tillämpas, uttalanden som dessutom — vilken fullständighet som än eftersträvas — ej kunna bliva så utförliga att i varje uppkommande situation tvekan om rätta förfarandet är utesluten.

Om någon tolkning av mera principiell natur blir påkallad, bör det få ankomma på praxis att lämna det erforderliga svaret.

Emellertid vill utredningen — med anledning av att i ett av yttrandena omnämnts skulder på grund av inköp »av mera lyxbetonad karaktär» — såsom sin mening uttala att, när vid prövning av ansökan om rättegångshjälp skall beaktas skuldsättning, det näppeligen kan komma i fråga att annat skall inverka än skuldsummans storlek och betalningsvillkoren; för frågan om sökandens aktuella behov av rättegångshjälp är det naturligtvis utan betydelse om, när viss skuldsättning skedde, den var mer eller mindre nödvändig. Å andra sidan kan självfallet krävas av sökanden att realiserbara tillgångar av umbärligt slag tagas i anspråk för att bestrida rättegångskostnader.

5 §.

(Jfr rtgskom. 4 §)

I 4 § första stycket i rättegångskommitténs förslag var den — visserligen icke undantagslösa — högsta gränsen för möjligheten att erhålla rättegångshjälp bestämd till fixa inkomstbelopp. I 5 § första stycket i utredningens förslag bestämmes — i konsekvens med innehållet i 3 § — motsvarande gräns med användning av basbeloppet. Gränsen har satts vid en årsinkomst som överstiger det enligt 3 § första stycket för parten gällande gränsbeloppet med mer än fyra och en halv gånger basbeloppet. Såvitt gäller part utan försörjningsskyldighet överensstämmer den sålunda bestämda gränsen med det s. k. ATP-taket enligt 11 kap. 5 § andra stycket lagen om allmän försäkring, men detta förhållande utgör naturligtvis icke något avgörande skäl att bestämma den ifrågavarande gränsen på sätt som skett i utredningens förslag.

5 § andra stycket överensstämmer helt med 4 § andra stycket i rättegångskommitténs förslag.

I yttrande över rättegångskommitténs förslag har *statskontoret* avstyrkt stadgandet i 4 § andra stycket i förslaget, och statskontoret har därvid anfört att det enligt statskontorets mening ej torde kunna undvikas att de sänkta rättegångskostnaderna leda till ökad måltillströmning vid domstolarna. Med hänsyn till domstolarnas brydsamma arbetsförhållanden bör särskild återhållsamhet iakttagas i förevarande fall. Här avsedda processer kunna bli både omfattande och långdragna och förorsaka därigenom domstolarna ett proportionsvis större merarbete än vad fallet är med enklare mål. Visserligen kunna sådana processer igångsättas av parter, som enligt schablonreglerna åtnjuta rättegångshjälp, men att utsträcka förmånerna även till parter i goda ekonomiska omständigheter synes statskontoret vara att gå ett steg för långt, åtminstone i nuvarande läge. *Föreningen Sveriges häradshövdingar* anser däremot att undantagsbestämmelsens tillämpningsområde gjorts alltför snävt. Personer i dessa högre inkomstlägen kunna nämligen blott sällan sägas »sakna möjlighet» att gälda rättegångskostnader. Även om en sådan person faktiskt icke är helt utan möjlighet att betala kostnaderna, kan han likväl bli så oskäligt betungad därav att det framstår såsom mindre rimligt att vägra rättegångshjälp. Föreningen hemställer därför att undantagsbestämmelsen något uppmjukas.

Utredningen.

Utredningen räknar icke med att tillämpning av undantagsstadgandet i 5 § andra stycket skall kunna ifrågakomma annat än mycket sällan. Någon egentlig betydelse för domstolarnas arbetsbörda — om nu verkligen hänsyn skall tagas härtill, när det gäller om möjlighet skall beredas en person att tillvarataga sina intressen inför domstol — lärer det föreslagna stadgandet icke kunna få. Det är att märka att i fall som avses med stadgandet sökanden självfallet har att erlägga kostnadsbidrag, och ytterligare må åberopas att i sådant fall statsverkets möjlighet att enligt reglerna om ersättningsskyldighet mot statsverket, sedan målet avgjorts, återbekomma den del av kostnaderna som överstiger kostnadsbidraget bör vara relativt god.

Utredningen anser alltså att ett undantagsstadgande, motsvarande 4 § andra stycket i rättegångskommitténs förslag, bör finnas. Att — såsom ifrågasatts — uppmjuka stadgandet, så att det skulle kunna erhålla en vidgad tillämpning, torde icke vara påkallat av något verkligt praktiskt behov.

6 §.

(Jfr rtgskom. 7 § första stycket)

Rättegångskommitténs motsvarande stadgande innefattade att part icke skulle erhålla rättegångshjälp, om de utgifter för rättegången som part har att själv vidkännas beräknades ej bliva större än det kostnadsbidrag

han skulle ha att erlägga eller beräknades med allenast mindre belopp överstiga kostnadsbidraget.

I utredningens förslag har stadgandet vidgats sålunda, att part ej heller skall erhålla rättegångshjälp, om de utgifter för rättegången som part har att själv vidkännas beräknas ej bliva större än att parten, oaktat hans årsinkomst icke överstiger hans gränsbelopp enligt 3 § första stycket — och han således icke skulle erlägga kostnadsbidrag — har möjlighet att bestrida utgifterna.

Dessutom har i utredningens förslag såsom exempel på fall, då paragrafen kan bliva tillämplig, upptagits att part har försäkring som avser sådan rättegångskostnad varom fråga är.

I yttrande över rättegångskommitténs förslag berör *hovrätten för Övre Norrland* villkoren för rättegångshjälp åt part, som ej är skyldig att erlägga kostnadsbidrag. Hovrätten framhåller att det i lagtexten icke utsagts huruvida rättegångshjälp regelmässigt skall beviljas part, vilkens inkomst understiger den föreslagna inkomstgränsen. Att även sådan part kan ha möjlighet att själv stå sina utgifter i vissa mål, synes ställt utom tvivel (t. ex. gemensam ansökan om boskillnad). Beträffande parter, som enligt lagförslaget skola erlägga kostnadsbidrag, har en klarläggande bestämmelse i detta hänseende införts i 7 §. Hovrätten föreslår att därutöver en regel införes (exempelvis genom omredigering av förslagets 7 §) av innehåll att part, vars årsinkomst uppgår till högst 7 000 kronor, må beviljas rättegångshjälp, såvida det ej är uppenbart att han finnes kunna svara för sina utgifter. *Föreningen Sveriges häradshövdingar* gör samma anmärkning och föreslår att undantagsbestämmelsen i 7 § första stycket utvidgas så att rättegångshjälp kan vägras, då kostnaderna kunna antagas bli så små att parten prövas uppenbarligen kunna betala dem själv.

Utredningen

Den utvidgning av stadgandets tillämpningsområde som ovan angivits — överensstämmande med yrkandena i de nyss återgivna yttrandena i frågan — har redan berörts i specialmotiveringen till 3 §, och utredningen vill hänvisa till vad där anförts om den praktiska betydelsen av förevarande bestämmelse.

Utredningen har i särskild avdelning av betänkandet lämnat redogörelse för det rättsskydd som förekommer i sammanhang med försäkring. Av redogörelsen framgår att sådant rättsskydd lämnas under olika former. En nyligen tillkommen rättsskyddsförsäkring kan meddelas separat; i övrigt gäller beträffande rättsskydd i försäkringssammanhang att rättsskyddet ingår såsom del i annan försäkring, exempelvis hemförsäkring, företagsförsäkring, trafikförsäkring, ansvarighetsförsäkring och garantiförsäkring. Omfattningen av rättsskyddet varierar. Ett försäkringsföretag har till hemförsäkring och vissa andra försäkringar anknutit rättsskydd som gäller ut-

över det objekt som försäkringen egentligen avser, men eljest är rättsskyddet begränsat till tvister som gälla sådan skada som är försäkringens föremål. Vid exempelvis trafikförsäkring lämnar försäkringsgivaren biträde i rättegång med skadeståndstalan mot försäkringstagaren, eventuellt även i åklagarmål utan skadeståndsyrkande, men försäkringsgivaren lämnar icke biträde i tvist som ej rör trafik med det försäkrade motorfordonet.

I den nämnda redogörelsen för rättsskyddsförsäkring har utredningen framhållit, att sådan försäkring i anslutning till hemförsäkring och vissa andra försäkringar, som meddelas av ett av de större försäkringsföretagen, visserligen icke kan onödiggöra lagstiftning om statlig rättegångshjälp, men att försäkringen kan reducera behovet av statlig rättegångshjälp därigenom att för personer med svag ekonomi — som äro försäkrade — öppnas möjlighet att genomföra en rättegång om tvist, som faller inom området för försäkringen, utan att anlita den statliga rättshjälpen.

Bland villkoren för vissa rättsskyddsförsäkringar förekommer den bestämmelsen att försäkringen icke lämnar ersättning, om den försäkrade genom förefintligheten av försäkringen skulle gå miste om fri rättegång eller fri rättshjälp, vartill han eljest skulle vara berättigad. Såsom omnämnts i den avdelning av betänkandet som behandlar rättsskyddsförsäkring, har emellertid, såvitt utredningen inhämtat, sådant fall icke förelegat till bedömning hos försäkringsgivaren som torde avses med den nämnda bestämmelsen. Utredningen har uttalat den åsikten, att bestämmelsen icke kan försäkringsmässigt godtagas, och i konsekvens härmed hävdar utredningen att vid prövning av ansökan av försäkringstagare om rättegångshjälp i tvist, som faller inom området för en för honom gällande rättsskyddsförsäkring, prövningsdomstolen skall räkna med och beakta att sökandens kostnader för rättegången väsentligen reduceras genom försäkringen. Denna utredningens åsikt ligger till grund för formuleringen av de första raderna i 6 §: »Är på grund av försäkring, medförande rätt till ersättning för rättegångskostnaden, eller eljest uppenbart att de utgifter» etc.

För att domstolen skall erhålla kännedom om existensen av sådan försäkring som här avses erfordras att skyldighet ålägges sökanden att i den uppgift för erhållande av rättegångshjälp som han skall avlämna meddela upplysning som möjliggör bedömande, huruvida han i den aktuella situationen på grund av försäkring kommer i åtnjutande av rättsskydd. Till frågan om denna upplysningsskyldighet återkommer utredningen i sammanhang med behandling av förslag till uppgift för erhållande av rättegångshjälp.

Frågan i vad mån rättegångshjälp på grund av försäkring kan ersätta statlig rättegångshjälp har, såvitt gäller trafikmålen, berörts i rättegångskommitténs betänkande (s. 106). Med hänsyn till det bistånd, främst i form av rättegångsbiträde, som vederbörande försäkringsanstalt jämlikt de allmänna försäkringsvillkoren i trafikmål lämna svarande-försäkringsta-

gare, mot vilken skadeståndstalan föres, och enligt praxis tillhandahåller även annan svarande (förare som ej är ägare), mot vilken sådan talan riktas, är det, anför kommittén, i dylika fall ofta uppenbart, att partens egna utgifter för att taga till vara sina intressen ej uppgå till eller endast med mindre belopp överstiga det belopp parten skulle ha att erlägga i kostnadsbidrag. I sådant fall skall alltså rättegångshjälp ej beviljas. Tillhandahåller försäkringsanstalt rättegångsbiträde, torde i allmänhet, fortsätter kommittén, ej heller part, som äger åtnjuta rättegångshjälp utan skyldighet att erlägga kostnadsbidrag, ha behov av rättegångshjälp i trafikmål och man bör kunna räkna med att sådan förmån ej heller sökes i dylika fall. Erhåller emellertid part som sist sagts rättegångshjälp och uppstår på grund härav kostnad för statsverket, torde försäkringsanstalterna vara beredda att, i händelse parten ålägges återbetalningsplikt, gottgöra statsverket sådan kostnad till den del denna omfattas av bestämmelserna i de allmänna försäkringsvillkoren.

Vad rättegångskommittén sålunda anfört för trafikmålens del äger i det väsentliga tillämpning även i andra mål, när den talan som föres faller inom området för rättshjälpsförsäkring. Emellertid får man räkna med att, om självrisk gäller för försäkringen, det kan inträffa att den som är i behov av rättegångshjälp icke förmår betala den del av rättegångskostnaden som motsvarar självrisken samt att, om ersättningen från försäkringsgivaren är maximerad till visst belopp och rättegångskostnaden överstiger detta belopp, försäkringstagaren icke kan stå för denna överskjutande kostnad. I dessa fall måste statlig rättegångshjälp lämnas. Situationen är alltså i dessa fall den, att vederbörande part dels på grund av försäkring är berättigad till rättegångshjälp i begränsad omfattning från försäkringsgivaren och dels — egentligen till komplettering av den rättegångshjälp som utgår på grund av försäkringen — måste få statlig rättegångshjälp.

Önskvärt vore att dessa båda former av rättegångshjälp kunde fungera parallellt, vilket skulle innebära att, i den mån under pågående rättegång behovet av rättshjälp ej täcktes genom rättshjälpen på grund av försäkring, kostnaden för rättegången skulle bestridas av medel från den statliga rättshjälpen. Emellertid synes det icke möjligt att praktiskt ordna ett sådant samarbete. Detta torde omöjliggöras bland annat därigenom att särskilda regler skola gälla för bestämmande av ersättning till vittnen och till rättegångsbiträde då ersättningen skall utgå av allmänna medel; för sådant fall skall ersättningen till vittnen bestämmas av domstolen enligt särskild taxa och skall ersättningen till rättegångsbiträde bestämmas av domstolen. Att stadga en särskild ordning beträffande ersättning till vittne och rättegångsbiträde för fall då rättshjälp skulle utgå från såväl försäkringsföretag som statsverket torde icke kunna ifrågakomma.

Här må framhållas att det mera sällan torde inträffa att den som är på grund av försäkring berättigad till rättegångshjälp skall bliva i behov av

statlig rättegångshjälp. När sådant behov föreligger får, enligt den mening för vilken utredningen stannat, den statliga rättegångshjälpen gripa över sålunda, att parten kommer i åtnjutande av statlig rättegångshjälp helt i vanlig ordning. För det fall att, när målet slutligt avgöres, parten-försäkringstagaren ålägges skyldighet att till statsverket återgälda kostnad för rättegångshjälpen, anser sig utredningen — i överensstämmelse med vad som beträffande liknande avgörande i trafikmål uttalats av rättegångskommittén — kunna räkna med att försäkringsgivaren inom den ram som är gällande enligt villkoren för rättsskyddsförsäkringen gottgör statsverket kostnaden.

7 §.

(Jfr rtgskom. 9 § andra stycket)

Stadgandet skiljer sig från motsvarande bestämmelse i rättegångskommitténs förslag därigenom, att skyldigheten att vid fullföljd till högre rätt gälda nytt kostnadsbidrag slopats.

Bestämmelsen i rättegångskommitténs förslag om sådan skyldighet har kritiserats i flera yttranden över förslaget. *Sveriges advokatsamfund* erinrar om att kommittén som motivering för förslaget anfört två skäl. Det ena är att processen i varje instans i regel torde kräva så lång tid att parten »bör ha förmåga» att betala lika stort belopp en gång till. Det andra är att skyldigheten att erlägga nytt kostnadsbidrag är ägnad att motverka fullföljd utan tillräckliga skäl. Enligt samfundets uppfattning är denna motivering förhållandevis svag. Förstnämnda skäl är i själva verket ett ganska löst antagande, om vars överensstämmelse med verkligheten man icke kan vara övertygad. Det andra skälet är väl av något större tyngd men icke av avgörande betydelse. För part som förlorat i den lägre rätten innefattar redan risken att vid fullföljd bli ålagd återbetalningsskyldighet till statsverket och ersättningsskyldighet till motparten ett korrektiv mot onödig fullföljd av talan. Därtill kommer att bestämmelsen är avsedd att tillämpas även beträffande part, som vunnit målet i den lägre rätten. I fråga om denna part saknar kommitténs andra skäl uppenbarligen all betydelse. Vad som främst föranleder samfundet att påyrka en annan lösning är emellertid de praktiska olägenheter som måste följa av kommitténs förslag. Det är av vikt att observera den betydelsefulla skillnaden mellan att en part beviljats rättegångshjälp och att han åtnjuter sådan hjälp. Även om rättegångshjälp beviljats, äger den som är skyldig att utgiva kostnadsbidrag icke åtnjuta denna förmån, förrän bidraget guldits. Detta innebär bl. a. att rättens förordnande av rättegångsbiträde icke medför några skyldigheter eller rättigheter för rättegångsbiträdet, med mindre bidraget erlägges. För att belysa de olägenheter som kunna följa av föreslagna regler anför samfundet följande exempel. En part (A) har i underrätten åtnjutit rättegångshjälp efter att ha erlagt ett kostnadsbidrag av exempelvis 400 kronor. En advokat har förord-

nats till A:s rättegångsbiträde. A förlorar målet i underrätten. Mot slutet av klagotiden vänder sig A till sin advokat och ber om hjälp med fullföljd av talan. Hur skall advokaten nu förfara? Så länge målet var anhängigt i underrätten var det hans skyldighet att bistå parten med rätt att få ersättning av allmänna medel. Men nu »åtnjuter» A tills vidare icke längre den förmån som »beviljats» honom; först måste han än en gång betala 400 kronor i kostnadsbidrag. Kan A utan dröjsmål erlägga detta belopp, löser sig väl problemet utan svårighet. Men antag att A säger sig icke kunna göra detta, i varje fall icke omedelbart eller ens före fullföljdstidens utgång. Vad skall advokaten då göra? Skall han avböja att lämna A hjälp, innan bidraget erlagts, med påföljd att A kanske lider rättsförlust? Eller skall han nedlägga arbete på att biträda A, med risk att bli utan arvode, om A sedan icke erlägger kostnadsbidraget? Av detta exempel, som kan varieras och göras tillämpligt även på part som vunnit i underrätten och behöver hjälp vid bemötande av motpartens vadetalan, fortsätter advokatsamfundet, torde utan vidare framgå att den föreslagna ordningen lätt kan försätta parterna och deras advokater i brydsamma och obehagliga situationer och t. o. m. leda till rättsförluster. Denna ordning måste därför betecknas som opraktisk. Det är enligt samfundets mening angeläget att man icke inför det systemet, att den som beviljats rättegångshjälp med bidragsskyldighet tidvis »åtnjuter» och tidvis (på obestämd tid) icke »åtnjuter» den beviljade förmånen. Denna ordning skapar risk för att partens rätt icke kan på rationellt sätt tillvaratagas. Den mest ändamålsenliga lösningen finner samfundet vara att kostnadsbidrag erlägges endast en gång, varefter parten i fortsättningen åtnjuter samma förmåner som parter med rättegångshjälp utan kostnadsbidrag. Med en sådan ordning underlättas rättegångshjälpens handhavande väsentligt även för det allmänna, och parterna och deras rättegångsbiträden besparas betydande olägenheter. För parten själv måste det vara en fördel att redan från början få veta den exakta storleken av sitt kostnadsbidrag. Ovissheten huruvida det kommer att röra sig om exempelvis 400, 800 eller 1 200 kronor kan vara tillräcklig för att avskräcka parten från att göra sin rätt gällande. Samfundet hemställer att förslaget omarbetas med beaktande av dessa synpunkter. I anslutning härtill berör samfundet frågan om den påyrkade ändringen måste föranleda höjning av de föreslagna bidragsbeloppen. Dessa äro avsedda som bidrag till kostnaderna i endast en instans, medan de enligt samfundets förslag kunna komma att avse två eller t. o. m. tre instanser. Samfundet vill starkt ifrågasätta, om någon höjning är motiverad. Beloppen framstå nämligen i vissa fall såsom ganska högt tilltagna i förhållande till betalningsförmågan. En viss höjning skulle väl innebära en mindre olägenhet än systemet med nytt bidrag för varje instans, men det väsentliga är dock att rättshjälpen tillhandahålles på villkor som ifrågavarande klientel har möjlighet att uppfylla. Samfundet menar att frågans statsfinansiella betydelse att döma av kommitténs tabellsammanställningar är förhållandevis ringa.

Även *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* anser att ett kostnadsbidrag är tillfyllest för hela rättegången. Kostnadsbidraget är så konstruerat, att därigenom bestämts vad parten under ett år rimligen kan tänkas kunna avstå för rättegången. Kravet på nytt bidrag i nästa instans synes därför obilligt och inkonsekvent. Därest det huvudsakliga motivet till förslaget om förnyat kostnadsbidrag varit en önskan att stävja okynnesklagan, synes skyldigheten att betala nytt kostnadsbidrag under alla omständigheter böra inskränkas till klaganden. Den som icke fullföljt målet till högre instans blir mot sin vilja tvingad in i en process; redan utgången i underrätten och den omständigheten att vade- eller revisionssvaranden icke överklagat domen dokumenterar att han i överinstansen ej är ute i oträngt mål.

Betänkligheter mot den föreslagna ordningen med hänsyn till att kostnadsbidraget i första instans erlagts intill gränsen av parts förmåga uttalas jämväl av *Stockholms rådhusrätt*. Å andra sidan, menar rådhusrätten, torde skyldighet för part att erlägga nytt kostnadsbidrag verka utjämnande på skillnaden i parternas ställning då motparten ej åtnjuter rättegångshjälp. En sådan skyldighet kan vidare utgöra en behövlig påminnelse för parten att rättegångshjälpen innebär en av staten lämnad kredit, för vilken han i sista hand är betalningsskyldig även om han vinner målet. Rådhusrätten anmärker i detta sammanhang att okynnesprocesser bäst förhindras genom en skärpning av behörighetsvillkoren för rättegångsbiträde. Även om övervägande skäl tala för att part bör vara skyldig erlägga nytt kostnadsbidrag i högre instans, är det icke givet att bidraget skall utgå med lika stort belopp som erlagts vid den lägre instansen. Med de av kommittén föreslagna grunderna för beräkning av bidragsbeloppen är det verklighetsfrämmande att räkna med att part skall ha förmåga att utgiva nytt bidrag med samma belopp. Det är icke heller uteslutet att en föreskrift om lika stort kostnadsbidrag i den högre instansen medför ett stort antal ansökningar om rättegångshjälp på ändrade villkor. Även med hänsyn till att rättegången i den högre instansen ofta är av mindre omfattning än i den lägre, ifrågasätter rådhusrätten, om icke det nya kostnadsbidraget bör bestämmas endast till viss del av det tidigare bidraget. Samma ståndpunkt tillkännages av *Stockholms stads rättshjälpsanstalt*.

Svea hovrätt och *hovrätten för Västra Sverige* anmärka att de föreslagna reglerna medföra att part kan nödgas att i ett mål erlägga flera kostnadsbidrag i samband med besvär över beslut under rättegången. Båda hovrätterna avstyrka att bidragsskyldighet ålägges i sådan utsträckning. *Svea hovrätt* yttrar. Talan mot beslut under rättegången skall i ett stort antal fall föras särskilt. Bestämmelser därom finnas exempelvis i 49 kap. och 54 kap. rättegångsbalken samt vad gäller äktenskapsmål, där processuell rättshjälp är synnerligen vanligt förekommande, i 15 kap. 29 § giftermålsbalken och 20 kap. 39 § föräldrabalken. Enligt 18 kap. 15 § andra stycket och 31 kap. 10 § andra stycket rättegångsbalken skall beträffande kostnad i högre rätt i mål

angående fråga, som dit fullföljts särskilt, vad som stadgas om mål, som väckts vid lägre rätt, äga motsvarande tillämpning. Följden av kommitténs förslag blir, för att nämna ett vanligt förekommande exempel, att om part, som i ett äktenskapsmål åtnjuter rättegångshjälp efter att ha erlagt kostnadsbidrag, fullföljer talan mot ett av underrätt meddelat interimistiskt beslut rörande vårdnad om barn eller underhållsbidrag till make eller barn, skyldighet åligger honom att, innan han får i hovrätten åtnjuta rättegångshjälp, ånyo erlägga kostnadsbidrag med samma belopp som han erlagt i underrätten. Då fråga är om beslut under rättegången, torde icke kunna åberopas vad kommittén anfört till stöd för skyldigheten överhuvud att i högre rätt ånyo erlägga kostnadsbidrag, nämligen att processen i varje instans i regel torde kräva så lång tid att parten bör ha förmåga att utgiva nytt kostnadsbidrag. Nu angivna olägenheter kunna uppkomma även i de fall då talan må fullföljas mot hovrätts beslut i fråga som till hovrätten fullföljts särskilt. Hovrätten föreslår slutligen att skyldighet att gälda nytt kostnadsbidrag icke bör — utom då talan fullföljes mot deldom eller mellandom — föreligga så länge det mål, vari rättegångshjälpen åtnjutes, fortfarande är anhängigt vid lägre rätt.

De problem som uppkomma med anledning av att part icke får åtnjuta rättegångshjälpen i högre rätt med mindre nytt kostnadsbidrag erlägges och att förordnandet för biträde därför blir villkorligt till dess bidraget erlägges i den högre rätten, behandlas även av *Svea hovrätt*. Hovrätten erinrar om att annan möjlighet att erlägga bidraget i högre rätt än genom inbetalning över postgiro, sedan handlingarna i målet kommit till den högre rätten, enligt förslaget icke står öppen för parten. Eftersom handlingarna i allmänhet tillställas högre rätt först efter fullföljdstidens utgång — som regel fyra veckor från underrätts avgörande — kommer biträdet att under fullföljdstiden sakna vetskap om han kan erhålla ersättning av allmänna medel för det arbete han då utför i partens intresse. Hovrätten finner en sådan ordning mindre tillfredsställande och anser att förslaget i denna del bör göras till föremål för förnyat övervägande. En rimlig lösning synes hovrätten vara att parten före bidragets erläggande får åtnjuta förmånen i den högre rätten till dess han fullföljt talan eller tiden för sådan talan utgått. Enär det här är fråga om parter i sådan ekonomisk ställning att de ha att erlägga kostnadsbidrag, torde i regel möjligheter finnas att av parten utfå den under fullföljdstiden uppkomna kostnaden, därest bidraget ej sedermera erlägges. Även om förslaget ej ändras enligt vad hovrätten antytt, bör i tillämpningsföreskrifterna stadgas skyldighet för högre rätt att, så snart kostnadsbidrag erlagts, underrätta biträdet därom.

Utredningen.

De erinringar som i remissyttranden framställts mot rättegångskommitténs förslag att, om talan fullföljes till högre rätt, städse nytt kostnadsbidrag

skall gäldas med lika stort belopp som parten erlagt vid den lägre rätten, synas äga sådant fog att en regel med detta generella innehåll icke kan godtagas. En föreskrift av innehåll, att vid fullföljd alltid skulle företagas ny prövning av parts förmåga att gälda nytt kostnadsbidrag, skulle medföra betydande arbete för överrätten och, om sådan prövning anordnas, borde i konsekvens härmed även prövning företagas av den ekonomiska situationen för part som i underrätten åtnjutit rättegångshjälp utan kostnadsbidrag, och borde, för den händelse hans inkomst kommit upp över gränsbeloppet för kostnadsbidrag, sådant bidrag avfordras honom; en sådan utvidgad prövning skulle självfallet betyda ytterligare arbete för överrätten. Utöver den säkerligen avsevärda ökning i överrätternas — i första hand hovrätternas — arbete som skulle uppkomma, om i enlighet med vad nu angivits städse skulle företagas prövning, huruvida part som i underrätten haft förmånen av rättegångshjälp skulle i överrätten åtnjuta samma förmån med eller utan kostnadsbidrag, kan såsom skäl mot sådan prövning åberopas att till dess prövningen skett och, i händelse kostnadsbidrag skall gäldas, bidraget erlagts frågan om part skall åtnjuta rättegångshjälp skulle stå öppen med de olägenheter, omnämnda av advokatsamfundet, som äro förenade med sådan ordning.

Då utredningen funnit sig icke kunna acceptera vare sig rättegångskommitténs förslag om ny nedsättning av kostnadsbidrag vid överrätten eller en ordning med ny prövning i överrätten av parts behov av rättegångshjälp, förordar utredningen den enkla regeln att part, som vid lägre rätt åtnjutit rättegångshjälp, skall, om målet eller ärendet fullföljes till högre rätt, utan vidare vara berättigad till samma förmån i den högre rätten. I sammanhanget skall emellertid uppmärksammas stadgandet i 17 § tredje stycket av innehåll, att vid förbättring i parts ekonomiska villkor kan förmånen av rättegångshjälp upphöra eller part åläggas att erlägga kostnadsbidrag eller ytterligare kostnadsbidrag utöver det som tidigare erlagts.

Om städse nytt kostnadsbidrag skulle erläggas i högre instans, skulle statsverkets utgifter för rättegångshjälp sannolikt bliva något lägre än om skyldighet icke stadgas att gälda sådant bidrag. Dels kanske skyldighet att erlägga nytt kostnadsbidrag skulle medföra att något färre mål fullföljdes, varigenom inbesparades utgifter för rättegångshjälp i fullföljdsinstansen — för övrigt även tid och arbete för denna instans — och dels skulle naturligtvis kostnadsbidraget täcka motsvarande del av statsverkets utgifter för rättegångshjälpen i fullföljdsinstansen. Att med någon grad av säkerhet uppskatta vad detta skulle betyda för statsverket är icke möjligt, men beaktas bör att fråga är om parter som i den lägre instansen erlagt kostnadsbidrag, alltså parter som ej tillhöra de lägsta inkomstskikten, och att därför utsikten för statsverket att återfå sitt utlägg enligt reglerna om skyldighet att i efterhand ersätta statsverket kostnaden bör vara relativt god.

8 §.

Paragrafen saknar motsvarighet i rättegångskommitténs förslag.

En del remissinstanser ha haft erinringar mot den negativa ståndpunkt som intagits i rättegångskommitténs förslag beträffande möjligheten för juridisk person att erhålla rättegångshjälp. *Sveriges advokatsamfund* föreslår att frågan göres till föremål för särskild utredning. I första hand syftar samfundet på dödsbon. Det förefaller samfundet obilligt att dödsbo under alla förhållanden skall vara utestängt från denna förmån och därmed sättas ur stånd att göra fullt befogade fordringsanspråk gällande vid domstol. Samfundet framhåller dock att spörsmålet om rättegångshjälp åt dödsbo i sig innesluter åtskilliga komplicerade och svårlösta frågor, främst sammanhängande med de från fall till fall ytterst skiftande förhållandena ävensom nödvändigheten att taga hänsyn till betalningsförmågan hos de personer, dödsbodelägare eller borgenärer, som ha det reella intresset av rättegångens förande. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* anlägger liknande synpunkter och pekar därjämte på att behov av rättshjälp ej sällan finnes för vissa ideella föreningar m. fl. Föreningen ifrågasätter om icke svårigheterna beträffande juridiska personer kunna övervinnas genom att låta domstol pröva behovet och storleken av kostnadsbidrag i huvudsak med tillämpning av reglerna i lagförslaget 6 §. *Svea hovrätt* och *hovrätten för Nedre Norrland* förordar att åtminstone frågan om rättegångshjälp åt dödbo upptages till förnyat övervägande. Samma inställning intager *hovrätten för Västra Sverige,* som anför följande. Den situationen att ett dödsbo för målsägandetalan i mål om vållande till annans död för utfående av begravningskostnader och dödsboet tillkommande skadestånd är långt ifrån ovanlig. Härvid kan rättegångshjälp ej beviljas dödsboet även om samtliga dödsbodelägare äro helt medellösa. Vidare kan exempelvis en part, som erhållit rättegångshjälp, avlida under processens gång och efterlämna ett dödsbo, som av ekonomiska skäl saknar möjlighet att föra rättegången till slut. Det kan icke anses tillfredsställande att nyss angivna situationer kunna uppkomma. De skäl som tala för att juridiska personer i allmänhet icke böra ha tillgång till rättegångshjälp göra sig icke med samma styrka gällande beträffande dödsbo, som för övrigt kan bestå av en enda person. Enligt hovrättens mening borde därför dödsbo kunna erhålla rättegångshjälp, om de i lagen angivna betingelserna för erhållande av rättegångshjälp föreligga beträffande samtliga dödsbodelägare. Därest flera dödsbodelägare skulle vara i den ekonomiska situationen att de hade att erlägga kostnadsbidrag, om de själva vore parter, kunde därvid föreskrivas att dödsboet hade att erlägga det kostnadsbidrag som delägarna skulle ha erlagt, om de hade haft gemensam talan som självständiga parter.

Utredningen.

Kommer någon, som jämlikt stadgande i lag äger rätt till underhåll av den som blivit dödad att genom dennes frånfälle sakna erforderligt underhåll, skall, enligt vad 6 kap. 4 § strafflagen innehåller, skadestånd tilläggas honom. Om sådan skadeståndstalan föres mot den som påstås ha varit vållande till dödsfallet, är detta en personlig talan av den underhållsberättigade och icke en talan av dödsboet. Erfordras rättegångshjälp för sådan talan, skall alltså ansökan därom göras av den underhållsberättigade personligen, och frågan om rättegångshjälp skall beviljas skall avgöras med hänsyn till den underhållsberättigades — vanligen den avlidnes make eller barn — egen ekonomiska situation. Annat är förhållandet, om talan skall föras beträffande någon dödsboets tillgång eller skuld. Sådan talan kan gälla exempelvis rätten till egendom som påstås ingå i boet eller tillvaron eller omfattningen av någon den avlidnes uppgivna fordran eller skuld. Ett annat exempel på talan som kan föras av dödsbo är talan som avser ersättning för begravningskostnad. För talan av dödsbo kan enligt gällande lagstiftning icke beviljas fri rättegång.

Det torde förekomma att talan om skadestånd avseende förlorat underhåll och talan om ersättning för begravningskostnad föras i gemensamt mål utan att uppmärksamhet ägnas det förhållandet att den förra talan rätteligen är en personlig talan, för vilken under vanliga förutsättningar kan enligt gällande rätt beviljas fri rättegång, och när krav på införande av möjlighet till rättegångshjälp för dödsbo framställes, torde detta understundom kunna sammanhänga med förbiseende i angivna hänseende.

Emellertid synes befogat att, om den ekonomiska ställningen i dödsbo är sådan att boet icke har möjlighet att gälda kostnaden för någon dödsboets talan såsom kärande eller kostnaden för talan i mål, i vilket dödsboet är svarande, möjlighet finns för dödsboet att erhålla nödig rättegångshjälp. Vid införande i lagstiftningen av rättegångshjälp för dödsbo möta andra problem än de som föreligga, då fråga är om rättegångshjälp för fysiska personer. Enligt vad 3 § i utredningens förslag innehåller, skall för rättegångshjälp för fysiska personer gälla en schablongräns, grundad i första hand på sökandens årsinkomst, med höjning om försörjningsskyldighet föreligger. Att den avlidne haft den ena eller andra inkomsten kan icke i fråga om rättegångshjälp för dödsbo tillmätas den betydelse, att inkomsten kan utgöra grundval för någon schablongräns liknande den som föreslås för fysiska personer. Om dödsbo bibehålles oskiftat och uppbär inkomst av fastighet eller rörelse, är situationen jämförlig med den då enskild person har årsinkomst som skall ligga till grund vid bestämmande av schablongräns enligt 3 § i utredningens förslag, men i dylik situation finns enligt utredningens uppfattning ej skäl att medgiva dödsboet rättegångshjälp med mindre möjlighet beredes även andra juridiska personer att erhålla rätte-

gångshjälp; och förslag därom har utredningen ej funnit anledning att framlägga. Försörjningsskyldighet föreligger icke för dödsbo såsom sådant, i allt fall icke motsvarande den som kan finnas för fysisk person. Enär schablongräns enligt 3 § i utredningens förslag, grundad på inkomst och försörjningsskyldighet, icke kan bestämmas för rättegångshjälp åt dödsbo, synes ej heller praktiskt genomförbart att uppställa krav på kostnadsbidrag såsom villkor för sådan rättegångshjälp. Av här berörda förhållanden torde följa att rättegångshjälp kan beredas dödsbo endast i det fall att boets ekonomiska ställning är sådan, att det måste bedömas att boet icke har möjlighet att gälda vad som kan beräknas åtgå för rättegången. Dödsbo skulle alltså, när det gäller möjlighet att erhålla rättegångshjälp, bliva jämställt med fysisk person som, med hänsyn till årsinkomst och andra ekonomiska förhållanden som skola beaktas, är berättigad till rättegångshjälp utan kostnadsbidrag. Mot en regel av det innehåll som nyss angivits torde anmärkas, att den icke lämnar tillräcklig ledning för avgörande i varje enskilt fall huruvida rättegångshjälp skall beviljas för dödsboet eller icke; tvekan kan exempelvis uppstå vilket avseende som skall fästas vid tillvaron i boet av egendom med värde som överstiger skulderna. Meningen är naturligtvis icke att rättegångshjälp skall vägras så snart i boet finns behållning som anses täcka den beräknade rättegångskostnaden. Finnas dödsbodelägare — i första hand efterlevande make och minderåriga barn — som skola kvarstanna i boet och därför ha behov av möbler och annat bohag, skall ej vid prövning av ansökan om rättegångshjälp för dödsboet avseende fästas vid tillvaron av sådan för de efterlevande nödvändig egendom. Men å andra sidan synes rättegångshjälp ej erforderlig om bland tillgångarna — utöver skulderna — finnas umbärliga realiserbara eller belåningsbara föremål, vilkas värde är sådant att det utgör täckning för rättegångskostnaden. Och naturligtvis skall rättegångshjälp ej heller beviljas om behållning finns, i vilken ingå värdepapper till belopp som väl täcker rättegångskostnaden.

Ett särskilt spörsmål beträffande rättegångshjälp för dödsbo är, om och i vad mån avseende skall fästas vid dödsbodelägares egen ekonomiska ställning. Att så skall ske om endast en dödsbodelägare finns synes uppenbart. Men även i åtskilliga andra fall torde kunna fordras att dödsbodelägare med god ekonomi bistår dödsboet med medel till rättegång; detta framstår såsom naturligt i synnerhet i fall då dödsbodelägare på grund av fordran i boet eller av annat skäl egentligen är den som har intresse av målets utgång. Förhållandena kunna i förevarande hänseende skifta på mångahanda sätt, och det synes icke möjligt att i lagtexten nå längre än till en skälighetsregel. I denna fråga liksom då det gäller den nyss berörda, i vad mån den ena eller andra tillgången i boet skall bedömas onödiggöra rättegångshjälp, synes befogat att lita till prövningsdomstolens omdöme, när — förmodligen relativt sällan — tveksamma fall av hithörande slag föreligga till avgörande.

För det fall, då endast en dödsbodelägare finns, kan göras gällande att frågan om rättegångshjälp för dödsboet borde avgöras så som om dödsbodelägaren även formellt vore personligen part i målet, vilket skulle resultera i att de vanliga bestämmelserna för rättegångshjälp skulle tillämpas på dödsbodelägarens egna ekonomiska förhållanden med möjlighet att kostnadsbidrag skulle kunna ifrågakomma. Utredningen har emellertid ej funnit påkallat med en invecklad särregel för detta, enligt vad som kan beräknas, tämligen ovanliga fall.

Såsom redan antytts förmenar utredningen att möjligheten för dödsbo att erhålla rättegångshjälp ej skall gälla i alla mål. Om dödsbo bibehålles oskiftat utöver den tid som skäligen erfordras för boutredning och bodelning samt idkar verksamhet avseende fastighet i boet eller driver handels- eller fabriksrörelse, denna må ha påbörjats före dödsfallet eller igångsatts av dödsboet, är dödsboet ej i annat läge än annan juridisk person med enahanda verksamhet, och de förhållanden som utgöra motiv närmast av särskild — humanitär — art för rättegångshjälp i mål med anknytning till dödsfallet föreligga ej längre. Att exakt angiva den gräns som åsyftas mellan mål, i vilka rättegångshjälp skall kunna förekomma för dödsbo, och mål utan möjlighet till sådan rättegångshjälp erbjuder svårighet; utredningens förslag upptager i 8 § andra stycket, att dödsbo må erhålla rättegångshjälp i sak som gäller någon tillgång eller skuld vid dödsfallet eller i anledning därav, varvid med sistnämnda uttryck avses närmast fordran på ersättning för begravningskostnad.

Att, såsom förut angivits, stadgandena om gränsbelopp och kostnadsbidrag icke skola gälla för rättegångshjälp som enligt förslagets 8 § andra stycket beviljas dödsbo torde kunna utläsas ur nämnda stycke, men för att avlägsna varje möjlighet till tvekan i detta hänseende har i ett tredje stycke upptagits uttrycklig bestämmelse av innehåll att vad som i lagen stadgas om gränsbelopp och kostnadsbidrag icke äger tillämpning beträffande rättegångshjälp som i andra stycket sägs.

Enligt förslagets 8 § första stycket skall, om part som åtnjuter rättegångshjälp avlider, dödsboet i då pågående rättegång vara berättigad till samma förmån. Utredningen har icke förbisett att det kan inträffa att dödsboet skulle kunna bestrida rättegångskostnaden, till exempel på grund av livförsäkring som tillfaller samtliga dödsbodelägare, men för det upptagna stadgandet finnas starka praktiska skäl; bland annat kan anföras att det är angeläget — kallelse kanske redan har utgått till huvudförhandling — att rättegången får fortgå utan avbrott för prövning av rättshjälpsfrågan. För övrigt föreligger möjlighet för domstolen, när upplysning vinnes om dödsboets ekonomiska ställning, att med tillämpning av stadgandet i 17 § tredje stycket första punkten förordna att förmånen av rättegångshjälp skall upphöra.

Om förfarandet i frågor rörande rättegångshjälp

9 §.

(Jfr rtgskom. 8 §)

Paragrafen överensstämmer helt med angivna stadgande i rättegångskommitténs förslag.

10 §.

(Jfr rtgskom. 9 § första stycket)

Första stycket överensstämmer helt med angivna stadgande i rättegångskommitténs förslag.

Enligt 8 § öppnas möjlighet för dödsbo att erhålla rättegångshjälp, och i anslutning härtill angives i 10 § andra stycket hur, då dödsbo ansöker om rättegångshjälp, utredning skall förebringas angående boets ekonomiska ställning, varjämte — med anledning av att på delägare i boet kan, när skäl därtill finns, ställas fordran att han skall bestrida dödsboets rättegångskostnad — föreskrives att, om rätten finner utredning påkallad rörande bodelägares ekonomiska villkor, därom skall företes sådan uppgift som erfordras, när ansökan om rättegångshjälp göres av fysisk person.

11 §.

(Jfr rtgskom. 10 §)

Paragrafen överensstämmer helt med angivna stadgande i rättegångskommitténs förslag.

Om förmåner vid rättegångshjälp

12 §.

(Jfr rtgskom. 11 §)

Paragrafen överensstämmer med angivna stadgande i rättegångskommitténs förslag, dock att dels i första och tredje styckena vidtagits de ändringar som påkallas av de nya bestämmelserna om stämpelskatt och expeditionsavgift, dels andra punkten i första stycket givits sådan ändrad avfattning, att bevis huruvida talan fullföljts alltid skall erhållas utan avgift, och dels, i enlighet med den ändring av 3 § tredje stycket i gällande lag om fri rättegång som skett genom lag den 12 december 1958, sista punkten i tredje stycket uteslutits.

Enligt 3 § andra stycket lagen om fri rättegång skall av allmänna medel utgå — jämte annat — kostnad för bevisning »som ej förebragts utan skäl». De citerade orden ha uteslutits i motsvarande bestämmelse (11 § andra stycket) i rättegångskommitténs förslag. Kommittén anför att anledning saknas att bibehålla den begränsning som finns i gällande lag, bland annat

därför att vittnen och andra till följd av bestämmelsen kunna drabbas av ekonomisk förlust.

I yttrande över rättegångskommitténs förslag har *hovrätten för Västra Sverige* avstyrkt att den nämnda begränsningen borttages. Skulle begränsningen borttagas, kan det befaras en avsevärd ökning av de fall, där bevisning åberopas utan urskillning. Den omständigheten, anför hovrätten vidare, att återbetalningsskyldighet kan åläggas parten enligt förslagets bestämmelser saknar betydelse beträffande de sämst ställda parterna.

Utredningen.

Den kostnad för bevisning som främst kommer i fråga att utgå av allmänna medel är ersättning till vittnen. Uteslutet är naturligtvis icke att, när det gäller att hos domstolen påkalla att vittnen skola inkallas, part med rättegångshjälp kan vara mindre återhållsam, om ersättning till vittnena skall utan prövning huruvida skäl funnits för deras inkallande alltid utgå av allmänna medel än om vittnenas rätt till ersättning av allmänna medel skall vara beroende av sådan prövning, varvid kan inträffa att vittnena få hålla sig till parten för att få ut ersättning. Att märka är emellertid att det är av intresse i första hand för vittnena om de skola få ersättning av allmänna medel eller skola få hålla sig till parten med risk att de bli utan ersättning. För parten föreligger, även när vittnena skola få ersättning av allmänna medel, den möjligheten att han till slut får betala kostnaden.

När vittnen av domstolen få besked att de ej kunna få ersättning av allmänna medel utan ha att hålla sig till parten, ha de anledning att finna detta besked egendomligt, eftersom den kallelse till inställelse som de mottagit från domstolen — när sedvanlig blankett använts — innehållit att ersättningen skulle utbetalas av rätten, och ej heller domstolen kan gärna känna tillfredsställelse inför löftesbrottet.

Utredningen förmenar att, om förordnande såsom rättegångsbiträde ej meddelas utanför den krets som är angiven i 15 §, risken för missbruk av möjligheten att utan befogenhetsprövning ådraga statsverket utgifter för bevisning ej bör överdrivas. På grund härav och med hänsyn till vad ovan anförts om att med nu rådande ordning vittnen kunna drabbas av ekonomisk förlust ansluter sig utredningen till rättegångskommitténs förslag i förevarande del.

13 §.

(Jfr rtgskom. 12 §)

Första stycket har samma innehåll som första stycket i rättegångskommitténs förslag. Fjärde stycket överensstämmer med tredje stycket i samma förslag.

Stadgandet i andra stycket, motsvarande andra stycket i rättegångskommitténs förslag, om ersättning för kostnad till uppehälle har anknutits till

motsvarande stadgande om dylik ersättning av allmänna medel till vittne. Tredje stycket har avfattats till överensstämmelse med den lydelse som 4 § tredje stycket i gällande lag om fri rättegång erhållit genom lag den 13 april 1962.

Utredningen.

Enligt 4 § andra stycket lagen om fri rättegång kan part med fri rättegång, om synnerliga skäl föreligga, erhålla traktamente, högst 20 kronor för varje dag, som erfordras för resan och vistelsen vid domstolen. 13 § andra stycket i utredningens förslag har givits den lydelse att, om synnerliga skäl föreligga, må utöver gottgörelse för resekostnaden ersättning för kostnad till uppehälle tillerkännas parten högst med belopp som kan i sådan ersättning utgå av allmänna medel till vittne. Den ersättning av allmänna medel för kostnad till uppehälle som, när synnerliga skäl föreligga, må tillerkännas part med rättegångshjälp skall alltså utgå i enlighet med vad som beträffande vittne stadgas i lagen den 10 juli 1947 angående ersättning av allmänna medel till vittnen m. fl., vilket betyder att ersättningen må för varje dag beräknas till högst 20 kronor eller, om utgift för nattlogi åsamkas parten eller domstolen eljest i särskilt fall med hänsyn till omständigheterna så prövar skäligt, till högst 38 kronor. Anknytningen till stadgandet om ersättning av allmänna medel till vittnen medför såtillvida en höjning av ersättningen till part för kostnad till uppehälle att denna ersättning, som nu är bestämd till högst 20 kronor för dag, kan i undantagsfall som nyss angivits bestämmas till högst 38 kronor. Höjningen synes i och för sig motiverad. Om vid förändring i penningvärdet ersättningen av allmänna medel till vittne för kostnad till uppehälle ändras, medför denna ändring — utan ändring i lagen om rättegångshjälp — samma ändring av den ersättning till part som kan utgå enligt 13 § andra stycket.

14 §.

(Jfr rtgskom. 13 §)

Paragrafen överensstämmer med det angivna stadgandet i rättegångskommitténs förslag, dock med den avvikelse att, medan nämnda förslag uppställt såsom villkor för gottgörelse för inställelse att icke vare sig parten eller ställföreträdaren kan svara för kostnaden, utredningens förslag medger sådan gottgörelse, om parten finnes icke kunna svara för kostnaden.

I yttranden över rättegångskommitténs förslag har i ovan angiven del jämkning påkallats av *hovrätten över Skåne och Blekinge, länsstyrelsen i Kopparbergs län, Föreningen Sveriges stadsdomare* och *Sveriges advokatsamfund.* Samfundet anser att hänsyn ej bör tagas till ställföreträdares ekonomi, såvida han ej har underhållsplikt till parten. Enligt övriga nämnda remissinstansers mening bör ej heller sådan underhållsplikt tillmätas någon betydelse i detta sammanhang.

Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister anmärker att enligt kommitténs förslag (13 §) vårdare eller annan, som part eller ställföreträdare nödgas anlita för att kunna infinna sig vid rätten, ej kan erhålla ersättning för tidsspillan. Enligt föreningens åsikt bör sådan ersättning utgå i likhet med vad som gäller för vittne.

Utredningen

Utredningen har funnit skäligt att, såsom påyrkats i remissyttranden, rätten till gottgörelse skall bero därav huruvida parten finnes icke kunna svara för kostnaden och att alltså i detta hänseende avseende icke skall fästas vid ställföreträdarens ekonomi.

15 §.
(Jfr rtgskom. 14 §)

Paragrafen överensstämmer med angivna stadgande i rättegångskommitténs förslag, dock att sista punkten i tredje stycket i nämnda förslag uteslutits. Denna punkt innehöll att förordnande att biträda part i lägre rätt skulle, om talan fullföljdes och parten jämväl i den högre rätten åtnjöt rättegångshjälp, gälla även i rättegången därstädes. I 7 § i utredningens förslag stadgas att part, som vid lägre rätt åtnjutit rättegångshjälp, skall, om målet eller ärendet fullföljes till högre rätt, vara — utan vidare, alltså utan erläggande av nytt kostnadsbidrag — berättigad till samma förmån i den högre rätten. Sammanhängande härmed har den ovannämnda punkten i rättegångskommitténs förslag ansetts onödig. Utredningen räknar med att förordnande för rättegångsbiträde icke begränsas att gälla allenast viss instans.

Att, såsom rättegångskommitténs förslag innehåller, till rättegångsbiträde ej må förordnas annan än advokat, med mindre den som skall förordnas är anställd vid offentlig rättshjälpsanstalt eller hos advokat, har tillstyrkts eller lämnats utan erinran i flertalet remissvar. *Länsstyrelsen i Jämtlands län* och *Föreningen Sveriges häradshövdingar* avstyrka emellertid förslaget. *Hovrätten för Nedre Norrland* och *nedre justitierevisionen* förorda viss uppmjukning av den föreslagna regeln.

Riksåklagarämbetet understryker, att den föreslagna skärpningen av behörighetsvillkoren utgör den mest betydelsefulla garantien mot missbruk av rättegångshjälpen. Uttalanden av samma innebörd göra även andra tillstyrkande instanser, såsom t. ex. *Stockholms rådhusrätt* och *Sveriges advokatsamfund*. Det torde i praktiken förhålla sig så, anför rådhusrätten därjämte, att partens biträde bäst kan överblicka partens situation och utöva erforderlig kontroll till undvikande av onödiga rättegångar. Rådhusrätten förmenar att uppdraget som biträde åt part med rättegångshjälp icke är mindre betydelsefullt än den offentlige försvararens. Den som förordnas till biträde bör ha samma kvalifikationer som den offentlige försvararen. Till

biträde bör i enlighet därmed endast advokat kunna förordnas. Av praktiska skäl, särskilt med hänsyn till rättshjälpsanstalternas organisation, torde dock såsom substitut med domstolens medgivande kunna anlitas juris kandidat, som är anställd hos advokat eller rättshjälpsanstalt och finnes skickad för uppdraget.

Föreningen Sveriges häradshövdingar fäster uppmärksamheten på att förslagets genomförande verkar i riktning mot införande av advokatmonopol. I samma riktning har redan verkat stadgandet i 21 kap. 5 § rättegångsbalken att till offentlig försvarare skall förordnas advokat. För detta stadgande kunde emellertid åberopas sakskäl av större tyngd än i fråga om biträde enligt lagen om rättegångshjälp. Ehuru det ofta är lämpligast att även sådant biträde är advokat, förekomma nämligen många mål och ärenden, i vilka parts intresse kan tillfredsställande tillvaratagas av en jurist utan en advokats erfarenhet. Den föreslagna bestämmelsen anser föreningen nära nog omöjliggöra för jurister, som önska utbilda sig till advokater, att börja egen verksamhet innan de blivit medlemmar av Sveriges advokatsamfund. Detta skulle sannolikt medföra att många orter åtminstone under en övergångstid bleve utan tillgång till rättsbildade rådgivare. Oavsett vilken uppfattning man må ha i fråga om lämpligheten av advokatmonopol, bör ett avgörande steg mot ett sådant icke tagas i lagen om rättegångshjälp och ej heller innan med advokatutbildningen sammanhängande spörsmål blivit tillfredsställande lösta. *Länsstyrelsen i Jämtlands län* framhåller att ett antal juris kandidater med egna byråer genom den föreslagna lagregeln bli utestängda från möjligheten att erhålla förordnanden såsom rättegångsbiträden. Härigenom beskäres i flera fall de rättssökande möjligheten att själva välja det biträde de önska, något som kommittén i annat sammanhang ansett tala emot att rättegångshjälpen monopoliseras till rättshjälpsanstalterna. Härtill kommer att skärpningen av behörighetsvillkoren för många av berörda jurister torde innebära allvarligt försämrade inkomstmöjligheter.

Enligt *hovrätten för Nedre Norrland* synes förslaget innebära en onödig skärpning av de nuvarande behörighetsvillkoren. Hovrätten anser att bl. a. rent allmänmänskliga hänsyn kunna anföras såsom skäl mot kommitténs förslag i detta avseende. En mera tillfredsställande lösning vinnes om vederbörande hovrätt tillägges befogenhet att i särskilt fall efter ansökan medge praktiserande jurist rätt att kunna förordnas till rättegångsbiträde, därest han uppfyller behörighetsvillkoren och finnes lämplig. Medgivandet bör kunna begränsas till visst eller vissa mål samt till viss tid och, om så finnes önskvärt, återkallas. *Nedre justitierevisionen* ifrågasätter, om icke i vattenmål kretsen av dem som kunna förordnas till rättegångsbiträde bör utökas med sådana personer som, utan att vara jurister, vunnit synnerlig erfarenhet av sådana mål och i övrigt befinnas lämpliga. Som skäl härför åberopar justitierevisionen vattenmålens speciella karaktär.

Hovrätten för Övre Norrland framhåller att för domstolar inom dess doms-

område Kungl. Maj:t bör lämna motsvarande dispens i fråga om behörighetsvillkoren för rättegångsbiträde som nu medgivits för offentlig försvarare.

Mot stadgandet att, därest part har att erlägga kostnadsbidrag, förordnande för rättegångsbiträde ej skall gälla, med mindre bidraget erlägges, riktas invändning i tre remissyttranden över rättegångskommitténs förslag. *Sveriges advokatsamfund* anser att någon fördel icke vinnes genom denna ordning. Ett villkorligt biträdesförordnande kan däremot vålla missförstånd och komplikationer. Det kan vara svårt för klienter att fatta den ganska subtila skillnaden mellan att vara beviljad rättegångshjälp och att åtnjuta rättegångshjälp. De kunna därför påfordra vissa åtgärder från biträdets sida, oaktat kostnadsbidraget icke erlagts. Mest praktiskt är att förordnande icke meddelas förrän kostnadsbidraget erlagts, och samfundet hemställer att reglerna utformas i enlighet härmed. *Hovrätten för Västra Sverige* intager samma ståndpunkt. Hovrätten påpekar bl. a. att advokat vid den av kommittén föreslagna ordningen har möjlighet att säkerställa sitt arvode genom att själv inbetala kostnadsbidraget eller del därav, om parten underlåter att göra det. Hovrätten finner ett sådant förfarande dock ej vara lämpligt. *Svea hovrätt* anser att förslaget i denna del lämpligen kan jämkas så att vid beviljande av rättegångshjälp besked meddelas, huruvida parten funnits vara i behov av biträde eller icke, men att förordnande av viss person till biträde icke gives förrän kostnadsbidraget erlagts. Detta bör anmärkas i det skriftliga besked som enligt 5 § förslaget till tillämpningsföreskrifter skall tillställas parten. En sådan ordning klargör tillika för parten angelägenheten av att bidraget skyndsamt inbetalas. Bibehålles kommitténs förslag, bör i varje fall skyldighet föreskrivas för rätten att, så snart den fått underrättelse om bidragets erläggande, lämna biträdet meddelande därom i tjänstebrev.

I anledning av väckt motion har vid 1964 års vårriksdag upptagits till behandling en särskild fråga rörande rättegångsbiträde åt part som åtnjuter fri rättegång, nämligen frågan i vad mån särskilt rättegångsbiträde må förordnas, när talan föres med biträde av barnavårdsman.

Utredningen vill i denna fråga till en början erinra att enligt 5 § lagen om fri rättegång rättegångsbiträde må förordnas för part som åtnjuter fri rättegång, om han finnes »icke kunna själv eller genom någon som i tjänsteställning eller eljest lämnar honom bistånd behörigen tillvarataga sina intressen vid talans väckande eller utförande». Stadgande av samma lydelse är upptaget i 14 § i rättegångskommitténs förslag.

Det ifrågavarande stadgandet tillkom vid 1929 års revision av lagen om fri rättegång. I propositionen med ändringsförslaget anfördes att med stadgandet avsågs att understryka att, i den mån bl. a. barnavårdsman kunde i hithörande mål lämna parten erforderligt bistånd, särskilt rättegångsbiträde ej borde förordnas. Vidare framhölls i propositionen, att det bistånd

som från barnavårdsmannens sida kunde påräknas närmast avsåg de personer, vilka i större utsträckning ägnade sig åt uppgiften och åtnjöto avlöning från vederbörande kommun. Att dylika barnavårdsmän i en del fall lämpligen torde kunna tagas i anspråk i förevarande hänseende, hade framhållits i ett stort antal av de från rådhusrätter och häradshövdingar inkomna utlåtandena.

Frågan om barnavårdsmännens befattning med faderskapsmålen har behandlats av riksdagens revisorer i berättelsen till 1940 års riksdag. Revisorerna sade sig ha iakttagit att i sådana mål biträde förordnats åt kärande med fri rättegång även där barnavårdsman icke kunde anses ha saknat kompetens att själv uppträda i rättegången.

Genom cirkulär den 26 januari 1940 meddelades domstolarna denna och vissa andra framställda anmärkningar till kännedom och beaktande.

Saken togs upp till behandling av 1941 års utredning om fri rättegång. I dess betänkande (SOU 1942: 50) anföres att det icke råder tvivel att den år 1929 verkställda ändringen i 5 § lagen om fri rättegång ävensom 1940 års cirkulär haft den verkan, att domstolarna iakttagit stor varsamhet vid behandling av framställningar om biträdesförordnanden i faderskapsmål. Om vederbörande barnavårdsman kan anses någorlunda kompetent för processföringen, torde sålunda biträdesförordnande mestadels vägras. Det vill emellertid synas, anföres i betänkandet vidare, som om en vägran av biträde icke alltid erhållit den förmodade effekten, att barnavårdsmannen ensam utför talan. Sålunda förekommer i en del större städer att jurister vid rättshjälpsanstalter utföra kärandetalan för medellösa parter i förevarande mål. Vidare synes på sina håll förekomma att barnavårdsman, som förvägras biträdeshjälp enligt lagen om fri rättegång, i stället på kommunens bekostnad anlitar advokat som ombud eller biträde. I dylika fall har, anföres i betänkandet, domstolens återhållsamhet med biträdesförordnande tydligen blott lett till att kostnaden för advokathjälpen överflyttats från statsverket till kommunen.

1941 års utredning redogör i betänkandet för inkomna yttranden rörande tillämpningen, såvitt gäller förevarande fråga, av lagen om fri rättegång. I vissa av yttrandena framhålles att barnavårdsmännen ofta sakna förmåga att utan biträdeshjälp tillvarataga barnets rätt i rättegång eller ock på grund av eget yrkesarbete ofta ha svårt att offra nödig tid på inställelse inför rätta. För egen del anföra de sakkunniga väsentligen följande. Den lämnade redogörelsen ger vid handen att det ej sällan mött svårigheter att låta barnavårdsmännen utan biträde föra talan i faderskapsmål. Detta sammanhänger givetvis med det förhållandet att i åtskilliga fall, i synnerhet på landsbygden och i mindre samhällen, barnavårdsmännen sakna kompetens för den stundom ganska krävande uppgift som processföringen utgör. Tillgången på för barnavårdsmannaskap i alla avseenden kompetenta personer är uppenbarligen på många håll begränsad. Det må i detta sammanhang an-

märkas, att tyngdpunkten av barnavårdsmannens arbete måste anses ligga i uppgiften att bistå barnets moder med råd och upplysningar samt att tillse att barnets bästa behörigen tillvaratages, och barnavårdsmannens förmåga att föra talan i rättegång synes härvidlag icke kunna tillmätas avgörande betydelse. Innan betydligt skärpta kompetenskrav uppställts för innehavare av ifrågavarande uppdrag, vilket torde möta svårigheter med hänsyn till den begränsade tillgången på kompetenta arbetskrafter, synes det vara ogörligt att såsom en allmän regel fastslå att biträde enligt lagen om fri rättegång ej må förordnas åt kärande i faderskapsmål. Spörsmålet, huruvida särskilt rättegångsbiträde bör förordnas i barnuppfostringsmål, måste således enligt de sakkunnigas mening tills vidare bedömas från fall till fall.

De sakkunniga föreslogo alltså ej någon ändring av förevarande stadgande i 5 § lagen om fri rättegång.

Vid 1964 års riksdag har i *motionen nr 884* i andra kammaren behandlats frågan om förordnande av rättegångsbiträde enligt lagen om fri rättegång, när talan föres av barnavårdsman. I motionen — som väckts i anledning av propositionen nr 70 med förslag till lag om bidragsförskott m. m. och av andra lagutskottet behandlats i samband med propositionen — anföres, att barnavårdsnämnd icke kan erhålla förmånen av fri rättegång, att det förutsättes i lagen om fri rättegång att barnet i allmänhet ej skall erhålla biträde enligt 5 § nämnda lag samt att det uppenbarligen förutsatts att barnavårdsmannen skulle biträda i rättegången. Denna ordning har, anföres vidare, under årens lopp visat sig vara behäftad med betydande olägenheter beroende på att barnavårdsmännen haft svårigheter att hävda sig i de förekommande rättegångarna. Dessa olägenheter accentueras, då barnavårdsmännen nu ha att se till inte endast att underhållsbidragen utdömas utan även att de höjas i proportion till fädernas stigande inkomster. Det framstår som angeläget att de medel som stat och kommun lagt ut för de bidragsskyldiga drivas in på så effektivt sätt som möjligt. Ett klart samband måste finnas mellan de sociala förmåner som utges och den enskildes förpliktelser på detta område. I motionen hemställes att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t begära att utredningen om rättegångshjälp måtte erhålla sådana tilläggsdirektiv att den i motionen väckta frågan blir föremål för behandling inom utredningen.

Utskottet omnämner i utlåtande nr 47 att biträde enligt lagen om fri rättegång icke må förordnas, när partens intressen i målet bliva behörigen tillvaratagna genom någon som i tjänsteställning eller eljest lämnar honom bistånd, samt anför att härmed torde avses bl. a. de fall då part biträdes av barnavårdsman. Efter återgivande av uppgiften i motionen, att denna regel medfört betydande olägenheter för barnavårdsmännen, och av det väsentliga innehållet i övrigt i motionen, anför utskottet. Den av motionärerna kritiserade regeln har enligt utskottets uppfattning inte medfört några avsevärda olägenheter. Således torde juridiskt biträde, där så begäres, i all-

mänhet förordnas även i sådana fall där part erhåller bistånd av barnavårdsman. Då lagstiftningen om fri rättegång är föremål för översyn inom utredningen om rättegångshjälp, synes emellertid motionen kunna överlämnas till denna utredning.

Utskottet har i enlighet härmed hemställt att riksdagen, i anledning av motionen, måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla att motionen överlämnas till utredningen om rättegångshjälp.

Utskottets hemställan har bifallits av riksdagen.

Därefter har *Kungl. Maj:t* genom beslut den 9 oktober 1964 överlämnat motionen jämte utskottsutlåtandet till utredningen.

Utredningen.

Föreskriften att, förutom advokat, annan ej må förordnas till rättegångsbiträde än den som är anställd vid offentlig rättshjälpsanstalt eller hos advokat har — framhåller rättegångskommittén — tillkommit i syfte att stärka garantierna mot missbruk av rättegångshjälpen; och föreskriftens värde i detta hänseende har understrukits i åtskilliga remissyttranden. Då förprövning av parts talan, avseende huruvida denna är mer eller mindre välgrundad, icke skall förekomma, synes, vid den utvidgning av möjligheten till rättegångshjälp som föreslås, vara erforderligt att vidtaga skärpning av behörighetsvillkoren för rättegångsbiträden, varigenom bör — så långt möjligt — kunna förebyggas att uppenbart obefogade rättegångar igångsättas med rättegångshjälp. Mellan frågan om förprövning av talan skall förekomma och frågan om behörighetsvillkoren för rättegångsbiträden råder otvivelaktigt det samband att, när kravet på förprövning avvisas, kravet på rättegångsbiträdenas kvalifikationer måste skärpas, och utredningen finner således ej anledning att på denna punkt frångå rättegångskommitténs förslag. Utredningen vill framhålla att enligt stadgande i de föreslagna övergångsbestämmelserna Kungl. Maj:t skall äga att i fråga om särskilda domstolar meddela dispens från behörighetsvillkoren i 15 §.

När ansökan om rättegångshjälp göres, torde i regel sökanden redan ha anlitat den som han önskar erhålla såsom rättegångsbiträde och av honom fått hjälp med upprättande av nämnda ansökan. Vid bifall till ansökan med föreskrift om skyldighet att utgiva kostnadsbidrag bör icke föreligga någon svårighet för biträdet att klarlägga för huvudmannen vad denna föreskrift innebär d. v. s. att han har att erlägga kostnadsbidrag, innan han får åtnjuta rättegångshjälp. I själva verket måste anses lämpligt att det redan på detta stadium är klart vem som — i händelse kostnadsbidraget erlägges — skall vara rättegångsbiträde så att part kan, om så erfordras, vända sig till denne och erhålla upplysning om vad han har att iakttaga. Att biträdet, utöver vad han vanligen redan gjort, tillhandagår parten med upplysning i angivna hänseende innan han erhållit visshet, huruvida han för sitt arbete

erhåller ersättning av allmänna medel, kan icke tillmätas den betydelse att det motiverar omläggning av det av rättegångskommittén föreslagna, ur expeditionssynpunkt praktiska systemet att beslut om rättegångshjälp och förordnande för rättegångsbiträde — även i fall där förordnandet är villkorligt — meddelas samtidigt.

Därest i mål om faderskap eller underhållsbidrag part med fri rättegång finnes icke kunna genom biträde av barnavårdsman »behörigen tillvarataga sina intressen vid talans väckande eller utförande», må enligt 5 § lagen om fri rättegång särskilt rättegångsbiträde förordnas för parten. Meningen är alltså att sådant särskilt biträde skall förordnas, när barnavårdsmannen icke har möjlighet att sköta partens sak i målet; närmast ifrågakommer naturligtvis att barnavårdsmannen saknar nödig kunskap i fråga om processföring.

Såsom anförts i 1941 års utredning om fri rättegång måste tyngdpunkten av barnavårdsmannens arbete anses ligga i uppgiften att bistå barnets moder med råd och upplysningar samt att tillse att barnets bästa behörigen tillvaratages. Härav följer att förmåga att föra talan i rättegång icke kan tillmätas betydelse, i allt fall icke avgörande betydelse, när barnavårdsman tillsättes. I sammanhanget bör även beaktas att tillgången på personer, som i alla avseenden äro skickade för barnavårdsmannaskap, på många håll är begränsad.

Vid tillkomsten av det nuvarande stadgandet i 5 § lagen om fri rättegång angående möjlighet för part med fri rättegång att erhålla rättegångsbiträde och vid utredningar angående tillämpningen av stadgandet ha förekommit uttalanden som kunna ha givit domstolarna anledning till återhållsamhet med biträdesförordnande, när för part förordnats barnavårdsman. I sådan riktning torde i synnerhet ha verkat statsrevisorernas uttalande i berättelsen till 1940 års riksdag och det i anslutning till detta uttalande utfärdade cirkuläret till domstolarna. Att märka är emellertid att dessa uttalanden ligga i tiden före den nya rättegångsordningens genomförande. På den som skall uppträda såsom ombud eller biträde i rättegång måste numera ställas större krav beträffande insikt och erfarenhet i processföring än vad som ansågs godtagbart under den äldre rättegångsordningens tid. Detta gäller naturligtvis även mål om faderskap eller underhållsbidrag till barn. Mera sällan torde i sådana mål saken vara så enkel, att en barnavårdsman utan närmare kännedom om rättegångsförfarandet kan behörigen tillvarataga barnets intressen vid talans väckande och utförande. Jämväl ur allmän processordningssynpunkt är av betydelse att den som biträder part äger kännedom om och beaktar kraven på muntlighet samt på koncentration vid utförande av talan och förebringande av nödig bevisning. Härigenom sparas tid och arbete såväl för domstolen som för motpart och andra i målet agerande.

Andra lagutskottet har i ovan omförmälda utlåtande uttalat att juridiskt

biträde, där så begäres, torde i allmänhet förordnas även i sådana fall där part erhåller bistånd av barnavårdsman.

Utredningen vill understryka, att utformningen av 5 § lagen om fri rättegång gör det möjligt att förordna biträde, så snart behov därav föreligger, och utredningen anser sig kunna räkna med att domstolarna vid stadgandets tillämpning komma att beakta omständigheterna i varje särskilt fall, såsom målets väntade svårighetsgrad, barnavårdsmannens erfarenhet rörande processföring och det ställningstagande som kan emotses från motpartens sida. Utredningen har därför i 15 § första stycket i sitt förslag bibehållit ifrågavarande stadgande oförändrat.

16 §.
(Jfr rtgskom. 15 §)

Paragrafen överensstämmer med angivna stadgande i rättegångskommitténs förslag med allenast de ändringarna av första stycket att i föreskriften beträffande arvode till rättegångsbiträde, att det skall utgå »för det arbete han nedlagt å rättegången», ordet »rättegången» utbytts mot »saken» samt att i föreskriften att gottgörelse skall utgå för »tidsspillan i samband med inställelse vid rätten» orden »i samband med inställelse vid rätten» uteslutits.

I yttrande över rättegångskommitténs förslag har *Sveriges advokatsamfund* uttalat att det funnit bestämmelserna om ersättning till rättegångsbiträde i allt väsentligt väl avvägda. Samfundet anser dock att stadgandet om ersättning för tidsspillan innehåller en sakligt omotiverad begränsning genom att det avser tidsspillan »i samband med inställelse vid rätten». Uppdraget kan föranleda tidsspillan även i andra sammanhang, t. ex. för resa i syfte att införskaffa utredning. Då även sådan tidsspillan bör ersättas, hemställer samfundet att formuleringen av stadgandet ändras så att det överensstämmer med bestämmelsen om ersättning till offentlig försvarare (i 21 kap. 10 § första stycket rättegångsbalken). Samfundet anmärker vidare att i kommitténs förslag bibehållits den i 14 § lagen om fri rättegång begagnade formuleringen att biträdet är berättigat att erhålla arvode »för det arbete han nedlagt å rättegången». Detta stadgande har i rättspraxis ansetts hindra att ersättning av allmänna medel utgår, då rättegång icke kommit till stånd; NJA 1954 s. 526. Samfundet betecknar detta som materiellt otillfredsställande. Vägande skäl synas tala för en lagändring, som gör det möjligt att tillerkänna biträdet ersättning av allmänna medel oberoende av om rättegång kommer till stånd (se Welamson i SvJT 1959 s. 239—240 och där åberopat uttalande av justitiekanslersämbetet). Möjligen skulle ändringen kunna genomföras genom att uttrycket »det arbete han nedlagt å rättegången» utbytes mot »det arbete han nedlagt å uppdraget».

Sista stycket i rättegångskommitténs förslag, innehållande förbud för rättegångsbiträde att förbehålla sig ytterligare gottgörelse av part, tillstyrkes

eller lämnas utan erinran i nästan alla yttranden. Endast *statsåklagaren i Göteborg* stöder helt reservantens mening att förbudet bör utgå ur lagen. Han motiverar detta med att garantier mot missbruk nu finnas. *Vattenrättsdomaren i Norrbygdens vattendomstol* anser att som huvudregel bör gälla att biträdet är skyldig att åtnöja sig med det arvode domstolen fastställer av allmänna medel. Undantag bör dock kunna göras, då det är påkallat av särskilda omständigheter. Utfästelse av part om ersättning bör ej vara bindande, med mindre den gjorts efter målets slutliga avgörande.

Svea hovrätt uttalar i denna fråga att lagförslaget innehåller regler (21 §), avsedda att förhindra att part som åtnjutit rättegångshjälp oskäligt betungas av återbetalningsskyldigheten efter rättegångens avslutande. I samma syfte föreslås stadganden (27—29 §§) om anstånd och avbetalning vid indrivning av belopp som parten ålagts att återgälda statsverket. Med hänsyn till ändamålet med dessa bestämmelser bör det krävas att partens hela betalningsskyldighet i anledning av rättegången prövas i den ordning förslaget anvisar. *Sveriges advokatsamfund* anser de av reservanten anförda synpunkterna riktiga. Emellertid saknas icke heller skäl för kommittémajoritetens uppfattning. Det förhåller sig nog så att, om förbudet slopas, man måste räkna med att missbruk eller försök därtill kan förekomma. Samfundets möjlighet att inskrida i disciplinär väg utgör knappast ett fullt tillräckligt korrektiv. Det är vidare önskvärt att klienterna skola kunna på förhand beräkna sina egna processkostnader, så långt detta nu är möjligt. Det är visserligen sant att parten icke före processen kan veta, vilka belopp han kan bli förpliktad att ersätta statsverket eller motparten, men det är en nackdel om ovissheten skall göras än större genom att parten också måste kalkylera med att själv få betala arvode till sitt rättegångsbiträde utöver ersättningen av allmänna medel. Slutligen måste man räkna med att domstolarna kunna komma att, sannolikt i ganska stor utsträckning, tillfråga biträdena huruvida de ha för avsikt att fordra arvode av klienten, därest rätten icke tillerkänner biträdet hela det begärda beloppet. En sådan fråga och den diskussion som därav kan föranledas skulle — såsom framgår av vad reservanten anfört (se särskilt s. 146 första stycket) — kunna försätta biträdet i en mycket brydsam situation. Samfundet anser vidare att de fall, där det skulle vara både juridiskt berättigat och ekonomiskt möjligt att uttaga ytterligare ersättning, säkerligen skulle bli förhållandevis sällsynta. Samfundet tillstyrker under hänvisning till dessa skäl att den av kommittémajoriteten föreslagna bestämmelsen bibehålles. Samtidigt betonar samfundet emellertid angelägenheten av att domstolarna vid bestämmande av biträdesersättningen beakta de omständigheter som reservanten framhållit och sålunda betänka att en nedprutning kan innebära en orättvisa, ehuru biträdet saknar möjlighet att framföra de skäl som klargöra detta förhållande.

I en den 1 oktober 1960 dagtecknad framställning till Kungl. Maj:t har

Sveriges advokatsamfunds styrelse hemställt, att Kungl. Maj:t ville låta utreda frågan om införande av möjlighet att i vissa fall tillerkänna förmyndare för part, som åtnjuter fri rättegång, ersättning av allmänna medel för det å rättegången nedlagda arbetet samt framlägga förslag till lagändring härom. I framställningen, som överlämnats till utredningen för att tagas i beaktande vid utredningsuppdragets fullgörande, omnämnes att i fall, då part som åtnjuter fri rättegång är omyndig, stadgandet i 5 § första stycket lagen om fri rättegång torde tillämpas så, att rättegångsbiträde förordnas endast om förmyndaren icke anses vara i stånd att behörigen tillvarataga den omyndiges intressen vid talans väckande eller utförande. Är förmyndaren advokat eller har han eljest sådan utbildning och erfarenhet att han anses kunna sköta partens talan i rättegången, torde, anför styrelsen vidare, det vara uteslutet att få särskilt rättegångsbiträde förordnat. Ej heller lärer förmyndaren kunna erhålla förordnande som rättegångsbiträde. Mot den sålunda gällande ordningen synes styrelsen intet vara att erinra såvitt angår legal förmyndare. När det gäller särskilt förordnad förmyndare, är denna ordning däremot i hög grad otillfredsställande. Den kan nämligen leda till obillighet antingen mot den omyndige eller mot förmyndaren eller mot båda. Styrelsen uttalar den åsikten att exempelvis en advokat som förordnats till förmyndare bör kunna, med tillämpning av 15 kap. 19 § föräldrabalken, tillgodogöra sig särskilt arvode för utförande av den omyndiges talan i rättegång, där förmyndaren endast på grund av sin speciella sakkunskap varit i stånd att utföra uppdraget. Om den omyndiges motpart icke förpliktas att ersätta den omyndiges rättegångskostnader eller icke kan gälda dessa, framträda de olägenheter som äro en följd av den nu gällande lagstiftningen. Uttager förmyndaren efter förmynderskapsdomstolens medgivande ett förhöjt arvode såsom ersättning för sitt arbete med rättegången, blir konsekvensen den att ur den omyndiges tillgångar skall betalas ett arvode som bort utgå av allmänna medel och som i de flesta fall skulle ha slutligen stannat å statsverket. Den omyndige blir således sämre ställd än andra mindre bemedlade personer som beviljats fri rättegång. Om åter förmyndaren icke i angiven ordning erhåller gottgörelse för sitt arbete med rättegången, betyder detta att han utan någon som helst ersättning nödgats utföra ett arbete, för vilket ersättning rätteligen bort utgå. Vare sig den ena eller den andra lösningen väljes, blir resultatet en uppenbar obillighet, i ena fallet mot den omyndige och i det andra mot förmyndaren. Styrelsen upplyser i detta sammanhang att arvode till förmyndare för utförande av talan för den omyndige ansetts icke kunna hänföras till sådana nödvändiga utgifter, för vilka part enligt 4 § fjärde stycket lagen om fri rättegång kan erhålla ersättning av allmänna medel. Den brist som sålunda vidlåder lagen om fri rättegång, fortsätter styrelsen, bör enligt styrelsens mening avhjälpas genom sådan ändring av bestämmelserna, att domstolen i här åsyftade fall får möjlighet antingen att förordna rättegångsbiträde, därvid sådant för-

ordnande även bör kunna meddelas förmyndaren, därest denne uppfyller de för erhållande av förordnande föreskrivna villkoren, eller ock att — utan särskilt biträdesförordnande — tillerkänna förmyndaren ersättning av allmänna medel för det å rättegången nedlagda arbetet.

Utredningen.

Vad angår formuleringen av rättegångskommitténs 15 § första stycket, såvitt gäller arvode till rättegångsbiträde och gottgörelse till rättegångsbiträde för tidsspillan, har utredningen funnit fog föreligga för de av advokatsamfundet framställda erinringarna, och utredningen har i anledning därav — såsom ovan redan angivits — i uttrycket »arvode för det arbete han nedlagt å rättegången» utbytt ordet »rättegången» mot »saken» och i uttrycket »gottgörelse — — — för tidsspillan i samband med inställelse vid rätten» uteslutit orden »i samband med inställelse vid rätten». Bestämmelsen om ersättning för tidsspillan får därmed samma lydelse som motsvarande bestämmelse i 21 kap. 10 § rättegångsbalken om ersättning till offentlig försvarare för tidsspillan.

Beträffande advokatsamfundets framställning om införande av möjlighet att i vissa fall tillerkänna förmyndare för part, som åtnjuter fri rättegång, ersättning av allmänna medel för det å rättegången nedlagda arbetet må till en början uppmärksammas att 11 kap. 8 § föräldrabalken, som innehåller bestämmelser rörande skyldighet att mottaga förordnande såsom förmyndare, visserligen i princip stadgar skyldighet att mottaga sådant förordnande men såsom undantag från denna regel upptager åtskilliga fall, i vilka man äger undandraga sig att på grund av förordnande vara förmyndare. Bland dessa fall förekommer, att man redan förut innehar två förmynderskap för andra än egna barn eller ett sådant förmynderskap av vidlyftig beskaffenhet, att man genom förmynderskapet skulle bliva nödsakad att eftersätta egna angelägenheter av synnerlig vikt samt att man skulle tillsammans med annan utöva förmynderskapet eller att vårdnaden om den omyndige skulle tillkomma annan.

Då advokat anlitas såsom förmyndare, torde vanligen anledningen vara, att den omyndige äger del i företag eller har andra tillgångar med icke obetydligt värde samt att advokatens erfarenhet anses erforderlig för förvaltningen eller biträde vid förvaltningen av tillgångarna; i sådant fall lärer icke bli aktuellt med rättegångshjälp för den omyndige. Naturligtvis inträffar att advokat åtager sig förmynderskap för mindre bemedlade omyndiga, men då torde ofta föreligga sådana personliga relationer mellan advokaten och den omyndige eller dennes släkt att det arvode till förmyndaren som kan ifrågakomma spelar underordnad roll. Enligt utredningens bedömning torde sådant fall som avses med styrelsens framställning — att under åtnjutande av rättegångshjälp talan föres av omyndig med advokat eller någon med advokat i detta sammanhang jämställd så-

som förmyndare — mycket sällan förekomma. Utredningen finner sig icke kunna förorda att särbestämmelse meddelas vare sig angående förordnande av rättegångsbiträde i fall då advokat eller med advokat i förevarande sammanhang jämställd är förmyndare för myndling med rättegångshjälp eller angående rätt i dylikt fall för förmyndaren till ersättning av allmänna medel.

Om rättegångshjälps upphörande under rättegången

17 §.
(Jfr rtgskom. 16 §)

I tredje stycket i rättegångskommitténs motsvarande paragraf har vidtagits den jämkningen att, när kostnadsbidrag eller ytterligare kostnadsbidrag skall erläggas, rätten skall i föreskrift därom utsätta viss tid, inom vilken beloppet skall betalas vid äventyr, om bidraget icke erlägges, att förmånen av rättegångshjälp skall upphöra vid utgången av den utsatta tiden.

I övrigt överensstämmer paragrafen helt med 16 § i rättegångskommitténs förslag.

I yttranden över nämnda förslag av *Stockholms rådhusrätt, Stockholms stads rättshjälpsanstalt, Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* och *Sveriges advokatsamfund* ha erinringar framställts mot föreskriften om åläggande för part att under rättegången utgiva kostnadsbidrag eller ytterligare bidragsbelopp. I yttrandena säges att ett sådant åläggande knappast bör kunna komma i fråga, om det först vid huvudförhandlingen upplyses att partens ekonomiska ställning avsevärt förbättrats. Advokatsamfundet framhåller dessutom att efter ett beslut om förmånens upphörande parten enligt förslaget ej kommer i åtnjutande av förmånen förrän bidragsbeloppet erlagts. Man måste räkna med att parten behöver tid på sig för att skaffa pengar till bidraget — liksom med möjligheten att han aldrig kommer att betala beloppet. Det uppstår alltså en tid av ovisshet om hur det skall bli i fortsättningen. Under denna kan det emellertid vara nödvändigt att för tillvaratagande av partens rätt vidtaga processhandlingar eller utredningsåtgärder. Rättegångsbiträdet kommer då i en svår situation, ty han har ingen säkerhet för att få betalt för sitt arbete. Samfundet anser det angeläget att en sådan ordning icke skapas. Den rationella lösningen är enligt samfundets mening att rätten får utsätta en icke alltför knapp frist, under vilken parten fortfarande åtnjuter den rättegångshjälp som beviljats honom. Samfundet hemställer att bestämmelserna i lagen jämkas i enlighet härmed.

Utredningen.

I anledning av erinringarna i remissyttrandena har jämkning vidtagits i rättegångskommitténs förslag i enlighet med vad ovan angivits. Vid be-

stämmande av tid för erläggande av kostnadsbidrag eller ytterligare kostnadsbidrag bör beaktas angelägenheten av att målets handläggning ej onödigt försenas men också att parten erhåller skäligt rådrum för beloppets anskaffande.

Om ersättningsskyldighet mot statsverket m. m.

18 §.
(Jfr rtgskom. 17 §)

I första stycket i rättegångskommitténs motsvarande paragraf ha uteslutits dels orden i första punkten »tillsvidare eller slutligt» och dels hela andra punkten.

I yttranden över rättegångskommitténs förslag har den meningen kommit till uttryck att — såsom *Svea Hovrätt* anför — det är en förbättring i förhållande till gällande lag att återbetalningsskyldigheten till statsverket enligt förslaget i huvudsak skall regleras redan vid avgörandet av det mål, vari förmånen av rättegångshjälp åtnjutits. Från flera håll förordas emellertid jämkningar i förslaget, i allmänhet syftande till att begränsa återbetalningsskyldigheten. En del remissinstanser finner de föreslagna reglerna invecklade och svåra att tillämpa. *Sveriges advokatsamfund* anför att man knappast kan undgå att ställa frågan, huruvida problemet om ersättningsskyldigheten verkligen är av den betydelse att en så vidlyftig och invecklad reglering skall vara nödvändig. *Föreningen Sveriges stadsdomare* uttalar att betydande förenklingar böra kunna vidtagas. Erfarenheterna av återbetalningsreglerna enligt lagen om fri rättegång torde visa, anför föreningen, att myndigheternas arbete icke står i rimlig relation till det ekonomiska resultatet för statsverket.

Såsom redan nämnts har andra punkten i rättegångskommitténs 17 § första stycket uteslutits i utredningens motsvarande paragraf, vilket innebär att såsom statsverkets kostnad i anledning av rättegångshjälp icke skall anses något belopp motsvarande den ansökningsavgift och expeditionsavgift, från vilken part med rättegångshjälp varit befriad på grund av att han åtnjutit sagda förmån. I detta hänseende överensstämmer utredningens förslag med lagen om fri rättegång.

Rättegångskommittén har i motiveringen till sitt förslag i denna fråga anfört att, med den konstruktion rättegångshjälpen enligt kommitténs förslag skall ha, är nödvändigt att också statsverkets förlust av stämpelmedel medräknas bland kostnaderna för rättegångshjälpen. Eljest skulle, fortsätter kommittén, part genom att söka sådan förmån kunna processa billigare än vad som förutsatts i kommitténs förslag. Kommittén har såsom skäl för sitt förslag vidare åberopat att därigenom undanröjes den skillnad mellan rådhusrätter och häradsrätter i fråga om vad återbetalnings-

skyldigheten i princip skall omfatta som betingas av lösensystemet vid rådhusrätterna.

Beträffande sistnämnda skäl är att anmärka att det bortfallit, när rådhusrätterna från och med den 1 januari 1965 förstatligats.

Vid tillämpning av rättegångskommitténs förslag kräves, såsom kommittén påpekar, att anteckningar av rätten föras angående de stämpelavgifter (fr. o. m. den 1 januari 1965 ansöknings- och expeditionsavgifter) som parten skolat erlägga, om han icke åtnjutit rättegångshjälp.

Rättegångskommitténs förslag i denna punkt avstyrkes av *Föreningen Sveriges stadsdomare*. Föreningen anser sig icke övertygad om att merarbetet med bokföringen av de stämpelavgifter som parten skolat erlägga kommer att betala sig i form av ökade återbetalningsbelopp.

Nedre justitierevisionen erinrar att, om — såsom rättegångskommittén föreslagit — beräknad stämpelavgift skall ingå bland statsverkets kostnader för rättegångshjälp, det icke blir möjligt för rätten att alltid i dom eller beslut fastställa beloppet av den kostnad som skall ersättas av part eller annan. Förhållandet, vilket omnämnts av rättegångskommittén, sammanhänger med att enligt förslaget part som erhållit rättegångshjälp skall åtnjuta frihet från stämpel även för vissa rättens expeditioner som på parts begäran utfärdas efter domen.

Utredningen.

Enligt lagen om fri rättegång förekommer icke, när rätten skiljer målet från sig, att den part som åtnjutit fri rättegång ålägges att ersätta statsverket dess kostnad för den fria rättegången i annat fall än att parten förklarats förlustig förmånen av fri rättegång. Frågan om den part som haft fri rättegång skall återgälda statsverket kostnaden blir en senare sak. Bestämmelser om återbetalningsskyldighet i sådant hänseende finnas i 13 § lagen om fri rättegång. I denna paragraf regleras två fall. Det ena är att part som åtnjutit fri rättegång finnes efter rättegångens avslutande kunna, utan intrång i de medel som äro nödiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, gälda rättegångskostnaden. Med visst undantag för åklagarmål, i vilket parten frikänts, kan parten då på yrkande av kronans ombudsman i den ort där parten har sitt hemvist förpliktas att ersätta statsverket rättegångskostnaden. Det andra fallet är att motpart eller annan ålagts att ersätta statsverket rättegångskostnaden samt att kostnaden icke kunnat uttagas av den sålunda i första hand betalningsskyldige. Även i detta fall kan, under samma förutsättning som ovan angivits i fråga om betalningsförmåga hos den part som åtnjutit fri rättegång, på talan av kronans ombudsman denne åläggas att ersätta statsverket kostnaden. I sistnämnda fall är alltså fråga om subsidiär betalningsskyldighet för den part som haft fri rättegång. Ge-

nom administrativa föreskrifter angående begränsning i uppgiftsskyldigheten för domstol och länsstyrelse kommer i båda de ovan angivna fallen skyldigheten att återgälda statsverket ej att föranleda talan av kronans ombudsman med mindre kostnadsbeloppet överstiger 300 kronor.

Utredningen har ansett det kunna vara av värde att erhålla kännedom om hur den enligt lagen om fri rättegång gällande ordningen beträffande återbetalningsskyldighet till statsverket för part som åtnjutit fri rättegång fungerat, och utredningen har därför från samtliga häradsrätter och rådhusrätter infordrat uppgift om antalet domar i mål om betalningsskyldighet jämlikt 13 § lagen om fri rättegång åren 1961—1963, varjämte särskild uppgift begärts om mål under samma år som gällt talan mot part med fri rättegång, sedan det visat sig att kostnaden icke kunnat uttagas av motpart eller annan som ålagts (primär) ersättningsskyldighet. Den sistnämnda uppgiften skulle alltså gälla mål jämlikt 13 § lagen om fri rättegång, i vilka varit fråga om vad som ovan betecknats såsom subsidiär betalningsskyldighet för part som haft fri rättegång. Enligt de inkomna uppgifterna ha under de nämnda tre åren i hela riket förekommit sammanlagt allenast 9 mål jämlikt 13 § lagen om fri rättegång, av vilka icke något gällt subsidiär betalningsskyldighet för part som haft fri rättegång. Utan att talan av kronans ombudsman enligt nämnda lagrum blivit väckt, torde visserligen i en del fall på krav av utmätningsman, sedan till honom inkommit underrättelse om återbetalningsskyldigheten, denna skyldighet fullgöras helt eller till någon del, men den uppfattningen råder allmänt att resultatet av den indrivningsverksamhet som sålunda förekommer av kostnader som avses i 13 § lagen om fri rättegång är utan egentlig betydelse för statsverket och icke i rimlig mån motsvarar myndigheternas arbete med ärendena. En redogörelse för detta förhållande lämnas i den framställning från riksdagens justitieombudsman den 5 november 1957 som är såsom bilaga H fogad till rättegångskommitténs betänkande.

I nämnda betänkande framhålles att, när den processuella rättshjälpen öppnas för en vidgad personkrets, man knappast synes kunna bibehålla oförändrad den i 13 § lagen om fri rättegång stadgade formen för åläggande av återbetalningsplikt. En sådan ordning skulle sannolikt, anför kommittén, medföra att ett stort antal processer angående återbetalningsskyldighet komme till stånd, vilket skulle förorsaka ökat arbete för domstolarna och de exekutiva myndigheterna och även från andra synpunkter vara otillfredsställande. Det torde därför vara nödvändigt, fortsätter kommittén, att införa en smidigare och effektivare form att ålägga part som åtnjutit rättegångshjälp ersättningsskyldighet till statsverket. Någon annan framkomlig väg synes därvid knappast finnas än att också sådan parts ersättningsskyldighet, i den mån så är möjligt, får fastställas redan då domstolen skiljer målet eller ärendet från sig.

Utredningen anser liksom rättegångskommittén att, när återbetalnings-

skyldighet skall förekomma för part som åtnjutit rättegångshjälp, beslut därom bör meddelas, då rätten skiljer målet eller ärendet från sig, men utredningen vill här gå ett steg längre än rättegångskommittén. Rättegångskommitténs förslag innebar att, om parten ej, då målet eller ärendet avgjordes, blivit ålagd att betala till statsverket hela kostnaden, skulle senare kunna på talan av kronans ombudsman upptagas fråga om skyldighet för parten att betala mera. Utredningen förmenar att frågan om hans återbetalningsskyldighet bör slutligt avgöras, då rätten skiljer målet eller ärendet från sig, och att alltså något ytterligare åläggande för honom att betala till statsverket ej skall förekomma. Jämväl i ett annat hänseende avviker utredningens förslag från rättegångskommitténs. Om motpart till part som åtnjutit rättegångshjälp eller annan ålagts att ersätta statsverket dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen, men kostnaden icke kunnat uttagas av den sålunda betalningsskyldige, skulle enligt rättegångskommitténs förslag på talan av kronans ombudsman den part som åtnjutit rättegångshjälp kunna åläggas att återgälda till statsverket hela kostnaden eller någon del därav. Utredningen anser tillräckliga skäl icke finnas att stadga sådan subsidiär betalningsskyldighet för den part som haft rättegångshjälp. De båda här omnämnda avvikelserna från rättegångskommitténs förslag framträda genom uteslutningen av orden »tillsvidare eller slutligt» i 18 § samt genom att 26 § i rättegångskommitténs förslag saknar motsvarighet i utredningens förslag.

Redogörelse för vad i remissyttranden över rättegångskommitténs förslag anföres om 26 § i förslaget lämnas här nedan under 22 § i utredningens förslag.

Utredningen övergår härefter till frågan, huruvida ansökningsavgift och expeditionsavgift som icke uttagits av part med rättegångshjälp skall upptagas bland statsverkets kostnader i anledning av rättegångshjälpen.

Av den verkställda statistiska utredningen framgår att av tvistemålen med fri rättegång över 85 procent utgöras av familjerättsmål, till vilka här räknas mål om hemskillnad, äktenskapsskillnad, äktenskaplig börd och barn utom äktenskap. I dessa mål är vanligt att även motparten till den part som åtnjutit fri rättegång befunnit sig i mindre goda ekonomiska förhållanden, och oavsett utgången i målen synes därför berättigat att räkna med att i flertalet av målen statsverkets utsikter att återfå de utlagda kostnaderna för den fria rättegången skola visa sig mycket begränsade. Möjligt är att, när den processuella rättshjälpen öppnas för en vidgad personkrets, utsikterna för statsverket att återfå rättegångskostnader något öka även i familjerättsmålen, men utredningen anser dock att fog torde finnas för det uttalande mot rättegångskommitténs förslag i förevarande fråga som gjorts av Föreningen Sveriges stadsdomare.

Vid ställningstagande härutinnan är ytterligare att beakta att frågan huruvida ansökningsavgift och expeditionsavgift som icke erlagts av part

med fri rättegång skall upptagas bland statsverkets kostnader i anledning av den fria rättegången nyligen varit föremål för statsmakternas prövning. Den vid 1964 års vårriksdag antagna nya stämpelskatteförordningen har föranlett beslut vid samma års höstriksdag om ändring i gällande lag om fri rättegång. Förslag till ändringen har framlagts genom proposition nr 174. Till grund för propositionsförslaget har legat förslag i stämpelutredningens betänkande »Stämpel- och expeditionsavgifter» (SOU 1961: 37). Sistnämnda förslag upptog — jämte ändringar som direkt påkallades av stämpelskatteförordningen — stadgande av innehåll, att ansökningsavgift och expeditionslösen som skulle ha erlagts, därest part icke åtnjutit fri rättegång, skulle upptagas såsom utgift för statsverket i anledning av den fria rättegången. Syftet med stadgandet — som innefattade ändringar i 8 och 13 §§ lagen om fri rättegång — var att bereda statsverket möjlighet att genom återbetalningsskyldighet för part få gottgörelse för förlorad ansökningsavgift och expeditionslösen. Vid remissbehandlingen av utredningens förslag avstyrktes den ifrågavarande återbetalningsskyldigheten av samtliga hörda hovrätter, av åtskilliga underrätter och av Föreningen Sveriges stadsdomare. Efter redogörelse för innehållet i yttrandena anförde chefen för finansdepartementet i propositionen, att han icke kunde dela stämpelutredningens uppfattning att statsverket borde kunna senare återkräva ansökningsavgift och expeditionsavgift. Såsom åtskilliga remissorgan påpekat skulle en sådan återbetalningsskyldighet medföra ett betydligt merarbete för domstolarna genom besväret med uträkningen av avgifterna för de olika expeditionerna i samtliga mål med fri rättegång utan motsvarande vinst för statsverket. De av utredningen föreslagna ändringarna i 8 och 13 §§ lagen om fri rättegång borde därför icke vidtas. Propositionen blev av riksdagen bifallen.

När, såsom utredningen — i överensstämmelse med gällande rätt och den ståndpunkt som intagits i den ovannämnda propositionen — förordar, ansökningsavgift och expeditionsavgift, som på grund av åtnjuten förmån av rättegångshjälp part icke erlagt, ej skall anses såsom statsverkets kostnad i anledning av rättegångshjälpen, bör hinder ej möta att uppgift om kostnadsbeloppet intages i beslut om förpliktelse för part eller annan att ersätta statsverket kostnaden.

I detta sammanhang vill utredningen beträffande riksdagens justitieombudsmans framställning den 2 december 1954 (såsom bilaga G fogad till rättegångskommitténs betänkande), vilken framställning överlämnats till utredningen för att tagas i beaktande vid utredningsuppdragets fullgörande, anföra att utredningen i likhet med justitieombudsmannen förmenar att, då part eller annan förpliktas att ersätta statsverket kostnad i anledning av rättegångshjälp, den förpliktade äger ett berättigat intresse att få upplysning om det exakta ersättningsbeloppet och att alltså uppgift därom skall intagas i beslutet. Vad angår framställningens innehåll i övrigt förmenar

utredningen — i viss anslutning till vad rättegångskommittén i den delen uttalat — att lagstiftningsåtgärd icke påkallas; utredningen anser att till avgörande i praxis kan överlämnas huruvida, när ersättning till rättegångsbiträde eller annan tredjeman på talan av denne höjes i högre instans, detta bör föranleda åläggande för part, som enligt den lägre rättens beslut har att ersätta rättegångskostnad, att gottgöra statsverket eller motpart jämväl det belopp med vilket den klagandes ersättning höjts.

19 §.
(Jfr rtgskom. 18 §)

Paragrafen överensstämmer helt med angivna stadgande i rättegångskommitténs förslag.

20 §.
(jfr rtgskom. 19 §)

Paragrafen överensstämmer med motsvarande stadgande i rättegångskommitténs förslag, dock att ordet »slutligt» i sista punkten av nämnda förslag uteslutits såsom onödigt och ägnat att missleda beträffande innebörden av andra kostnadsbestämmelser i utredningens förslag, i vilka ordet ej upptagits.

Bestämmelserna i 19 § i rättegångskommitténs förslag om återbetalningsskyldighet för misstänkt som åtnjutit rättegångshjälp i brottmål, vari åklagare för talan, och under förundersökning — i princip innebärande att rättegångsbalkens bestämmelser om återgäldande av kostnad, som enligt rättens beslut utgått av allmänna medel, skola äga motsvarande tillämpning — har tillstyrkts eller lämnats utan erinran i övervägande antalet yttranden. *Svea hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge* och *Sveriges advokatsamfund* ha framlagt olika förslag till en annan reglering av detta spörsmål.

Hovrätten över Skåne och Blekinge uttalar att det vid bedömandet av reglerna för misstänkts ersättningsskyldighet är nödvändigt att allsidigt överväga icke endast processuella och exekutionsrättsliga utan även kriminalpolitiska synpunkter. Hovrätten riktar sig mot att kommittén ansett prövningen från kriminalpolitiska synpunkter böra göras i annat sammanhang. Enligt hovrättens åsikt äro de kriminalpolitiska synpunkter som kunna anläggas på frågan om ersättningsskyldigheten icke mera komplicerade än att de mycket väl kunna beaktas utan särskild specialutredning. Skyldigheten att gälda rättegångskostnad har en helt annan karaktär i brottmål än i tvistemål. Medan kostnaden i tvistemål kan betraktas som ett appendix till tvisteföremålet och av parterna tages i beräkning, då de överväga om de skola inleda process eller icke, kommer kostnaden i brottmål för den dömde att framstå som en del av samhällets reaktion mot brott. Skyldigheten att betala rättegångskostnad i brottmål måste därför betrak-

tas som ett led i samhällets reaktionssystem. Denna skyldighet kan ha en gynnsam effekt i kampen mot brottsligheten och fullgörandet av densamma kan fungera som ett rehabiliteringsmedel. En förutsättning härför är dock att det utdömda beloppet står i rimlig proportion till den dömdes betalningsförmåga. Ställer man den dömde inför krav som han icke kan infria, blir effekten av betalningsskyldigheten klart ogynnsam. I all synnerhet gäller detta, om samhället genom ett långt frihetsberövande brutit ned den dömdes ekonomi och kanske också försatt hans familj i ett nödläge. Det är omvittnat att krav från exekutionsmyndigheterna i sådana situationer upplevas som orättvisa och kunna ha en nedbrytande verkan på den frigivne. Den svagaste punkten i vårt reaktionssystem ligger utan tvekan i eftervården. Det är därför nödvändigt att förutsättningarna för en återanpassning i samhället göras mera gynnsamma och att det nu alltför stora antalet återfall i brott efter frihetsberövande motverkas med alla till buds stående medel. Ur samhällets synpunkt är det föga rationellt att, medan en stab av tjänstemän arbetar för att bygga upp den frigivnes tillvaro i samhället, detta arbete motverkas av en annan stab av tjänstemän, exekutionsmyndigheterna. Dessa olika samhällsåtgärder böra samordnas. Vad här sagts om samordningen mellan eftervård och rättegångskostnad gäller också förhållandet mellan böter och rättegångskostnad samt mellan villkorlig dom och sådan kostnad. Dagsbotssystemet genombrytes av att samhället vid sidan av böterna kräver full ersättning för rättegångskostnaden. Om villkorlig dom skall förenas med skyldighet att gälda dylik kostnad, bör detta ske på ett rationellt sätt. Det är alltså önskvärt att skyldigheten att gälda rättegångskostnad i brottmål bättre än för närvarande inordnas i det samhälleliga reaktionssystemet och anpassas till brottets beskaffenhet och den dömdes betalningsförmåga. Kommitténs förslag går här i motsatt riktning. Hovrätten ansluter sig i princip till kommitténs uppfattning att kostnader som i mål om allmänt åtal utgått av allmänna medel skola behandlas lika när det gäller återbetalningsskyldigheten, vare sig kostnaden utgått enligt rättegångsbalken eller i anledning av rättegångshjälp. Hovrätten anser emellertid icke att man av detta skäl skall ytterligare utvidga antalet fall, då dömda personer ålägges en meningslös återbetalningsskyldighet. Tvärtom bör man även då rättegångshjälp ej föreligger pröva, om den dömde har förmåga att återbetala kostnaderna. Erfarenheten har nämligen visat att tilltalad, som har offentlig försvarare, i många fall underlåter att begära fri rättegång, trots att förutsättningar därför finnas. Flertalet meningslösa krav på återbetalning till statsverket torde hänföra sig till dessa fall. I praxis har jämkningsregeln i rättegångsbalken tillämpats ytterst sällan. En lösning, som tillgodoser önskemålet om enhetlig behandling av återbetalningsskyldigheten, kan nås på olika vägar. Ur lagteknisk synpunkt synes mest tilltalande att återbetalningsskyldigheten prövas enligt rättegångsbalken, då kostnaderna utgått enligt denna, och enligt den särskilda lagen, då kost-

naderna avsett rättegångshjälp, men att reglerna om återbetalningsskyldigheten göras sakligt sett överensstämmande i rättegångsbalken och i den särskilda lagen. Hovrätten föreslår därför att det såväl i rättegångsbalken (31 kap. 1 §) som i lagen om rättegångshjälp stadgas att domstolen, för den händelse den misstänkte fälles till ansvar och det ej av hänsyn till brottslighetens beskaffenhet finnes skäligt att kostnaden helt eller till större del stannar på statsverket, skall förplikta honom att ersätta statsverket vad han kan antagas hava förmåga att gälda inom en tid av 5 år. Något ytterligare krav från statsverket bör därefter icke få riktas mot den dömde. Enligt hovrättens mening bör en särskild preskriptionstid av 5 år gälla för statsverkets fordran på återbetalning.

Sveriges advokatsamfund förordar en lösning av principiellt samma innebörd som den av hovrätten över Skåne och Blekinge föreslagna. Enligt samfundets förslag böra emellertid de föreslagna reglerna i lagen om rättegångshjälp införas oförändrade och 31 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken jämkas på så sätt att orden »brottslighet och villkor» i detta stadgande ändras till »brottslighet eller villkor».

Svea hovrätt föreslår en reglering enligt andra principer. Av kommittén föreslagna regler leda till att misstänkt som fälls till ansvar skall förpliktas återgälda statsverkets kostnader för rättegångshjälpen utan att domstolen såsom i andra mål, i vilka rättegångshjälp åtnjutes, har möjlighet att jämka ersättningsbeloppet med hänsyn till betalningsförmågan. Å andra sidan medföra de att misstänkt som frikännes skall befrias från all återbetalningsskyldighet. Kommittén har framhållit att en misstänkt, som icke åtnjuter fri rättegång, vid fällande dom visserligen blir skyldig ersätta statsverket kostnad för offentlig försvarare, men att denna skyldighet i praktiken blir av så ringa betydelse för honom om han är obemedlad att han ofta ej anser sig ha något intresse av att få fri rättegång. Dessa uttalanden, fortsätter hovrätten, må vara befogade i fråga om nuvarande förmån av fri rättegång. Rättegångshjälp skall emellertid kunna beviljas även parter i tämligen goda ekonomiska omständigheter. Dessa lära svårligen kunna undandraga sig återbetalningsskyldigheten i samma utsträckning. Hovrätten erinrar om att brottmålen under senare år tenderat att bli alltmer omfattande och kostsamma för de tilltalade; detta måste antagas leda till att åtskilliga parter med god ekonomi skulle kunna beviljas rättegångshjälp. I betraktande härav synes det icke rimligt att den misstänkte vid fällande dom skall betagas den möjlighet till jämkning av återbetalningsskyldigheten som gives annan part som åtnjuter rättegångshjälp. Ej heller synes det hovrätten tilltalande att en frikänd endast till följd av att han åtnjutit rättegångshjälp befrias från den skyldighet, som åligger andra frikända, att slutligen stå för sådana rättegångskostnader som enligt rättegångsbalken icke skola gäldas av allmänna medel. Hovrätten kan icke biträda kommitténs förslag i förevarande hänseende utan föreslår att åter-

betalningsskyldigheten för misstänkt som åtnjutit rättegångshjälp i brottmål, vari åklagare för talan, eller under förundersökning i tillämpliga delar bestämmes på motsvarande sätt som återbetalningsskyldigheten i andra mål, i vilka rättegångshjälp åtnjutes. Med kostnad som utgått enligt lagen om rättegångshjälp bör jämställas kostnad, som enligt rättegångsbalken utgått av allmänna medel för försvarare och för bevisning som ej påkallats av motpart allena. Vid bedömandet av återbetalningsskyldigheten för kostnad, som utgått enligt rättegångsbalken, skall självfallet samma balks regler i första hand äga tillämpning.

I likalydande *motioner* vid 1964 års riksdag, *nr 211* i första kammaren och *nr 258* i andra kammaren, har hemställts att riksdagen måtte besluta sådan ändring av stadgandet i 31 kap. 1 § rättegångsbalken om skyldighet för tilltalad i åklagarmål att till statsverket återgälda rättegångskostnad, att jämkning av ersättningen skall kunna ske till belopp som svarar mot betalningsförmågan. Dessutom har hemställts om ändring av 6 och 7 §§ nämnda kapitel såvitt angår solidarisk betalningsskyldighet för flera tilltalade.

Första lagutskottet har behandlat motionerna i utlåtande nr 44. Utskottet omnämner att av inkomna remissvar angående motionerna framgår, att jämkningsregeln i 31 kap. 1 § rättegångsbalken enligt praxis tolkas så att nedsättning i ersättningsskyldigheten är tillåten endast om kostnaden står i missförhållande till såväl den dömdes brottslighet som hans ekonomiska villkor, och utskottet anför, under åberopande av uttalanden i remissvar, att vad i ärendet förekommit giver vid handen att jämkningsregeln bör överses. En ändring kan emellertid, enligt vad utskottet vidare anför, få återverkningar på bl. a. reglerna om fri rättegång och lär därför icke nu böra vidtagas. Det torde i stället få ankomma på Kungl. Maj:t att i lämpligt sammanhang upptaga det av motionärerna aktualiserade spörsmålet till närmare övervägande. Under uttalande att det synes kunna övervägas i samband med att jämkningsregeln överses, huruvida jämväl bestämmelserna om solidarisk återbetalningsskyldighet behöva omarbetas, har utskottet hemställt att riksdagen i anledning av motionerna i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte giva tillkänna vad utskottet anfört.

Utskottets hemställan har bifallits av riksdagen.

Utredningen

Rättegångskommittén upplyser i sina motiv till den av kommittén föreslagna bestämmelsen angående återbetalningsskyldighet för tilltalad som åtnjutit rättegångshjälp i brottmål, vari åklagare fört talan, att den övervägt, huruvida icke den i 31 kap. 1 § rättegångsbalken upptagna regeln om jämkning av ersättning till statsverket, då dennas belopp icke står i rimligt förhållande till den tilltalades brottslighet och villkor, borde utvidgas så att jämkning skulle få ske också enbart med hänsyn till den tilltalades villkor,

utan avseende å hans brottslighet, men kommittén uttalar att denna fråga torde böra bedömas jämväl, och kanske främst, från kriminalpolitiska synpunkter och att kommittén därför funnit att den bör prövas i annat sammanhang.

Det i ett remissyttrande framställda yrkandet om samordning, främst ur kriminalpolitisk synpunkt, av böter, villkorlig dom och eftervård med rättegångskostnad syftar till bestämmelser som skulle gälla tilltalade i allmänhet, och yrkandet går självfallet vida utöver de uppgifter som blivit förevarande utredning förelagda. Mindre långt gående äro yrkandena i remissyttranden om vidgad möjlighet till jämkning vid bestämmande av ersättning till statsverket för rättegångskostnad, men även bestämmelser av sådant innehåll måste komma att gälla tilltalade i allmänhet och alltså ej blott tilltalade med rättegångshjälp; om nya bestämmelser i detta hänseende anses påkallade, böra de således intagas i rättegångsbalken, varefter enligt den föreslagna lydelsen av utredningens 20 § bestämmelserna bliva tillämpliga jämväl beträffande de tilltalade med rättegångshjälp som avses i paragrafen. Utredningen är av den uppfattningen att ej heller frågan om allmänna bestämmelser angående jämkning vid bestämmande av tilltalads skyldighet att i åklagarmål ersätta statsverket rättegångskostnad kan anses tillhöra utredningens arbetsuppgifter.

I ett av remissyttrandena har anmärkts att det icke synes tilltalande att en frikänd till följd av att han åtnjutit rättegångshjälp befrias från skyldigheten, som åligger andra frikända, att slutligen stå för sådana rättegångskostnader som enligt rättegångsbalken icke skola gäldas av allmänna medel. Anmärkningen torde avse i första hand det förhållandet, att enligt rättegångskommitténs förslag ersättningen till vittnen som åberopats av tilltalad, vilken åtnjutit rättegångshjälp i åklagarmål, skall, om den tilltalade frikännes, stanna å statsverket. Enligt stadganden i rättegångsbalken och i rättegångskommitténs förslag till lag om rättegångshjälp gäller beträffande ersättning till vittnen i åklagarmål vad som framgår av följande redogörelse. Vittnen som åberopats av åklagaren och vittnen som rätten självmant inkallat få ersättning av allmänna medel. Frikännes den tilltalade, stannar ersättning som utgått till dessa vittnen på statsverket. Ersättning till vittnen som åberopats av den tilltalade skall utgivas av den tilltalade, om han icke åtnjuter rättegångshjälp, och av allmänna medel, om han åtnjuter rättegångshjälp. Frikännes den tilltalade, gäller likväl — med undantag för fall som avses i 31 kap. 2 § rättegångsbalken — att ersättningen till den tilltalades vittnen stannar å den tilltalade, om han ej haft förmånen av rättegångshjälp, under det att, om den tilltalade haft sådan förmån, ersättningen stannar å statsverket och alltså ej skall återgäldas av den tilltalade.

Det som i förevarande remissyttrande betecknas såsom icke tilltalande är att en frikänd misstänkt »endast till följd av att han åtnjutit rättegångshjälp» befrias från den skyldighet, som åligger andra frikända, att slutligen

stå för sådana rättegångskostnader som enligt rättegångsbalken icke skola gäldas av allmänna medel. Enligt utredningens mening kan med större rätt betecknas såsom mindre tillfredsställande att tilltalad i åklagarmål utan rättegångshjälp har att trots frikännande bestrida utgifter för bevisning i målet, och utredningen förmenar därför att det icke bör bedömas såsom något stötande avsteg från principen om allas likhet inför lagen att statsverket låter en tilltalad med rättegångshjälp som frikänts slippa att återgälda rättegångskostnaden. Det kan anföras att beträffande rättegångshjälp i tvistemål och i brottmål, i vilket enskild målsägande för talan, gäller enligt utredningens förslag den principen att den som åtnjutit rättegångshjälp ej har skyldighet att till statsverket återgälda rättegångskostnad, när han beträffande huvudsaken vinner målet och i följd härav motparten ålägges sådan skyldighet. Med denna princip står i god överensstämmelse att tilltalad i åklagarmål som åtnjuter rättegångshjälp slipper att till statsverket återgälda rättegångskostnad, om han frikännes.

Vad här senast sagts om kostnad för vittnesbevisning gäller även andra kostnader som uppkommit för rättegångshjälp åt sedermera frikänd tilltalad i åklagarmål och som, därest vanliga bestämmelser i rättegångsbalken tillämpats, icke skulle ha utgått av allmänna medel. Kostnader som här avses äro angivna i 13 § första, andra och fjärde styckena i det upprättade lagförslaget; sådana kostnader torde i mål varom nu är fråga uppkomma relativt sällan.

Beträffande tilltalads vittnesbevisning i åklagarmål må ytterligare framhållas att det förekommer att den tilltalade framför hemställan till åklagaren att någon av den tilltalade uppgiven person skall höras såsom vittne och att efter denna hemställan åklagaren finner sig ha anledning att åberopa den uppgivne såsom vittne med resultat, såvitt gäller ersättning för inställelsen, att denna utgår av allmänna medel. Eftersom åklagaren har att ombesörja all nödig utredning i målet — även sådan som kan vara till den tilltalades förmån — synes ej vara något att erinra mot detta förfarande. I själva verket kan det bero på tillfällighet, bland annat större eller mindre aktivitet från den tilltalades sida av ovan angivet slag, huruvida ersättningen till vittne i målet utgår av allmänna medel eller skall utgivas av den tilltalade.

Utredningen har alltså, såsom ovan redan nämnts, i den fråga som avhandlas i dess 20 § anslutit sig till rättegångskommitténs förslag.

21 §.

(Jfr rtgskom. 20 §)

Paragrafen överensstämmer helt med motsvarande stadgande i rättegångskommitténs förslag.

22 §.
(Jfr rtgskom. 21 §)

Bortsett från ett par redaktionella jämkningar överensstämmer paragrafens första stycke helt med 21 § i rättegångskommitténs förslag, dock att ordet »tillsvidare» i sista punkten uteslutits.

Ett nytt andra stycke innehåller stadgande om återbetalningsskyldighet för dödsbo som åtnjuter förmånen av rättegångshjälp.

Ett nytt tredje stycke upptager bestämmelse om tid, inom vilken rättegångskostnaden må uttagas.

Den av rättegångskommittén föreslagna möjligheten till jämkning vid avgörandet av återbetalningsskyldigheten under hänsynstagande till partens förmåga att fullgöra betalningsskyldigheten under en tid av fem år kritiseras i några yttranden. *Föreningen Sveriges stadsdomare* och *Göteborgs stads rättshjälpsanstalt* anse sålunda jämkningsregeln mindre lämplig. De bedöma möjligheterna för domstolen att vid denna prövning komma till ett rättvist resultat som mycket små. Praxis måste enligt deras mening bli högst skiftande. De förorda att domstolen skall förplikta parten att gottgöra statsverket hela kostnaden och att det sedan får ankomma på de exekutiva myndigheterna att vid indrivningen beakta partens betalningsförmåga. De anse dock att domstolen bör ha befogenhet att helt underlåta att ålägga betalningsskyldighet vid uppenbar oförmåga hos part. Enligt föreningens uppfattning synes det i sådana fall vara mest ekonomiskt för statsverket att fordringen också omedelbart avskrives. *Överståthållarämbetet* föreslår den ändringen av jämkningsregeln att återbetalningsskyldigheten skall prövas med hänsyn till partens betalningsförmåga under en tid av två år. Ämbetet upplyser att ämbetet i mål mellan kommun och enskild om ersättning för erhållen socialhjälp eller kostnader för samhällsvård av barn, där part ålägges att månatligen avbetala sin skuld till det allmänna, som regel icke utdömer högre belopp än den ersättningsskyldige kan antagas äga förmåga att betala under två år. I dessa mål anses icke möjligt att med önskvärd grad av sannolikhet vid tiden för utslaget kunna bedöma betalningsförmågan för längre tid framåt. Liknande praxis tillämpas, enligt vad överståthållarämbetet inhämtat, även av många länsstyrelser. En återbetalningstid om fem år synes ämbetet även i förevarande sammanhang för lång, såväl från social synpunkt som med hänsyn till allmänna rättsgrundsatser. En sådan regel kan medföra snävare behandling i fråga om återbetalningsskyldighet för rättegångshjälp än i avseende å åtskilliga andra sociala hjälpformer. En dom bör därtill icke bygga på så osäkra antaganden som det i sådant fall kan bli fråga om. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* föreslår av samma skäl att femårsperioden avkortas till tre år.

Stockholms stads rättshjälpsanstalt förordar att de föreslagna reglerna om parts återbetalningsskyldighet kompletteras med en bestämmelse att

part, som blivit ålagd sådan skyldighet men som därefter genom sjukdom eller annan omständighet kommit i ett stadigvarande väsentligt sämre ekonomiskt läge än man hade anledning antaga, efter ansökan kan vinna befrielse från vidare återbetalningsskyldighet. Anstalten pekar särskilt på det fallet att parten avlidit och efterlämnar änka eller barn som för sin försörjning varit beroende av den avlidne. Även *hovrätten över Skåne och Blekinge* anser att det kan övervägas, om inte i lagen borde införas en möjlighet för domstolen att jämka ett meddelat beslut om återbetalning.

Hovrätten över Skåne och Blekinge framhåller att rättegångskommittén icke föreslagit någon tid, inom vilken statsverket skall göra gällande sin rätt på grund av domstolens beslut om återbetalning. Allmänna bestämmelser om fordringspreskription komma alltså, anför hovrätten, att gälla härom. Statsverkets fordran på återbetalning kan, om parten trots domstolens bedömning icke förmår betala beloppet, komma att kvarstå oskäligt lång tid framåt. I likhet med vad i 71 § uppbördsförordningen stadgas om uttagande av skatt bör därför enligt hovrättens mening föreskrivas att åtgärder för uttagande av statsverkets fordran för rättegångshjälp icke må vidtagas senare än 5 år från det rätten skilt målet från sig.

Rättegångskommitténs förslag att vad parten ej i domen ålagts att återgälda tills vidare skall stanna å statsverket samt att parten inom fem år efter rättegångens avslutande skall kunna förpliktas ersätta statsverket så mycket av kostnaden som han har förmåga att genast utgiva (26 § första stycket) avstyrkes av *Svea hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, länsstyrelsen i Jämtlands län* samt *Föreningarna Sveriges stadsdomare, Sveriges landsfiskaler* och *Sveriges stadsfogdar*. Samtliga anse att parten bör vara fri från ytterligare återkrav från statsverket i anledning av rättegångshjälpen. Även *länsstyrelsen i Östergötlands län* ser helst att statsverket avstår från ytterligare krav men anser att återkrav dock icke kan underlåtas i fråga om belopp om 500 kronor och därutöver. *Statskontoret* förordar att minimibeloppet för återkrav sättes till 100 kronor i stället för 300 kronor som kommittén föreslagit. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* föreslår att tidsfristen för återkrav minskas till tre år.

I samtliga avstyrkande remissvar åberopas innehållet i justitieombudsmannens skrivelse till Kungl. Maj:t den 5 november 1957. Man finner, såsom justitieombudsmannen framhållit, tvivelaktigt, huruvida de belopp som inflyta till statsverket på grund av utmätningsmännens verksamhet enligt 13 § lagen om fri rättegång täcka kostnaderna för det därmed förenade arbetet. Att en indrivningsverksamhet enligt föreliggande förslag skulle giva bättre resultat anser man föga antagligt. *Föreningen Sveriges stadsdomare* framhåller att utvidgningen av den processuella rättshjälpen till att omfatta ekonomiskt mera välsituerade personer ej utgör tillräcklig anledning att bibehålla ett förfarande, som med stor sannolikhet medför större kostnader än inkomster för statsverket. Därest kommitténs förslag i denna del godta-

ges, yttrar *hovrätten över Skåne och Blekinge,* måste det även befaras att parten i framtiden kommer att — såsom för närvarande synes ske vid tillämpningen av 13 § i lagen om fri rättegång — gång på gång pressas till smärre återbetalningar utan att skäligheten av återkravet prövats av domstol mot bakgrunden av partens hela ekonomiska ställning. *Föreningen Sveriges stadsfogdar* ger uttryck för liknande synpunkter och tillfogar att det för de exekutiva myndigheterna dessutom är ett otacksamt och olustigt arbete att verkställa ekonomiska utredningar, som i regel måste anses helt gagnlösa och för vederbörande gäldenär i de flesta fall endast medföra en onödig irritation. *Svea hovrätt* tillägger att skäl ej heller finns till antagande att en framtida återbetalningsrisk skulle förmå parten att iakttaga sparsamhet i rättegången. För detta syfte är den omedelbara återbetalningsskyldigheten enligt förslaget av större värde.

Som skäl för sin ståndpunkt anför *statskontoret* att rättegångshjälpen kommer att omfatta ett ekonomiskt bättre situerat klientel, vilket torde äga andra möjligheter än det hittillsvarande att återgälda statsverkets kostnader. Härtill kommer att indrivningsprocessen avses bli förenklad och effektiviserad, varför förhållandet mellan indrivningskostnader och uppburna belopp förväntas bli vida gynnsammare än vad för närvarande är fallet.

Att part, som åtnjutit rättegångshjälp, efter rättegången skall kunna förpliktas att återgälda kostnad, som motpart ålagts att ersätta statsverket och som icke kunnat uttagas av denne (26 § andra stycket), avstyrkes av *Föreningen Sveriges stadsdomare* och *Föreningen Sveriges landsfiskaler.* För denna mening åberopa de samma skäl som förut anförts mot återkrav av kostnader, vilka motpart ej blivit ålagd att ersätta. I andra yttranden, t. ex. *Svea hovrätts,* göras däremot uttalanden till stöd för kommitténs förslag under hänvisning till att rättegångshjälp kan komma att åtnjutas av personer i förhållandevis god ekonomisk ställning. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anser att det i förevarande fall, som huvudsakligen avser tvistemål, kan vara motiverat att upprätthålla en något strängare återbetalningsskyldighet för den part som åtnjutit rättegångshjälp. Onödiga rättegångar torde därigenom kunna i viss mån motverkas. Det synes hovrätten därför vara mera rationellt att domstol, sedan motpartens bristande betalningsförmåga konstaterats, på talan av Kronans ombudsman skall pröva frågan om partens ersättningsskyldighet under hänsynstagande till vad parten kan antagas förmå utgiva under förslagsvis två år, på motsvarande sätt som gäller för prövningen vid rättegångens avslutande. Sådan talan bör få väckas inom fem år efter rättegångens slut. Tillika bör föreskrivas att åtgärder för uttagande av statsverkets fordran icke må vidtagas efter utgången av nämnda tvåårsperiod. Utöver den ersättningsskyldighet, som sålunda kan komma att åläggas parten, bör denne icke få utsättas för ytterligare krav från statsverket i anledning av rättegångshjälpen.

Utredningen

Den processuella rättshjälpen är, såsom rättegångskommittén framhållit, en form av kredit. Part som åtnjutit rättegångshjälp skall därför i princip vara skyldig att återgälda statsverket dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen eller, om parten erlagt kostnadsbidrag, den överskjutande kostnad som återstår sedan bidraget avräknats. Men naturligtvis böra icke reglerna om återbetalningsskyldighet utformas så att skyldigheten blir oskäligt betungande för parten. Vid avvägning mellan dessa båda synpunkter kunna meningarna vara delade. Huvudregeln i 21 § i rättegångskommitténs förslag är — något schematiskt uttryckt — att parten skall betala så mycket som, med beaktande av hans ekonomiska förhållanden, han anses kunna avstå under fem år, det hela eller den del därav som det bedömes att han bör kunna gälda.

I en del yttranden ha erinringar framställts mot vad rättegångskommittén föreslagit; bland annat påyrkas att den angivna tiden av fem år skall sänkas till två eller tre år. En sådan nedskärning av beräkningstiden, när det gäller bedömning av betalningsförmågan, skulle säkerligen i många fall innebära en avsevärd minskning av vad som skulle återbetalas till statsverket, och utredningen förmenar att ett så betydande avsteg från principen om återbetalningsskyldighet beträffande hela kostnaden som nedskärningen skulle kunna utgöra är så mycket mindre påkallat som möjlighet att erhålla rättegångshjälp enligt förslaget öppnas för personer i betydligt högre inkomstläge än det där för närvarande gränsen för fri rättegång anses ligga. Vad angår yrkandena om införande av möjlighet för domstolen att senare jämka ett vid målets eller ärendets avgörande meddelat beslut om återbetalning och andra yrkanden om ändring i förslaget vill utredningen framhålla att från åtskilliga håll anmärkts att reglerna om återbetalningsskyldighet äro invecklade och få bedömas vara svåra att tillämpa, och därvid har ifrågasatts huruvida problemet om ersättningsskyldigheten verkligen är av den betydelse att en så vidlyftig och invecklad reglering skall vara nödvändig. Även enligt utredningens mening bör uppmärksamhet ägnas däråt att bestämmelserna om återbetalningsskyldighet icke göras mera omfattande och detaljerade än vad som verkligen påkallas av praktiskt behov. En utbyggnad av dessa bestämmelser genom stadgande om möjlighet för domstolen att i ömmande fall ompröva ett meddelat beslut om återbetalning och nedsätta det belopp som skall gäldas — det kan ifrågasättas om icke omprövning, därest möjlighet till sådan öppnas, borde kunna ske även i den riktningen att ersättningsbeloppet höjes — kan visserligen framstå såsom en behjärtansvärd åtgärd, men man bör kunna räkna med att i sådana fall som avses den minskade betalningsförmågan skall med stöd av 28 och 29 §§ i utredningens förslag beaktas på exekutionsstadiet.

Utredningen har således, såvitt gäller bestämmande av återbetalningsskyldigheten, ej funnit sig böra förorda någon avvikelse från vad rättegångskommittén föreslagit. Däremot har utredningen ansett befogat att, såsom hovrätten över Skåne och Blekinge föreslagit, en tid bestämmes efter vars utgång åtgärd för uttagande av rättegångskostnad icke må vidtagas, och utredningen har förmenat att, i konsekvens med att vid bedömande av betalningsmöjligheten domstolen skall räkna med en tid av fem år, jämväl nu förevarande tid bör bestämma till fem år; tiden föreslås skola räknas från det åläggandet att ersätta kostnaden vann laga kraft. Bestämmelsen härom är upptagen såsom tredje stycke i paragrafen.

De erfarenheter som framkommit angående tillämpningen av 13 § lagen om fri rättegång och det enligt utredningens mening berättigade kravet på förenkling av bestämmelserna om återbetalningsskyldighet till statsverket ha — såsom redan angivits under 18 § i utredningens förslag — föranlett utredningen att icke i sitt förslag upptaga något stadgande av innehåll som förekommer i 26 § rättegångskommitténs förslag. I och med det beslut i ersättningsfrågan som meddelas av rätten, när den från sig skiljer målet eller ärendet, är alltså denna fråga definitivt avgjord; någon senare talan av kronans ombudsman skall icke förekomma. Utredningen har icke funnit skäl att, enligt den mening som framförts i ett par yttranden, för part som haft rättegångshjälp bibehålla subsidiär betalningsskyldighet för det fall att rättegångskostnaden icke kunnat uttagas av motpart eller annan som ålagts att ersätta statsverket kostnaden.

Det stadgande om åläggande av återbetalningsskyldighet som förekommer i 22 § första stycket kan icke tillämpas på dödsbo. Det särskilda stadgande om återbetalningsskyldighet för dödsbo som åtnjutit rättegångshjälp, vilket är upptaget i paragrafens andra stycke, innehåller att i fall som avses i paragrafens första stycke dödsboet skall åläggas att gottgöra statsverket så mycket av dess kostnad för rättegångshjälpen som dödsboet kan avstå utan att därigenom dödsbodelägares behov av försörjning eftersättes.

23 och 24 §§.

(Paragraferna motsvara, 23 § rättegångskommitténs 22 § och 24 § kommitténs 23 §.)

I 23 § har angivits tydligare än som anses ha skett i rättegångskommitténs 22 § att stadgandet avser annan part än i 20 § sägs.

I 24 § har upptagits bestämmelse att rätten må meddela beslut rörande fördelning de solidariskt ersättningsskyldiga emellan av rättegångskostnaden.

Den av rättegångskommittén föreslagna bestämmelsen om ersättningsskyldighet för part vid försumlig processföring (22 §) kan enligt *hovrätten över Skåne och Blekinge* utan olägenhet utgå. Därest partens ekonomiska villkor äro sådana, att han enligt huvudregeln (21 §) endast kunnat för-

pliktas att ersätta statsverket ett mindre belopp, synes det föga ändamålsenligt att i förevarande fall ålägga honom en skärpt ersättningsskyldighet, som han måste antagas sakna förmåga att fullgöra. Anmärkas bör att enligt avfattningen av lagtexten (i 27 §) synes anstånd och avbetalning icke kunna förekomma i dessa fall. Indrivningen blir alltså mindre effektiv och statsverkets möjligheter att återfå kostnaderna bliva sämre än eljest. *Riksåklagarämbetet* förordar däremot en vidare avfattning av dessa bestämmelser. Ämbetet framhåller att de enligt kommitténs motivering syfta på fall av försumlig processföring under pågående rättegång. Uppenbarligen bör emellertid den föreskrivna återbetalningsskyldigheten gälla även i sådana fall, där part *inlett* rättegång mot bättre vetande eller bort inse att han saknat fog för sin talan.

Enligt lagförslagets regler svarar i brottmål den tilltalade ej för offentlig försvarares vårdslöshet eller försummelse (23 §), även om domstolen till offentlig försvarare förordnat den parten själv utsett, framhåller *hovrätten för Västra Sverige*. I tvistemål däremot svarar parten för biträdets försummelser, även om annan än den parten föreslagit förordnats till biträde. Visserligen är förhållandet detsamma enligt rättegångsbalken, men där är regeln påkallad av motpartens intresse och kompletteras av bestämmelsen i 18 kap. 11 § rättegångsbalken, som ger parten möjlighet att undgå betalningsskyldighet. Hovrätten finner det angeläget att sådan möjlighet beredes parten jämväl enligt lagen om rättegångshjälp, antingen genom en föreskrift om att parten icke svarar för kostnad som uppstått genom försummelse av ett biträde, då rätten utsett annan än parten föreslagit, eller genom att en motsvarighet till 18 kap. 11 § rättegångsbalken införes i lagen.

Föreningen Sveriges häradshövdingar påpekar att reglerna i 22 och 23 §§ om ersättningsskyldighet vid försumlig processföring icke skola gälla i fråga om misstänkt i brottmål, vari allmän åklagare för talan, eller under förundersökning, i vilket fall reglerna i 31 kap. 4 § rättegångsbalken i stället skola tillämpas. Detta undantag framgår av förslagets lagtext blott indirekt, nämligen genom att i 22 § första stycket hänvisas till 21 §. För undvikande av misstag synes ett förtydligande vara erforderligt. *Hovrätten för Västra Sverige* hävdar att 22 § andra stycket motsättningsvis leder till tolkningen att målsägande i mål om enskilt åtal utan påföljd i återbetalningshänseende kan väcka åtal utan skäl, något som uppenbarligen icke kan vara avsett. Då denna situation således måste falla in under första stycket, förefaller stadgandet i andra stycket vara överflödigt och bör följaktligen utgå. Alternativt kan stycket kompletteras med ett stadgande av innehåll att vad i första stycket sägs skall gälla jämväl för det fall att målsägande i mål om enskilt åtal väckt åtal utan skäl eller utan skäl fullföljt av åklagaren nedlagt åtal.

Utredningen

Uttrycket i 23 § »genom påstående — — — som han insett eller bort inse saknna fog — — — vållat statsverket kostnad för rättegångshjälpen» har den allmänna avfattning att — även om paragrafen i första hand skulle syfta på försumlig processföring under pågående rättegång — även det fall som torde avses i ett av remissyttrandena eller att part, fast han insett eller bort inse att hans talan saknade fog, igångsatt rättegång, vilken rättegång emellertid icke fullföljts, måste kunna hänföras under paragrafen.

Syftet med den ovillkorliga ersättningsskyldigheten i 23 §, vilken — såsom rättegångskommittén nämner — är utformad efter förebild av 18 kap. 6 § rättegångsbalken, är preventivt. Även om dess betydelse i detta hänseende ej överskattas, synes det icke böra ifrågakomma att slopa bestämmelsen och ej heller att riskera minskning av dess effekt i angivet hänseende genom att medgiva jämkning av det kostnadsbelopp, som i anledning av rättegångshjälpen statsverket fått utgiva, eller genom att införa möjlighet till anstånd och avbetalning. Det angelägna i detta sammanhang är icke att statsverket får in så mycket som möjligt av den utlagda rättegångskostnaden; viktigare är att, så långt det är möjligt, påverka de processande att avhålla sig från ohederlig eller försumlig processföring.

I anledning av anmärkningen från hovrätten för Västra Sverige har utredningen till 24 § fogat stadgande, väsentligen överensstämmande med 18 kap. 11 § rättegångsbalken, att rätten äger med hänsyn till omständigheterna pröva, huru kostnaden skall fördelas mellan de i förhållande till statsverket solidariskt ersättningsskyldiga eller om någon av dem skall vidkännas hela kostnaden.

Till förtydligande av 23 § har angivits att paragrafen gäller annan part än i 20 § sägs d. v. s. annan part än den misstänkte i brottmål, vari åklagare för talan, eller under förundersökning.

Särskild bestämmelse erfordras om ersättningsskyldighet för målsägande såvitt gäller dennes åtgärd att genom »angivelse eller eljest» ha föranlett, att allmänt åtal blivit väckt utan skäl, och sådan bestämmelse har av rättegångskommittén upptagits i dess 22 § andra stycket, vilket stycke alltså bibehålles. Har målsäganden inställt sig såsom part i målet äro hans åtgärder däri att hänföra under paragrafens första stycke.

25 §.

(Jfr rtgskom. 24 §)

Paragrafen överensstämmer med motsvarande stadgande i rättegångskommitténs förslag, dock att tillägg gjorts till första stycket, avseende den i andra punkten omnämnda avräkningen.

Reglerna i rättegångskommitténs förslag om avräkning av kostnadsbidrag från belopp, som skall utgivas till statsverket, kritiseras i tre yttranden

över förslaget. Kritiken avser främst sättet för avräkning då flera äro ersättningsskyldiga utan solidariskt ansvar. *Stockholms rådhusrätt* anser bestämmelsen härom svårtolkad. Av kommitténs motiv framgår, yttrar *Föreningen Sveriges häradshövdingar*, att bestämmelsen kan väntas bli synnerligen svår att tillämpa i praktiken, särskilt då jämkning av kostnadsersättning sker på annat sätt än till kvotdelar. Det synes föreningen nödvändigt att man söker finna någon enklare lösning av detta spörsmål. Samma inställning har *nedre justitierevisionen*. Det framgår av kommitténs exempel (s. 119 i betänkandet), att parten A, som i sista hand skall bära 400 kronor eller hälften av sin rättegångskostnad och i kostnadsbidrag erlagt 500 kronor, skall vara skyldig att till statsverket utgiva ytterligare belopp. Visserligen äger han sådan återkravsrätt gentemot parten B att hans slutliga kostnad endast skall bli 400 kronor, men han har å andra sidan att stå risken för att B kan komma i betalningssvårigheter. Det synes mindre tilltalande att part, som redan i form av kostnadsbidrag erlagt hela sin andel av kostnaderna för den honom beviljade rättegångshjälpen, skall nödgas göra ytterligare inbetalningar till statsverket. Naturligare synes vara att det allmänna direkt hos motparten indriver vad denne har att vidkännas. Härvidlag synes vad kommittén uttalat såsom motiv mot att ålägga parter å ömse sidor solidarisk återbetalningsskyldighet till statsverket i viss mån äga tillämpning. Justitierevisionen föreslår därför att vad som erlagts i kostnadsbidrag i första hand må tillgodoräknas den part som erlagt bidraget. I det valda exemplet skulle med en sådan regel parten A vara befriad från ytterligare betalningsskyldighet mot statsverket samt erhålla rätt att av B utfå vad han till statsverket erlagt utöver 400 kronor (d. v. s. 100 kronor). Den föreslagna ändringen torde i vissa fall få betydelse jämväl vid solidarisk återbetalningsskyldighet, därest envar av de betalningsskyldiga vid indrivning kräves var för sig på den andel han efter huvudtalet har att bära och samtliga äro solventa.

Utredningen.

Såsom nedre justitierevisionen framhållit, bör vid den avräkning som omförmäles i första stycket andra punkten i rättegångskommitténs förslag icke ifrågakomma att part som erlagt kostnadsbidrag, vilket täcker hans andel av kostnaden för den honom beviljade rättegångshjälpen, ålägges att till statsverket inbetala ytterligare belopp — visserligen med rätt att återfå beloppet av annan part. Avräkningen bör ordnas så att den part som skall — slutligen — svara för det belopp som överskjuter kostnadsbidraget ålägges att till statsverket inbetala beloppet. Till första stycket i paragrafen har därför fogats tillägg av innehåll att, om det ersättningsbelopp som skall stanna å part ej överstiger av honom erlagt kostnadsbidrag, parten ej må förpliktas att till statsverket erlägga ytterligare ersättning.

26 §.
(Jfr rtgskom. 25 §)

I rättegångskommitténs motsvarande paragraf har i förtydligande syfte första stycket omskrivits.

Hovrätten för Västra Sverige och *hovrätten för Nedre Norrland* ha i yttranden över rättegångskommitténs förslag uttalat att 25 § i den föreslagna utformningen är svårtolkad och därför bör omarbetas. Förstnämnda hovrätt anför att anledningen till tolkningssvårigheterna är att med begreppet kostnad, som av allmänna medel utgått för bevisning, åsyftas kostnad såväl enligt rättegångsbalken som enligt lagen om rättegångshjälp. Redan av 21 § framgår att parten i princip är återbetalningsskyldig för kostnad enligt sagda lag och erinran därom i 25 § är därför obehövlig. Att jämkningsreglerna även skola gälla kostnader enligt rättegångsbalken synes icke kunna utläsas ur lagtexten. Ej heller förefalla reglerna om anstånd och avbetalning bli tillämpliga. Sistnämnda hovrätt föreslår följande lydelse av paragrafens första stycke: Åtnjuter — — — allena, skola bestämmelserna i 21—23 §§ äga motsvarande tillämpning å sådan kostnad.

Utredningen.

I utredningens 26 § har första stycket avfattats i huvudsaklig överensstämmelse med det förslag som framlagts av hovrätten för Västra Sverige.

Om anstånd med erläggande av ersättning till statsverket och om avbetalning av sådan ersättning

27—30 §§.
(Jfr rtgskom. 27—30 §§)

I anslutning till den tidsbegränsning beträffande verkställighet av ersättningsbeslut som stadgats i 22 § tredje stycket har i 27 § jämkning skett av tiden för anstånd till överensstämmelse med nämnda stadgande och har i 28 § strukits anvisningen »räknat från den dag då beslut om anstånd eller avbetalning först meddelades».

I övrigt överensstämma ifrågavarande paragrafer helt med rättegångskommitténs motsvarande bestämmelser.

Rättegångskommitténs förslag i förevarande frågor har i allmänhet vunnit gillande i de avgivna yttrandena. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* ifrågasätter emellertid, om icke indrivningsmyndigheten bör få möjlighet att vid väsentligt ändrade förhållanden nedsätta eller helt avskriva återbetalningsskyldigheten. Vid dödsfall, långvarig sjukdom, arbetslöshet etc. synes det stötande om indrivningsmyndigheten skulle nödgas genom utmätning söka uttaga det allmännas fordran för tidigare åtnjuten social förmån. Föreningen anser vidare att tiden för avbetalning av ersättning bör avkortas från fem till tre år.

Utredningen.

Frågan om möjlighet för indrivningsmyndighet att nedsätta eller avskriva ersättningsbelopp torde vara gemensam för åtskilliga indrivningsfall utöver dem som här äro i fråga och synes därför böra upptagas i ett större sammanhang.

Om fri verkställighet av rättens avgörande

31 §.

(Jfr rtgskom. 31 §)

Paragrafen överensstämmer helt med motsvarande stadgande i rättegångskommitténs förslag.

I yttranden över nämnda förslag förorda *Sveriges advokatsamfund* och *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* att förmånen av fri verkställighet utsträckes att avse alla parter som åtnjutit rättegångshjälp. Föreningen menar att svårighet att i domen beräkna kostnaden för verkställighet ej kan vara tillräckligt skäl för kommitténs ståndpunkt. Ett misslyckat verkställighetsförsök kan vara dyrbart. Vidare kan t. ex. vräkningsåtgärd mot den, som saknar utmätningsbara tillgångar, bli dyrbarare än själva rättegången. Advokatsamfundet betonar att verkställighetsförfarandet i sådana delar av landet där avstånden äro långa, särskilt i Norrland, ofta föranleder betydande resekostnader. Vid den av samfundet förordade ordningen befrias också de exekutiva myndigheterna från besväret att särskilt undersöka, om rättegångshjälpen lämnats med eller utan bidrag.

Utredningen.

När den processuella rättshjälpen öppnas för en vidgad personkrets och i vissa fall skall lämnas även till personer i relativt goda inkomstlägen, kan icke gärna, såsom påyrkats, fri verkställighet lämnas över hela linjen till parter som åtnjutit rättegångshjälp. Då prövning av behovet i varje särskilt verkställighetsfall — en prövning som skulle kunna bli mycket omfattande — icke rimligen kan företagas, synes ej annan möjlighet återstå än att använda den schablongräns som föreslagits av rättegångskommittén.

Särskilda bestämmelser

32 §.

Rättegångskommittén har såsom en olägenhet med den fria rättegången i dess nuvarande utformning framhållit, att motparten till den som åtnjuter fri rättegång, även om han vinner målet, drabbas av kostnader, för vilka han ofta ej kan få ersättning, samt att till följd härav part som är berättigad till fri rättegång ej sällan kommer i ett omotiverat överläge i förhållande till sin motpart vid förlikningsförhandlingar och i process. Efter att ha omnämnt att tanken på förprövning, huruvida den rätts-

hjälpsökandes talan är ogrundad, avvisats samt att i Västtyskland tillämpas en ordning med viss kostnadsbefrielse tillsvidare för motpart till den som beviljats »Armenrecht», en ordning som rättegångskommittén funnit icke acceptabel, anför kommittén att mer ändamålsenligt synes vara att staten, sedan rättegången avgjorts, lämnar den vinnande motparten ersättning för hans kostnader eller en del av dem i den mån de ej kunna uttagas av den förlorande. Emellertid torde det, anför kommittén vidare, inte gärna kunna ifrågakomma att av den anledningen att en part åtnjuter rättegångshjälp lägga ansvaret för vinnande motparts förluster på staten. Dessutom åberopar kommittén att motpartens möjligheter att utfå tilldömd ersättning för rättegångskostnad i regel bli större, när det gäller de personer högre upp på inkomstskalan, till vilka den processuella rättshjälpen föreslås utvidgad, än när fråga är om de personer som för närvarande få fri rättegång; och kommittén har ansett sig icke kunna föreslå att någon ersättning av allmänna medel skall utgå till vinnande motpart.

Denna kommitténs ståndpunkt har kritiserats av de remissinstanser som yttrat sig i frågan, nämligen *hovrätten för Nedre Norrland, nedre justitierevisionen, Föreningen Sveriges häradshövdingar, Sveriges advokatsamfund* och *statsåklagaren i Stockholm*. Samtliga förorda att frågan ytterligare överväges; enligt samfundets uppfattning är det emellertid ej nödvändigt att finna en lösning, innan rättegångshjälpen utvidgas enligt kommitténs förslag. De understryka att den som har fri rättegång ej sällan kommer i ett omotiverat överläge till sin motpart vid förlikningsförhandling eller i process och att denna olägenhet säkerligen kommer att öka vid ett genomförande av kommitténs förslag. Hovrätten vänder sig mot kommitténs uttalande att det ej gärna torde kunna ifrågakomma att av den anledningen att en part åtnjuter rättegångshjälp lägga ansvaret för vinnande motparts förluster på staten. Uttalandet skulle ha fog för sig, yttrar hovrätten, därest rättegångshjälp icke kunde beviljas för förande av ogrundad talan. Enär någon förprövning i egentlig mening av parts talan icke skall ske, vilket hovrätten anser i och för sig välmotiverat, erbjuder emellertid förslaget, åtminstone när part är berättigad till rättegångshjälp utan kostnadsbidrag, icke större säkerhet mot missbruk än nu gällande lagstiftning. Om staten sålunda genom sin ekonomiska mellankomst medverkar till en obefogad rättegång, synes det ej orimligt att staten också medverkar till att part, som utan grund tvingats in i rättegången, hålles skadeslös för sina kostnader. Av kommitténs betänkande framgår att man så gott som överallt i andra länder anordnat något slag av förprövning angående befogenheten av den talan som skall understödjas med rättshjälp. Då man i vårt land på goda grunder ansett sig böra avstå från sådan förprövning, talar detta starkt för att staten i stället ersätter därav föranledda förluster för de enskilda. Ej heller nämnda förening anser att det ligger något orimligt i att staten i första hand bär en del av

det ekonomiska ansvaret, då den rättshjälpte parten missbrukar sitt överläge. Det framstår till och med som naturligt, när skäl föreligger att döma till ansvar för rättegångsmissbruk. Med förslagets konstruktion av rättegångshjälp torde missbruk behöva befaras huvudsakligen blott då den rättshjälpte lämnar litet eller intet kostnadsbidrag. Men just i dessa fall är situationen för den rättshjälptes vinnande motpart mest prekär. Mot ansvar för staten kan icke anföras att även den vinnande oftast kan få rättegångshjälp, ty han är enligt förslaget skyldig att återbetala rättegångshjälpen i den mån den förlorande icke förmår betala. Samfundet menar att det i och för sig är riktigt att, som kommittén framhållit, motpartens möjligheter att utfå tilldömd ersättning för rättegångskostnad i regel bli större än för närvarande, när det gäller det nytillkommande klientel som kan få rättegångshjälp. Detta hindrar icke att ett genomförande av kommitténs förslag måste leda till en mycket betydande ökning av det totala antalet fall där personer som sakna utmätningsbara tillgångar beviljas rättegångshjälp.

Utredningen.

När rättegångskommittén framhåller att det icke gärna kan ifrågakomma att av den anledningen att en part åtnjuter rättegångshjälp lägga ansvaret för vinnande motparts förluster på staten, må den erinringen göras att de framkomna förslagen om ersättning av allmänna medel åt vinnande motpart till den som åtnjutit rättegångshjälp icke torde åsyfta någon allmän rätt för vinnande motpart att få ersättning av statsverket så snart det visar sig att det icke lyckats för honom att av den förlorande parten som haft rättegångshjälp få ut den rättegångskostnadsersättning denne enligt rättens dom skolat betala. Vad förslagen avse torde vara att få till stånd sådan möjlighet till ersättning av allmänna medel åt vinnande motpart att den som attackeras med obefogat krav från person med rättegångshjälp eller med alla utsikter att erhålla sådan hjälp icke, av den anledningen att den som framställt kravet kan processa på statens bekostnad, anser sig vara i sådant underläge att han utan rättegång går med på kravet eller i inledd rättegång ger upp sitt motstånd mot kravet. Har rättegång väckts av part som åtnjuter rättegångshjälp och befinnes, när målet slutförts, kärandens talan helt obefogad samt ha sådana omständigheter framkommit att det kan antagas att talan ej skulle väckts om ej rättegångshjälp åtnjutits, synes icke annat än rimligt att statsverket, för den händelse den svaranden tilldömda rättegångskostnaden icke kunnat uttagas av käranden, ersätter svaranden kostnaden, självfallet med rätt för statsverket att av käranden söka åter beloppet. Ett stadgande av detta innehåll synes genom sin existens kunna verka därhän att den som av någon med rättegångshjälp eller utsikt till sådan hjälp utsättes för obefogat krav icke anser sig vara i sådant hopplöst underläge att han faller undan för

kravet; och naturligtvis är tanken även den att genom avvisande av kravet detta skall stoppas.

Ett stadgande om rätt för vinnande motpart till sådan ersättning varom här är fråga kan begränsas till tvistemål och till brottmål, vari talan väckts av målsägande; för ärendenas del kan bedömas att — praktiskt sett — behov av dylik rätt icke föreligger.

Anspråk på ersättning bör lämpligen framställas genom ansökan till den rätt som sist handlagt målet, och på denna rätt bör ankomma att behandla och avgöra ärendet. Anledning att för dessa ärenden stadga undantag från bestämmelsen i 6 § första stycket lagen om handläggning av domstolsärenden att underrätt vid handläggning av ärende är domför, häradsrätt utan nämnd och rådhusrätt med en lagfaren domare, torde icke finnas.

Det förslag som utredningen framlägger om rätt till ersättning av allmänna medel åt vinnande motpart är avfattat i enlighet med vad som ovan angivits. För bifall till ansökan om ersättning fordras alltså att vid prövning av ansökan den i målet förda talan bedömes såsom helt obefogad samt fog anses finnas för antagande att talan ej skulle väckts om ej rättegångshjälp åtnjutits. Vid styrkande av den senare förutsättningen ifrågakommer naturligtvis i första hand utredning angående de omständigheter, under vilka kravet eller det yrkande som eljest förelegat i målet blivit framställt.

Någon beräkning av de utgifter som statsverket kan få vidkännas för ersättning enligt 32 § åt vinnande motpart kan icke med tillförlitlighet göras. Anser man sig kunna hysa förhoppning om att stadgandet skall ha en icke obetydlig avhållande effekt beträffande ohemula krav, skulle tillämpning av stadgandet sällan ifrågakomma. Men även om stadgandets betydelse i angivna hänseende icke skulle bliva sådan som avses, synes man dock vid beräkning av statsverkets årsutgift i anledning av stadgandet kunna stanna vid relativt lågt belopp. Härvid beaktas att statsverket enligt vad 33 § innehåller har att av den som enligt domen i målet skolat gälda rättegångskostnaden, d. v. s. den part som haft rättegångshjälp, söka åter vad som utbetalats till vinnande motpart, och denna indrivningsverksamhet bör om ej alltid så dock i åtskilliga fall kunna giva resultat.

33 §.

I denna paragraf ha upptagits bestämmelser om den tid, inom vilken ansökan enligt 32 § skall göras, om utbetalning av tillerkänd ersättning och om återkrav mot den part som haft rättegångshjälp och ålagts att gälda rättegångskostnaden.

34 §.

(Jfr rtgskom. 32 §)

Paragrafen överensstämmer helt med motsvarande stadgande i rättegångskommitténs förslag.

35 §.

(Jfr rtgskom. 33 §)

Första stycket saknar motsvarighet i rättegångskommitténs förslag men innehåller i sak ej annat nytt än att möjlighet öppnats för statslös med stadigt hemvist här i riket att erhålla rättegångshjälp.

Bortsett från att en redaktionell jämkning vidtagits överensstämmer andra stycket med rättegångskommitténs 33 §.

Sveriges advokatsamfund ifrågasätter i yttrande över rättegångskommitténs förslag utvidgning av den krets som kan beviljas rättegångshjälp. Sådan hjälp kan enligt förslaget lämnas svenska medborgare och under förutsättning av ömsesidighet, enligt Konungens förordnande, medborgare i viss främmande stat. Skäl kan dock, yttrar samfundet, anföras till stöd för den uppfattningen att även utan sådant förordnande utländsk medborgare, som sedan viss tid tillbaka har hemvist i Sverige, skall likställas med svensk medborgare. Samfundet hemställer att denna fråga närmare överväges. Samfundet förutsätter därjämte — liksom flera andra remissinstanser — att statslösa skola kunna erhålla rättegångshjälp enligt motsvarande regler som gälla för fri rättegång.

Utredningen.

Utredningen har anslutit sig till yrkandet att statslösa skola ha möjlighet att erhålla rättegångshjälp, dock bör enligt utredningens mening detta gälla endast för statslösa som ha stadigt hemvist här i riket.

I fråga om medborgare i annan stat än Sverige synes såsom hittills böra bero på överenskommelse mellan Sverige och den främmande staten om rättegångshjälp skall lämnas åt medborgare i den andra staten; härigenom föreligger möjlighet att tillförsäkra svenska medborgare i den stat med vilken överenskommelse träffas motsvarande förmån i den staten.

Vad 8 § andra stycket innehåller om möjlighet för dödsbo att erhålla rättegångshjälp avses naturligtvis icke gälla annat fall än det att den avlidne tillhört någon av de kategorier som äro angivna i 35 §. Utan att särskilt stadgande härom upptages i lagen torde detta komma att iakttagas vid tillämpningen.

36 §.

(Jfr rtgskom. 34 §)

Paragrafen överensstämmer med motsvarande stadgande i rättegångskommitténs förslag.

Motivering till övriga författningsförslag

Förslaget till kungörelse med bestämmelser angående tillämpningen av lagen om rättegångshjälp

Bestämmelserna i förslaget överensstämma med det av rättegångskommittén framlagda förslaget till tillämpningskungörelse med undantag som framgå av kommentarerna här nedan.

Sammanhängande med omorganisationen fr. o. m. den 1 januari 1965 av polis-, åklagar- och exekutionsverken har genom kungörelse den 20 november 1964 i 2 § i gällande tillämpningskungörelse till lagen om fri rättegång gjorts den ändringen att i stället för stadsfogde och landsfiskal, vilka båda befattningshavare vid omorganisationen ersatts av andra, utmätningsman och polismyndighet upptagits bland dem som ha behörighet att bestyrka ekonomisk uppgift för erhållande av förmånen av fri rättegång. 2 § i utredningens förslag är avfattad i enlighet med den lydelse motsvarande paragraf i gällande tillämpningskungörelse erhållit genom kungörelsen den 20 november 1964.

Med utmätningsman avses numera kronofogde, men enligt kronofogdeinstruktionen den 27 november 1964 kan åt tjänsteman vid kronofogdemyndighet uppdragas att utfärda bevis eller intyg som det ankommer på utmätningsman att utfärda. Delegationsmöjligheten torde omfatta även bestyrkande av ekonomiska uppgifter för erhållande av förmånen av fri rättegång.

Efter genomförandet av den ovannämnda omorganisationen avses med polismyndighet polischefen i orten, om ej annat följer av lag eller författning. Även för polischefen finns delegationsmöjlighet beträffande bestyrkande av ekonomiska uppgifter för erhållande av fri rättegång. Enligt kungörelse den 9 oktober 1964 om handläggning av vissa polischefsuppgifter kan nämligen den som innehar eller uppehåller tjänst som förste polis- eller kriminalassistent åläggas att i polischefens ställe bestyrka dylika uppgifter.

I överensstämmelse med det tillägg till gällande tillämpningskungörelse som skett genom kungörelse den 13 december 1963 äro bland dem som ha behörighet att bestyrka uppgift som här avses upptagna personalvårdsofficer och inom försvarets personalvård anställd konsulent eller assistent. Enär enligt 3 § blanketter för ifrågavarande uppgift komma att tillhandahållas hos nyssnämnda militära befattningshavare, har ansetts onödigt att sådana blanketter skola — såsom nu är föreskrivet — tillhandahållas hos militär befälhavare, och ur 3 § har därför uteslutits stadgandet härom.

Enligt 7 § i utredningens förslag till lag om rättegångshjälp är part, som vid lägre rätt åtnjutit rättegångshjälp, berättigad till samma förmån i högre rätt, om målet eller ärendet dit fullföljes; ny nedsättning av kostnadsbidrag erfordras icke i annat fall än att i anledning av förbättring av partens ekonomiska villkor särskild föreskrift enligt 17 § tredje stycket i lagförslaget meddelas om ytterligare kostnadsbidrag. 7 § andra stycket andra punkten i rättegångskommitténs förslag till tillämpningskungörelse saknar alltså motsvarighet i utredningens förslag till tillämpningskungörelse.

I 10 § i utredningens förslag har i anledning av yrkande i remissyttrande över rättegångskommitténs förslag upptagits stadgande om att rättegångsbiträde skall genom domstolens försorg underrättas när inbetalning skett av kostnadsbidrag. Avsett är att underrättelsen skall kunna meddelas på så enkelt sätt som exempelvis genom telefon.

Enligt utredningens lagförslag skola ansökningsavgift och expeditionsavgift, från vilka avgifter part som åtnjuter rättegångshjälp är befriad, icke anses såsom statsverkets kostnad i anledning av rättegångshjälpen. Bland statsverkets utgifter för rättegångshjälpen, vilka antecknas i dagbok eller å inneliggande exemplar av besked om rättegångshjälpen, skola alltså icke upptagas dessa avgifter, och i utredningens förslag till tillämpningskungörelse förekommer således icke någon bestämmelse motsvarande det stadgande om anteckning av stämpelavgift vilket ingår i 11 § i rättegångskommitténs förslag till tillämpningskungörelse.

13 § andra stycket i utredningens förslag är avfattat i enlighet med den lydelse motsvarande stadgande i gällande tillämpningskungörelse erhållit genom den ovannämnda kungörelsen den 20 november 1964. Såsom rekvisitionsmyndighet beträffande förskott som avses i stadgandet är alltså upptagen utmätningsman.

Till 15 § i utredningens förslag, motsvarande 14 § första stycket i rättegångskommitténs förslag, har såsom ett andra stycke fogats bestämmelse därom att, om part som åtnjutit rättegångshjälp innehar försäkring, medförande rätt till ersättning för rättegångskostnaden, och parten blivit ålagd att ersätta statsverket sådan kostnad, domstolen, när den för verkställighet översänder bevis om ersättningsskyldigheten, skall vid beviset foga meddelade om försäkringen. I specialmotiveringen till 6 § i förslaget till lag om rättegångshjälp har uttalats att utredningen anser sig kunna räkna med att, när i fall som här avses parten — försäkringstagaren ålägges skyldighet att till statsverket återgälda kostnaden för rättegångshjälpen, försäkringsgivaren inom den ram som är gällande enligt villkoren för rättsskyddsförsäkringen gottgör statsverket kostnaden. Meningen är alltså att verkställighetsmyndigheten efter mottagande av beviset om betalningsskyldigheten och av meddelandet om försäkringen skall göra hänvändelse i ärendet till försäkringsgivaren med upplysning om den parten ålagda betalningsskyldigheten. Skulle betalning eller full betalning icke erhållas från försäkrings-

givaren, beroende på att rätteligen försäkringen icke omfattat sådan sak eller sådana rättegångskostnader, varom fråga varit i målet, eller att utgifterna för rättegångshjälpen överstigit vad som täckes genom försäkringen — för vilken torde gälla viss självrisk — har verkställighetsmyndigheten att uttaga beloppet eller resterande belopp av part som åtnjutit rättegångshjälp.

I utredningens förslag till lag om rättegångshjälp har icke upptagits något stadgande om betalningsskyldighet för part med rättegångshjälp motsvarande den skyldighet i sådant hänseende som stadgas i 26 § i rättegångskommitténs lagförslag. Utredningens förslag till tillämpningskungörelse innehåller alltså ej heller några bestämmelser — motsvarande 14 § andra stycket samt 15 och 16 §§ i rättegångskommitténs förslag till tillämpningskungörelse — vilka avse verkställighet av sådan betalningsskyldighet.

Beträffande rättegångskommitténs förslag till formulär till uppgift för erhållande av rättegångshjälp har i remissyttranden över förslaget anmärkts från en del håll att det är väl vidlyftigt och onödigt detaljerat och från något håll att det måhända borde göras mera detaljerat för att främja en tillförlitlig prövning av sökandens behov av rättegångshjälp. Utredningen har bibehållit formuläret utan andra ändringar än att dels i punkt 8 — i anledning av yrkanden i ett par remissvar — hänvisningen till allmän självdeklaration strukits och uppräkningen under tillgångar kompletterats, dels i en ny punkt 16 tillägg gjorts angående rättsskyddsförsäkring och dels vad formuläret innehåller angående behörighet att bestyrka uppgiften justerats till överensstämmelse med innehållet i 2 § i förslaget till tillämpningskungörelse.

Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

På de ställen i rättegångsbalken där uttrycket »fri rättegång» förekommer har detta utbytts mot »rättegångshjälp».

Dessutom har dels i 17 kap. 14 § och 30 kap. 12 § bland beslut som skola genast gå i verkställighet upptagits beslut att förmån av rättegångshjälp ej må vidare åtnjutas med mindre kostnadsbidrag eller ytterligare kostnadsbidrag erlägges, dels i 49 kap. 4 § bland beslut av underrätt, mot vilka talan skall föras särskilt, upptagits beslut, varigenom bifall till ansökan om rättegångshjälp förknippats med föreskrift om erläggande av kostnadsbidrag, ävensom beslut att förmån av rättegångshjälp ej må vidare åtnjutas med mindre kostnadsbidrag eller ytterligare kostnadsbidrag erlägges, och dels i 49 kap. 7 § företagits den av införandet i lagstiftningen av möjlighet till kostnadsbidrag påkallade jämkningen att beslut av underrätt om bifall till ansökan om rättegångshjälp ej må överklagas, när beslutet icke innefattar att kostnadsbidrag skall erläggas.

Den föreslagna ändringen i 33 kap. 4 § är föranledd av innehållet i en

den 22 december 1962 dagtecknad skrivelse till justitiedepartementet från rättshjälpsanstalten i Gävle. I skrivelsen behandlas det fall att i mål där käranden haft fri rättegång tredskodom meddelats och i denna ålagts svaranden att till statsverket återgälda kostnaden i anledning av den fria rättegången. Rättshjälpsanstalten framhåller att domen icke vinner laga kraft med mindre den delgives med svaranden samt uppgiver att i flertalet fall sådan delgivning icke kommer till stånd, med resultat att länsstyrelse, som enligt 13 § kungörelsen den 10 juli 1947 med bestämmelser angående vissa kostnader vid domstol har att verkställa beslutet om ersättningsskyldighet gentemot statsverket, icke kan ombesörja att beslutet verkställes. Rättshjälpsanstalten uppgiver vidare att vissa domstolar ex officio delgiva domen, men anstalten finner detta strida mot rättegångsbalkens bestämmelser. Under åberopande av vad som anförts i skrivelsen uttalar rättshjälpsanstalten att lagändring förefaller vara motiverad.

För att i sådant fall som avses med rättshjälpsanstaltens framställning verkställighet av tredskodomen, såvitt gäller återgäldande till statsverket, skall komma till stånd synes erforderligt att domen genom rättens försorg delgives med svaranden. Stadgandet i 33 kap. 4 § om delgivning av tredskodom i vissa fall genom rättens försorg föreslås därför ändrat sålunda att bland dessa fall upptages det fall att parten — vilket naturligtvis här betyder den part som vunnit tredskodom — åtnjuter rättegångshjälp.

Förslaget till kungörelse om ändring i expeditionskungörelsen

På de ställen där uttrycket »fri rättegång» förekommer har detta utbytts mot »rättegångshjälp».

Förslaget till kungörelse om ändrad lydelse av 4 § kungörelsen den 9 oktober 1964 om handläggning av vissa polischefsuppgifter

I punkten 9 har »fri rättegång»» utbytts mot »rättegångshjälp».

Kostnadsberäkning

Enligt de för utredningen meddelade direktiven bör utredningen i möjligaste mån redovisa de statsfinansiella konsekvenserna av sina förslag.

Den av utredningen föreslagna lagen om rättegångshjälp är avsedd att ersätta den nu gällande lagen om fri rättegång. Meningen är, att den nya lagen skall tillämpas såväl på personer, vilka enligt gällande bestämmelser ha möjlighet att få fri rättegång, som på ett nytt i ekonomiskt hänseende något bättre ställt klientel.

Utredningen har vid kostnadsberäkningen i huvudsak tillämpat samma metod som rättegångskommittén efter samråd med statistiska centralbyråns utredningsinstitut använt vid sin motsvarande kalkyl. I detta kapitel omnämnda formulär och tabeller återfinnas i bil. C resp. bil. D.

Det har antagits, att kostnaderna för rättegångshjälp åt personer med möjlighet att enligt gällande lag få fri rättegång bleve lika med kostnaderna för sådan rättegång för denna kategori av personer. I övrigt ha kostnaderna för rättegångshjälp beräknats på sätt nedan närmare beskrives.

För vissa parter i ett slumpmässigt gjort urval bland de under år 1962 av allmän underrätt eller av hovrätt slutligt avgjorda tvistemålen, med några undantag, ha inhämtats uppgifter rörande data av betydelse för fingerad rättegångshjälp åt parterna. Urvalet omfattar mål, vilkas domsnummer slutar på 5 eller 0. Undantagen utgöras av:

1. mål i vilka rättegångskostnadsersättning jämkats med hänsyn till målets utgång;
2. mål vilka avsett gemensam ansökan om boskillnad, hemskillnad eller äktenskapsskillnad;
3. mål i vilka berörda part (se nedan) åtnjutit fri rättegång;
4. mål i vilka berörda part (se nedan) varit juridisk person.

Part beträffande vilken uppgifter inhämtats från underrätt är i stämningsmål om hemskillnad eller äktenskapsskillnad käranden, då domens nummer slutar på 5, och svaranden, då domens nummer slutar på 0. För övriga mål ha uppgifter inhämtats rörande part, som av motpart tillerkänts ersättning för rättegångskostnad.

De data rörande parts personliga förhållanden om vilka uppgifter inhämtats utgöras av namn, yrke eller titel, adress, civilstånd, antal barn under 16 år enligt mantalslängden och sammanräknad nettoinkomst enligt inkomstlängden för 1963 års taxering. Beträffande part i andra mål än stämningsmål om hemskillnad eller äktenskapsskillnad har uppgift vidare inhämtats rörande beloppet utav den honom av motpart tiller-

kända rättegångskostnadsersättningen. I fråga om nyssnämnda familjerättsmål har, i stället för uppgifter om rättegångskostnadsersättning, framskaffats uppgifter för varje underrätt om genomsnittskostnaden för parter, vilka åtnjutit fri rättegång i dylika under år 1962 avgjorda mål. Denna undantagsregel motiveras därav att det i underrättsprocessen endast sällan förekommer, att part i äktenskapsmål av motpart tillerkännes full ersättning för sina rättegångskostnader.

Uppgifterna om civilstånd, barnantal och inkomst ha lämnats av de lokala skattemyndigheterna, medan övriga ovan nämnda data redovisats av domstolarna. Från de sistnämnda ha dessutom erhållits uppgifter om totala antalet parter i de under år 1962 slutligt avgjorda tvistemålen, bland vilka urvalsmaterialet uttagits.

För uppgifternas införskaffning ha använts blanketter enligt utredningens formulär 1—4 med därtill hörande detaljerade anvisningar.

Enligt den officiella finansstatistiken visar taxeringsutfallet år 1964 en ökning av den sammanräknade nettoinkomsten med 8,6 % från beskattningsåret 1962 till beskattningsåret 1963. Med anledning härav och då en fortsatt inkomstökning kan förväntas komma till synes i taxeringsutfallet år 1965, har utredningen funnit sig böra för sin kostnadskalkyl något höja de under B. å form. 1 redovisade inkomstbeloppen, nämligen med 15 %.

Individualuppgifter på blanketter enligt form. 1 ha inkommit rörande 1 189 parter. Av dem voro 621 parter i stämningsmål vid underrätt angående hemskillnad eller äktenskapsskillnad. De övriga 568 ha i *tab. 7* fördelats efter beloppet av tillerkänd rättegångskostnadsersättning. För mer än 3/5 (60,8 %) av dem utgjorde denna mindre än 400 kronor. I *tab. 8*, som sammanställts med stöd av uppgifter enligt form. 3, har gjorts en uppdelning av domstolarna efter det genomsnittliga beloppet av statsverkets utgifter för fri rättegång i stämningsmålen om hemskillnad eller äktenskapsskillnad. Genomsnittsbeloppet understeg 400 kronor för nära 64 % av antalet allmänna underrätter. För alla dessa domstolar tagna över ett var motsvarande genomsnittsbelopp 351 kronor per part.

Av parterna i urvalsmaterialet skulle enligt de för normala fall gällande reglerna i 3 och 5 §§ av förslaget till lag om rättegångshjälp 371 eller 31,2 % varit uteslutna från sådan hjälp, därav 239 enligt 3 § och 132 enligt 5 §. Proportionsvis lika andelar av det enligt form. 2 och 4 av domstolarna redovisade totala antalet bland vilka urvalet skett (20 335) utgöra resp. 6 339, 4 067 och 2 272. Se *tab. 9*.

Antalet i tab. 9 ej redovisade urvalsparter är 818, av vilka 123 (15,0 %) ej hade någon inkomst och 472 (57,7 %) hade inkomst ej överstigande 15 000 kronor. För samtliga dessa personer skulle enligt den föreslagna lagens 3 § rättegångshjälp kunnat erhållas utan kostnadsbidrag. Detsamma gäller beträffande ytterligare 116 parter (14,2 %) för vilka gränsbe-

loppet enligt 3 § överstigit inkomsten eller kostnadsbidrag skulle ha understigit 100 kronor (se 3 § sista stycket).

En fördelning efter kostnadsbidragets storlek av parterna med fingerad rättegångshjälp har gjorts i *tab. 10*. Denna visar, såsom också framgår vid summering av procenttalen i närmast föregående stycke, att för de olika slagen av domstolar tagna tillsammans 87,0 % av ifrågavarande parter skulle varit fria från kostnadsbidrag. Motsvarande procenttal är för häradsrätterna 89,0, för rådshusrätterna 86,2 och för hovrätterna 77,8.

För parterna i urvalsmaterialet har beräknats, att summan av bidragsförskotten och summan av rättegångskostnaderna för nämnda parter skulle utgöra 35 140 resp. 491 333 kronor. Sistnämnda belopp minskat med det förstnämnda utgör 456 193 kronor. Se *tab. 11*. För samtliga parter bland vilka urvalet gjorts har motsvarande summor beräknats utgöra resp. 603 600, 8 375 166 och 7 771 566 kronor. Se *tab. 12*.

Beloppet 7 771 566 kronor skulle alltså, om man bortser från vissa nedan berörda omständigheter samt från vad som kunde förväntas bliva återbetalt till statsverket, böra räknas som ökningen i statsverkets kostnader, därest i de under år 1962 slutligt avgjorda tvistemålen rättegångshjälp lämnats åt parter, som ej haft fri rättegång i dessa mål.

I tab. 13 ha sammanställts från riksrevisionsverket erhållna uppgifter, vilka visa dels i vilken utsträckning parter ålagts ersätta statsverket dess utgifter för fri rättegång och dels i vad mån uppdebiterade belopp influtit. Kol. 5 ger vid handen en viss stegring under senare år av de uppdebiterade beloppen i förhållande till bruttoutgifterna, och en likartad tendens framträder i kol. 7 och 8, som ange förhållandet mellan å ena sidan de influtna beloppen och å andra sidan bruttoutgifterna resp. de uppdebiterade beloppen.

Den bild *tab. 13* ger av utvecklingen torde i och för sig motivera en reduktion av den förenämnda kostnadsökningen med omkring 20 % eller 1/5, d. v. s. till ungefär 6 200 000 kronor.

I rättegångskommitténs betänkande (SOU 1958: 40) har, synes det, vid detta moment av dess kostnadskalkyl hänsyn tagits till procenttal motsvarande de i tab. 13 kol. 8 upptagna, vilka ange förhållandet mellan influtna belopp och uppdebiterade belopp, i stället för, såsom rätteligen bort ske, till de betydligt lägre procenttal, vilka motsvara de i tab. 13 kol. 7 upptagna och vilka ange förhållandet mellan influtna belopp och beloppen av statsverkets bruttoutgifter för fri rättegång.

Omständigheter, som kunna väntas ytterligare nedbringa den i tab. 12 angivna kostnaden, äro följande.

Såsom framhållits i motiven till kapitlet om ersättningsskyldighet mot statsverket m. m. föreslås, att sådan skyldighet skall åläggas parter i väsentligt större omfattning än enligt lagen om fri rättegång. Härav bör, såsom i viss mån belyses av tab. 13, också följa, att medel i ökad utsträck-

ning restitueras. I samma riktning kan måhända också verka, att rättegångshjälpens klientel komme att, förutom den nuvarande fria rättegångens parter, i stor utsträckning omfatta personer i bättre ekonomisk ställning än de sistnämnda.

Å andra sidan kan med viss sannolikhet antagas, att den större omfattningen av rättegångshjälpens klientel komme att öka antalet rättegångar med utgifter för dylik hjälp. Erinras bör härvid också om, att nämnda klientel enligt lagförslaget skall omfatta även dem som nu ha möjlighet att få fri rättegång. Såsom visats i tab. 3 har antalet tvistemål med fri rättegång stigit från år till år, och detsamma gäller, som synes av tab. 13, beträffande statsverkets utgifter för denna form av rättshjälp. Enligt uppgifter från riksrevisionsverket har nettobelastningen å anslaget för fri rättegång ökats från 3 451 000 kronor under budgetåret 1957/58 till 5 283 000 kronor under budgetåret 1963/64.

De tabeller som utredningen sammanställt om parter i tvistemål med möjlighet att enligt lagförslaget få rättegångshjälp bygga på ett uppgiftsmaterial, som i åtskilliga avseenden är ofullständigt. Sålunda saknas däri t. ex. all ledning för bedömning av verkningarna utav särbestämmelserna om inverkan av skuldsättning och förmögenhetsinnehav på skyldigheten att erlägga kostnadsbidrag, och vidare ha uppgifterna om försörjningsskyldighet en schablonmässig karaktär. Nämnas bör också, att vid kostnadsberäkningen hänsyn icke kunnat tagas till att stadgandet i 6 § lagen om rättegångshjälp bör medföra, att antalet parter med rättegångshjälp reduceras utöver vad som skulle följa vid strikt tillämpning av schablongränserna.

Slutligen må erinras därom, *att* kostnadsundersökningen bygger på det vid dess genomförande gällande basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring *samt att* den icke omfattar mål angående gemensam ansökan om boskillnad, hemskillnad eller äktenskapsskillnad och ej heller mål vid ägodelningsrätter, expropriationsdomstolar, vattendomstolar, arbetsdomstolen och högsta domstolen. Jorddelningsmål och vattenmål vid hovrätt inkl. vattenöverdomstolen ha också undantagits. Detsamma gäller brottmålen. Såsom rättegångskommittén framhållit (SOU 1958: 40 s. 137 f), torde kostnaderna för processuell rättshjälp i mål som nu sagts ej nämnvärt påverkas, om den föreslagna reformen genomföres.

I vad mån statens utgifter för rättegångshjälp av här ifrågavarande slag överhuvud kunna komma att röna inflytande av växlingar i penningvärdet med därav följande ändringar i rättegångsklientelets ekonomiska ställning och i kostnaderna för rättegång kan svårligen på förhand bedömas.

Sammanfattning av betänkandet

Enligt villkoren för erhållande av fri rättegång är möjligheten till sådan förmån snävt begränsad; för dem som befinna sig i ekonomiskt läge något över den gräns som anses gälla för fri rättegång men ej förmå bestrida de kostnader som äro att emotse vid rättegång kunna rättegångskostnaderna framstå såsom ett hinder mot att bringa en sak under rättens prövning.

I det förslag om rättegångshjälp som 1958 framlagts av rättegångskommittén har möjligheten att erhålla processuell rättshjälp vidgats främst genom att part kan erhålla sådan förmån mot att han till statsverket inbetalar ett efter hans ekonomiska förmåga avpassat kostnadsbidrag.

Rättegångskommitténs förslag har varit föremål för remissbehandling. I anledning av väckta motioner har frågan om rättegångshjälp behandlats vid 1962 års riksdag. Första lagutskottet uttalade att det syntes vara en allmän uppfattning att behov föreligger av en reform på förevarande område, en uppfattning som även utskottet delade. Enligt hemställan av utskottet beslöt riksdagen att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla att förslag till ny lagstiftning rörande rättegångshjälp måtte föreläggas riksdagen.

Enligt de för utredningen meddelade direktiven har utredningen haft att undersöka huruvida en godtagbar lösning av frågan om rättegångshjälp kan, helt eller delvis, vinnas på försäkringsbasis. Efter överväganden rörande de former av rättsskydd som för närvarande förekomma i sammanhang med försäkring och rörande eventuella nya former av rättsskyddsförsäkring har utredningen kommit till det resultat att genom försäkring i ena eller andra formen, frivillig eller obligatorisk, behovet av lagstiftning om rättegångshjälp icke kan avlägsnas.

Det förslag till lag om rättegångshjälp som utredningen framlägger bygger i det väsentliga på rättegångskommitténs förslag.

Utredningens förslag upptager liksom det tidigare förslaget stadganden om kostnadsbidrag. I åtskilliga frågor, mer eller mindre betydelsefulla, föreligga avvikelser. Schablongränserna för möjlighet att erhålla rättegångshjälp och för skyldighet att erlägga kostnadsbidrag ha gjorts indexreglerade genom att de skola bestämmas med användning av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Detta fastställes av Kungl. Maj:t för varje månad på grundval av konsumentprisindex. Prövningen av ansökan om rättegångshjälp sker enligt utredningens förslag — såsom skulle ske enligt rättegångskommitténs — i första hand efter den inkomst, för år räknad, som sökanden beräknas åtnjuta vid tiden för ansökan. Vid prövningen skola vidare beaktas utgifter för fullgörande av underhållsskyldighet samt för-

mögenhet, skuldsättning m. m. Part som vid lägre rätt åtnjutit rättegångshjälp är enligt utredningens förslag, om målet eller ärendet fullföljes till högre rätt, berättigad till samma förmån i den högre rätten, och detta — om kostnadsbidrag erlagts i den lägre rätten — utan erläggande av nytt kostnadsbidrag. Utredningens förslag bereder möjlighet till rättegångshjälp för dödsbo. I förslaget ingår en bestämmelse om rätt under vissa förutsättningar för vinnande motpart att av allmänna medel få ersättning för sina rättegångskostnader, om han icke kunnat få ut dessa av den som haft rättegångshjälp. Slutligen är att nämna att beslut i fråga om skyldighet för part att ersätta statsverket dess kostnad för rättegångshjälp skall meddelas i den dom eller det beslut, varigenom rätten avgör själva saken. Någon senare prövning av skyldigheten i angivet hänseende skall icke ifrågakomma. Detta innebär ändring av vad som för närvarande gäller. Den nuvarande ordningen anses bereda indrivningsmyndigheterna arbete som ej står i rimligt förhållande till vad som inflyter till statsverket.

BILAGA A

Den processuella rättshjälpen i främmande rätt och rättspraxis

Av kanslirådet dr jur. Gerhard Simson.

I betänkandet »Rättegångshjälp», avgivet den 20 november 1958 av 1951 års rättegångskommitté (SOU 1958: 40), ingår en detaljerad redogörelse för den processuella rättshjälpen i utländsk rätt. Denna mycket instruktiva översikt kan här åberopas. Översikten avser den främmande lagstiftningen i ämnet som gällde vid slutet av år 1957 med beaktande av företrädesvis de juridiska och praktiska frågor, som ansågs vara av betydelse för 1958 års förslag och betänkande.

Enligt direktiven till 1962 års utredning om rättegångshjälp skall de av rättegångskommittén antagna huvudprinciperna visserligen tas som utgångspunkt, men även vissa andra problem bör beaktas. För att kunna ta ställning till frågan, om en lösning av lagstiftningsfrågorna kan sökas efter delvis andra linjer än dem som rättegångskommittén anvisat, har ansetts nödvändigt att komplettera kommitténs undersökning rörande främmande rätt.

I P.M. till utrikesdepartementets juridiska byrå har ställts den allmänna frågan om lagändring av betydelse skett sedan 1958 samt ytterligare fyra speciella frågor. Promemorian har av utrikesdepartementet skickats till de svenska ambassaderna i samma länder som behandlats i 1958 års betänkande, nämligen Nederländerna, Västtyskland, Österrike, England, Frankrike, Schweiz, Italien, Finland, Norge och Danmark.

Frågan 1.

I de främmande lagarna torde någon bestämd inkomstgräns för beviljande av fri rättegång inte vara fastslagen. Vilka ungefärliga gränser tillämpas f. n. i praxis? Existerar administrativa eller andra normer som fastslår ett efter penningvärdets förändringar variabelt basbelopp? I vilken omfattning tas hänsyn till den sökandes underhållsbörda, arbetsförmåga, sparkapital och övriga personliga förhållanden? I vilken omfattning förordnas i första instans rättegångsombud att mot ersättning av allmänna medel biträda parten?

Nederländerna

Ingen lagändring av betydelse har vidtagits sedan 1958. I huvudsak har enbart vissa justeringar ägt rum i taxorna för det allmännas ersättning åt advokaterna (senast 1963).

Fasta inkomstgränser existerar inte, gränsen för medellöshet ansågs 1958 ligga vid en inkomst av ca 70 gulden (95 svenska kronor) i veckan. Enligt 1957 års lag får advokaterna viss ersättning av staten, som fastställes av domstolen enligt vissa riktlinjer.

Frankrike

Viss ändring har införts i 1851 års lag om fri rättegångshjälp, men den är av övervägande formell art och föranledd av 1958 års rättegångsreform (dekret den

22 december 1958). Den enda sakliga ändringen avser arvoden till vid kostnadsfri rättshjälp anlitade advokater och avouéer, vilka hädanefter har möjlighet att uttaga sedvanliga arvoden av rättshjälpt, om målet vunnits och klienten därigenom försatts i en sådan ekonomisk situation att han inte längre kan erhålla kostnadsfri rättshjälp.

Maximerad inkomstgräns för beviljande av fri rättegång finns ej. Rättshjälpsbyrån bedömer frågan från fall till fall och följer därvid den i lagen fastslagna regeln att fri rättshjälp skall beviljas varje person som är i avsaknad av de pekuniära resurser vilka erfordras för att göra sin rätt gällande i visst konkret fall antingen som kärande eller som svarande.

Tillbörlig hänsyn till sökandens kapital, arbetsförmåga och underhållsbörda tages, men rättshjälpsbyrån har att jämväl ta i beaktande de kostnader rättegången kan beräknas medföra. En persons resurser kan sålunda betraktas som tillräckliga för att vara kärande i ett enkelt kravmål, men däremot otillräckliga för att uppträda som part i en komplicerad rättegång som eventuellt kan föranleda höga kostnader för anlitande av facklig expert m. m.

Västtyskland

Vissa ändringar i de olika tyska lagar (Zivilprozessordnung, Gerichtskostengesetz och Bundesgebührenordnung für Rechtsanwälte) har skett. Dessa detaljrika ändringar är dock såvitt gäller den i Sverige aktuella lagstiftningsfrågan av mindre betydelse och avser främst anpassning till andra processuella reformer eller en höjning av advokaternas arvoden.

Grundprinciperna för s. k. »Armenrecht» är oförändrade. Någon bestämd inkomstgräns finns ej, utan avgörande är enligt lagen, om sökanden är ur stånd att utan intrång i sitt och sin familjs nödiga underhåll bestrida processkostnaderna. Frågan i vilken omfattning advokat förordnas i första instans att mot ersättning av allmänna medel biträda parten ligger i Tyskland i så måtto annorlunda än i Sverige att vid Landgericht, som i större mål är första instans, advokattvång råder. Detsamma gäller för alla högre instanser. Vid Amtsgericht (första instans i mindre mål) avgör domaren efter eget skön om biträde av advokat är att anse som nödvändigt. Genom de nya stadgandena i civilprocesslagen (§§ 116 a och 116 b) har endast detaljfrågor ändrats, i övrigt gäller alltjämt redogörelsen i SOU 1958: 8 s. 49 ff. Av vikt torde vara att vid Amtsgericht i stället för advokat kan förordnas en notarie eller annan tjänsteman vid domstolen att biträda den medellösa parten som rättegångsombud. Detta sker i enklare mål för att spara in de högre arvoden som en advokat enligt 1957 års Bundesgebührenordnung für Rechtsanwälte är berättigad till.

»Armenrecht» kan beviljas partiellt och det är även möjligt att bevilja förmånen på så sätt att avbetalning i poster (Raten) av processkostnaderna får ske. Under vissa omständigheter kan part förklaras återbetalningsskyldig till statsverket.

Fast inkomstgräns eller basbelopp finns inte, emellertid existerar vissa riktlinjer. Domaren skall särskilt beakta de varierande satserna som de socialvårdande organen lägger till grund för understöd och annan hjälp samt gränserna för införsel i arbetsinkomst (§ 850 i civilprocesslagen). Även i övrigt tillämpas i domstolspraxis vissa grundsatser angående sparkapital, för uppkommen skada mottaget försäkringsbelopp m. m. Dessa principer är inte bindande för domaren men beaktas i praxis.

Schweiz

»Unentgeltliche Prozessführung» hör som alla rättegångsfrågor i Schweiz främst till kantonernas lagstiftningskompetens. I de fyra kantonerna Zürich, Bern, St. Gallen och Waadt är lagstiftningen som sådan oförändrad, däremot har på administrativ väg nya — delvis mycket detaljerade — riktlinjer om inkomstgränsen och övriga omständigheter för beviljande av fri rättegång meddelats. De nya föreskrifterna avser dock främst frågan vad som är att anse som »Existenzminimum» vid prövning av sökandens ekonomiska förhållanden. I kantonen Waadt har man till ledning för domstolen utarbetat en s. k. »monatliches Normalbudget».

Nya uppgifter har lämnats beträffande kantonen Genève. Enligt dessa är dock 1938 års stadganden oförändrade och lagändringar planeras inte. Grundval för prövningen är även i Genève riktlinjerna om »Existenzminimum», dock tas även hänsyn till makens tillgångar. Detta har gillats av den schweiziska högsta domstolen.

Österrike

Någon bestämd inkomstgräns finns inte fastslagen i österrikisk lag och enligt den svenska Wien-ambassadens skrivelse föreligger inte heller någon praxis som kan antyda ungefärliga inkomstgränser. Domaren har att taga ställning till ansökan med beaktande av sökandens finansiella förhållanden samt till sakens halt och till de förmodade processkostnaderna. Han tar självständigt ställning till dessa faktorer och har inte administrativa eller andra normer, fastslående ett efter penningvärdets förändringar variabelt basbelopp, att rätta sig efter.

Då advokattvång råder vid Kreisgericht, Landesgericht och högre instanser måste där alltid advokat förordnas att biträda parten. Vid Bezirksgericht (första instans i mindre mål) beviljas endast sällan hjälp av advokat.

Italien

Sedan 1956 har ingen ändring skett i den italienska lagstiftningen avseende den processuella rättshjälpen. Ej heller synes praxis ha undergått några förändringar.

I Italien prövas och avgöres frågan om beviljande av fri rättegång (patrocinio gratuito) inte av domstolen utan av den särskilda rättshjälpskommission, som inrättats vid de olika domstolarna. Kommissionen består enligt 1923 års lag (art. 5) av en ledamot av domstolen, en representant för åklagarmyndigheten samt ordföranden i vederbörande lokala advokatsamfund (se SOU 1958: 40 s. 60).

Fastställda riktlinjer för dessa kommissioners avgöranden finns inte; de inlämnade handlingar om sökandens medellöshet, som utställes av kommunalborgmästaren, skall bedömas individuellt. Lagen (art. 16) talar om armod (povertà) men tillfogar att med armod inte menas sökandens absoluta medellöshet (nullatenenza) utan hans oförmåga att betala alla kostnader (spese) som uppstår genom rättegången.

Av vikt torde vara att »rättegångshjälp» för mindre bemedlade i Italien utgör ett s. k. »munus publicum» eller som det heter i lagen (art. 1) en »ufficio onorifico», d. v. s. ett honorärt uppdrag. Förordnas om biträde av advokat, erhåller denne inte någon som helst ersättning för sitt arbete, detta gäller även för brottmål (se om de praktiska konsekvenserna SOU 1958: 40 s. 62). Advokaterna kan utfå ersättning för sitt arbete endast i fall av gynnsam utgång av ett tvistemål, i vilket fall ersättningen skall gäldas av den förlorande parten, samt för det fall att

den medellöse till följd av målets utgång kommit i besittning av tillräckliga medel (art. 35).

Storbritannien

Vissa ändringar i den engelska lagstiftningen om »Legal Aid» har företagits (se s. 144).

Av 1949 års »Legal Aid and Advice Act» sattes först endast den del av lagen i kraft som avsåg rättshjälp vid mål inför högre instanser (High Court, Court of Appeal m. m.) Från och med den 1 januari 1956 har emellertid rättshjälpen utsträckts även till County Courts och vissa andra domstolar med motsvarande jurisdiktion.

Fasta regler om inkomstgränser finnes och fastställes i praxis av National Assistance Board, en social statlig institution för hela landet, som har en centralkommitté i London samt kontor i alla större orter. I civilmål beviljas i regel processuell rättshjälp den vars disponibla inkomst (disposable income) ej överstiger £ 700:— (1958: £ 420:—) om året. Emellertid kan rättshjälp förvägras part som har en disponibel förmögenhet (disposable capital) uppgående till mer än £ 500:— (sedan 1958 oförändrat), om det framgår att han har råd att processa utan »legal aid». Parts disponibla inkomst eller förmögenhet skall av National Assistance Board beräknas efter avdrag som må göras från bruttoinkomst och bruttokapital dels med hänsyn till sökandens försörjningsskyldighet, räntor å lån, skatter, hyror eller annat som han måste eller rimligen bör sörja för, dels ock med hänsyn till hans resurser (resources). Makes resurser skall härvid anses såsom partens egna pengar. Penningvärdets förändringar skall beaktas av National Assistance Board genom höjning av inkomstgränserna. Under vissa omständigheter är part skyldig att lämna bidrag (contribution) till en fond (legal aid fund) av vilken processkostnaderna bestrides. Här kan hänvisas till SOU 1958: 40 s. 55 f., enär föreskrifterna i fråga torde vara oförändrade.

Finland

Efter den 1 januari 1952 har nämnvärda ändringar i lagstiftning om fri rättegång gjorts endast genom lag av den 15 september 1961 och förordning av den 1 december 1961. Dessa ändringar gäller främst frågan vilka förmåner medellös part tillerkännes. Genom de nya bestämmelserna har befrielsen från kostnader utsträckts till viktiga nya områden som t. ex. kostnader för hörande av vittnen eller annan anskaffning av bevismaterial, för verkställighet av domstols utslag, viss stämpelskatt m. m.

Däremot finns inga lagliga eller administrativa bestämmelser om inkomstgränser. Enligt den finska lagberedningens upplysningar har inte heller i praktiken ens ungefärliga belopp vunnit allmänt insteg vid prövning av ansökningar om fri rättegång. Beviljandet sker på grundval av de omständigheter som framkommit i varje enskilt fall.

Norge

I Norge är den processuella rättshjälpen i väsentliga delar löst genom administrativ praxis, dock finns på vissa punkter lagstadganden i ämnet. Det norska justitiedepartementet har i en rundskrivelse den 26 oktober 1952 lämnat fullständig redogörelse för gällande rätt. Föreskrifterna är i det stora hela alltjämt i kaft, dock har en utvidgning skett beträffande den »fria rättsvården». Den nya ordningen på detta område behandlas i justitiedepartementets rundskrivelse den 1 november 1962 »Fri rettshjelp utenfor rettergang (fritt rettsråd).»

Man skiljer i Norge mellan »fritak for rettsgebyrer» (befrielse från domstolsavgifter, vittneskostnader m. m.) och »fri sakförsel» (dessutom fri biträdeshjälp). I praktiken förekommer av olika skäl (t. ex. då fallet är faktiskt eller juridiskt tveksamt) att endast befrielse från avgifter beviljas.

På straffprocessens område utvidgades föreskrifterna om advokathjälp genom en lag den 8 februari 1963 (i kraft sedan den 15 oktober 1963). Den som är häktad skall nu i regel även under förundersökning få offentlig försvarare om han är obemedlad.

På tvistemålens område är sedan 1949 gällande lag (RB § 423) och lagens tillämpning i det stora hela oförändrade, om än i stället för »sportellov» (§ 143) trätt en ny lag den 18 december 1959 »om betaling for rettsforretninger» som i § 4 har motsvarande föreskrifter. Frågorna är under viss omprövning, dock har ett betänkande, avgivet av 1954 års kommitté, som haft att utreda spörsmålet om fri rättshjälp för mindre bemedlade och 1958 avslutat sitt arbete, inte fört till lagändringar på civilprocessens område.

Någon bestämd inkomst- eller förmögenhetsgräns är inte fastslagen. Förutsättning för »fri sakförsel» är att sökanden är »uformuende». Härmed förstås att han med hänsyn till sina förmögenhets- och inkomstförhållanden samt sin försörjningsbörda och sina arbetsvillkor saknar möjlighet att med egna medel föra processen. En viss roll kan härvid medellöshetens art spela. Det är t. ex. lättare att få fri rättshjälp om en liten förmögenhet är bunden till ett litet företag eller jordbruk än om sökanden äger tillgodohavande på sparbankskonto.

Inom den fria rättsvården är däremot bestämda maximigränser för sökandens inkomst och förmögenhet fastställda, nämligen inkomst å nkr. 7 000:— för ogifta och kr. 10 000:— för makar med ett tillägg å kr. 1 000:— för varje person som sökanden har att försörja. Förmögenhetsgränsen utgör kr. 10 000:—. Kommunerna äger dock förhöja inkomstgränserna inom viss ram, nämligen till respektive kr. 10 000:—, kr. 13 000:— och kr. 1 250:— (§ 2 i regeln om statsstötte til fri rettshjelp utenfor rettergang, fritt rettsråd). I undantagsfall äger justitiedepartementet av särskild anledning bevilja fri rättshjälp utan hänsyn till lagens gränser (§ 3: 2).

Danmark

Föreskrifterna har inte förändrats. Som av redogörelsen i SOU 1958: 40 s. 44 framgår anses de ekonomiska villkoren för »fri proces» som regel vara uppfyllda när sökanden inte har någon förmögenhet och hans inkomst inte överstiger gränsen för att vara »nydende» medlem av en erkänd sjukkassa. Angivna gränser har höjts avsevärt och ligger från den 1 januari 1963 i Köpenhamn, Frederiksberg och Gentofte vid en årsinkomst å dkr. 20 300:— för gifta personer (1956: kr. 12 600: —) och å kr. 15 200: — för ogifta personer. I övriga städer och tätorter med över 15 invånare är siffrorna kr. 18 600: — (1956: kr. 11 700: —) resp. kr. 14 000: — samt i landet i övrigt kr. 16 900: — (1956: kr. 10 700: —) — resp. kr. 12 700: —. För varje barn under 16 år höjes gränsen med kr. 1 950: —.

Frågan 2.

Är någon försäkringsform bruklig, enligt vilken försäkringstagaren i vissa fall får kostnader som part i process ersatta av försäkringsgivaren? Sådan försäkring ingår i många länder ofta i bil- och annan trafikförsäkring, om vilken dock här inte är fråga. Däremot är av stort intresse om allmän rättsskyddsförsäkring förekommer. Finns sådan eller liknande försäkringsform på vissa speciella områden, t. ex. i samband med ansvars- eller hemförsäkring? Omfattar den eventuellt även

brottmål? Överväges att införa rättsskyddsförsäkring i någon form i samband med socialförsäkring?

Nederländerna

Allmän rättsskyddsförsäkring förekommer ej i Holland och enligt uppgift torde man f. n. ej heller överväga en sådan försäkringsform. Beträffande ansvars- och hemförsäkring betalar holländska försäkringsbolag blott kostnader för juridiskt bistånd och civilprocess, som de själva påfordrat.

Frankrike

Någon form av allmän rättsskyddsförsäkring förekommer ej i Frankrike.

Västtyskland

Rättsskyddsförsäkring är — liksom varje västtyskt försäkringsavtal — underkastad 1908 års Gesetz über den Versicherungsvertrag (med många senare ändringar). I denna lag nämnes rättsskyddsförsäkring inte men uteslutes inte heller. Avgörande är därför i vilken omfattning den kompetenta tyska tillsynsmyndigheten, d. v. s. »Bundesaufsichtsamt für das Versicherungs- und Bausparwesen» i Berlin, som i viss mån motsvarar den svenska försäkringsinspektionen, medger denna försäkringsform. Generell grundval är härvid 1954 års »Allgemeine Bedingungen für Rechtsschutzversicherungen».

Enligt dessa föreskrifter är rättsskyddsförsäkringens område alltjämt tämligen snävt begränsat i Västtyskland. Bortsett från trafikområdet medges försäkringar endast såvitt gäller process vari talan om ansvar föres mot tredje man, processer i arbetsdomstolar (i Tyskland finns arbetsdomstolar i tre instanser), processer i socialförsäkringsdomstolar (tre instanser) och överläggning med advokat (alltså inte för anlitande av advokat som rättegångsombud) inom civil-, straff- och socialförsäkringsrätt. Man eftersträvar f. n. i Tyskland att utsträcka rättsskyddsförsäkringen till fastighetsägare och bostadsinnehavare.

Schweiz

Grundval för den schweiziska »Rechtsschutzversicherung», enligt vilken försäkringshavaren i vissa fall kan få processkostnader ersatta, har varit trafikförsäkringen. Redan 1926 bildades i Genève de båda första bolagen för försäkring av trafikanter (främst bilister) mot rättegångskostnader som kunde uppstå i samband med olycksfall eller brott mot trafikstadganden. Det federala förbundsrådet ansåg dessa bolag vara företag för försäkringsrörelse i lagens mening och utfärdade tillstånd för dem att driva denna rörelse enligt 1885 års lag om offentlig tillsyn över försäkringsanstalter (s. k. Aufsichtsgesetz). År 1928 och under senare år grundades flera nya bolag som inte endast på trafikens område utan även på andra områden svarade för kostnader för rättshjälp. Stundom ersattes även rättegångskostnader. I Schweiz var länge omtvistat huruvida i dessa fall ej blott bolagets skyldighet att ersätta processkostnader utan även bolagets skyldighet att lämna rättshjälp — åtagandet att lämna rättshjälp gjordes ofta i form av ett tjänsteavtal — var att anse som försäkring. Med anledning av vissa olägenheter och tolkningssvårigheter som uppkom i samband härmed utfärdades den 1 juni 1945 en särskild kungörelse om rättsskyddsförsäkring, vilken är en följdförfattning till Aufsichtsgesetz. Enligt denna kungörelse skall tillsyn utövas över alla rättsskyddsbolag som enligt stadgarna är skyldiga att för andra betala rättegångs-

kostnader eller att lämna rättshjälp. Den schweiziska försäkringsinspektionen (Versicherungsamt) har genom denna författning (art. 3) i vidsträckt omfattning bemyndigats att kontrollera, begränsa och reglera rättsskyddsförsäkringsanstalternas verksamhet och arbetsområde. Enligt den nämnda kungörelsen är generellt förbjudet för bolaget att förbehålla sig befogenheten att själv utse en viss advokat som ombud för försäkringshavaren (art. 4). Vidare är alltid förbjudet (art. 5) att betinga sig andel i försäkringstagarens resultat (Erfolgshonorar).

Principiellt kan rättsskyddsförsäkring i Schweiz omfatta alla juridiska ärenden, dock är det brukligt att begränsa området till vissa ärenden som för försäkringstagaren har speciell betydelse. Viktigast är naturligtvis fortfarande bil- och trafikförsäkring. Emellertid avser sådan försäkring ibland även affärsmän, jordbrukare och utövare av fria yrken. I dessa fall är försäkringstagaren ibland en juridisk person. Andra grupper av försäkringstagare är fastighetsägare och patentinnehavare. Gäller det privatpersoner, är det nödvändigt att precisera försäkringsområdet genom en särskild beteckning, t. ex. »ägare av vapen», »hushållsföreståndare», »utövare av idrott» m. m. Ofta begränsas området i avtal till civilrättsliga ärenden, förvaltningsprocesser, olycksfall m. m. Ibland utsträckes försäkringen till försäkringstagarens anhöriga, anställda m. fl.

Med rättegångskostnader avses ofta inte bara rena processkostnader och advokatarvoden utan även kostnader för utredningar, expertutlåtanden, skiljedomstolar m. m. I regel maximeras dessa ersättningar med visst belopp (fr. 5 000:— eller mera). Däremot betalar bolaget aldrig skadeståndsbelopp eller böter. Ofta blir försäkringsgivaren ombud för försäkringstagaren. Detta gäller både förhandlingar utanför process och själva rättegången.

Österrike

Rättsskyddsförsäkringen är i Österrike en relativt ny giv inom försäkringen och tillkom först 1956. Enligt uppgift synes denna försäkringsform vara framgångsrik och i tilltagande. Vid slutet av år 1962 existerade 17 rörelser som meddelade dylik försäkring. Samma år utgjorde premiernas totalbelopp över 39 miljoner schilling, vilket — jämfört med närmast föregående år — innebär en ökning med 44 %.

Emellertid gäller den österrikiska rättsskyddsförsäkringen hittills endast ett mycket begränsat rättsområde. Föremål för sådan försäkring kan t. ex. endast tillhöra två kategorier. Dessa är skadeståndsanspråk som försäkringshavaren enligt i lag givna ansvarsbestämmelser gör gällande mot tredje man på grund av liden skada å person eller egendom samt civila anspråk som väckts mot försäkringshavaren och yrkanden mot honom i brottmål eller administrativa mål under villkor att anspråken eller yrkandena grundar sig på culpös handling eller underlåtenhet.

Man skiljer i Österrike mellan sex person- resp. sakgrupper inom rättsskyddsförsäkringen, nämligen bilister, mopedister, enskilda personer med familj, yrkesutövare (Berufsrechtsschutz), företag (Betriebsrechtsschutz) och olycksfall. Härvid torde rättsskydd inom trafikområdet stå i första rummet; försäkringen är här en komplettering till ansvarighetsförsäkringen.

Försäkringsgivarens betalningsskyldighet är maximerad; år 1963 utgjorde maximibeloppet 100 000 schilling (ca kr. 20 000:—).

Italien

Någon försäkringsform som täcker rättegångskostnader existerar inte. Såvitt är känt planeras ej heller införandet av någon sådan försäkring.

Storbritannien

I den av Foreign Office lämnade promemorian nämnes endast att den brittiska staten inte försäkrar personer mot risken att processkostnader uppstår.

Finland

Rättsskyddsförsäkring förekommer inte i Finland som självständig försäkringsform och införandet överväges inte heller för närvarande.

Däremot finns i lagen den 12 maj 1933 om försäkringsavtal beträffande skade- och ansvarsförsäkring dispositiva stadganden (53 och 92 §§), enligt vilka försäkringsgivaren är skyldig att ersätta försäkringshavarens rimliga utgifter och utlägg som uppstått genom erforderliga åtgärder för att bevara försäkringsgivarens rätt gentemot tredje man resp. som försäkringshavaren haft för att den skadelidande anhängiggjort skadeståndstalan mot honom. Beträffande hemförsäkring ingår i de av skadeförsäkringsföreningen antagna allmänna villkoren ett stadgande, enligt vilket försäkringsbolaget ersätter även rättegångskostnader såframt dessa rimligen inte kunnat undvikas. Detta gäller dock inte rättegångskostnader som uppkommit genom brottmål.

Norge

Enligt det norska justitiedepartementets uppgift är inte bekant att särskild rättsskyddsförsäkring förekommer. Inom ansvars- och hemförsäkringens område ingår emellertid i försäkringsavtalet ofta skyldighet för försäkringsbolaget att ersätta processkostnader. Detta gäller dock inte brottmål.

Danmark

Allmän rättsskyddsförsäkring är som självständig försäkring inte bruklig i Danmark och man har för närvarande inga planer att införa en dylik.

Frågan 3.

Om part som åtnjuter fri rättegång tappar målet, kan den vinnande parten ofta inte utfå ersättning för advokatarvode och övriga rättegångskostnader, ehuru domstolen ålagt motparten ersättningsskyldighet. Detta medför bl. a. att den obemedlade parten ofta kommer i ett omotiverat överläge vid förlikningsförhandlingar. I vad mån finns bestämmelser eller lagstiftningsplaner för undvikande av denna olägenhet?

Nederländerna

Den vinnande parten kan ej, om motparten är obemedlad, få ersättning för advokatarvode och övriga processkostnader som tilldömes honom. Man utgår dock i Holland från att den obemedlade parten endast sällan kommer i ett omotiverat överläge vid förlikningsförhandlingar, eftersom domstolen före beslut om fri rättegång prövar huruvida sökanden har rimlig anledning att föra processen. Beviljande av fri rättshjälp i civilmål, s. k. »pro-deo-rechtsplejning» sker endast om talan inte uppenbarligen är utan varje grund eller utan sådan betydelse för parten att processen ej är motiverad.

Frankrike

Den obemedlade partens vinnande motpart har ingen möjlighet att få ersättning av statsverket utan har att hålla sig till den rättshjälpte. Fri rättegång beviljas ef-

ter prövning av en rättshjälpsbyrå, »bureau d' assistance judiciaire» (jfr SOU 1958: 40 s. 57 f.).

Västtyskland

Enligt gällande lag får inte endast den obemedlade parten utan även hans motpart befrielse från skyldigheten att betala vissa processkostnader (Gerichtskosten), nämligen kostnader för domstolsavgifter, stämpel o. d. samt ersättning åt vittnen och sakkunniga. Ersättning till dessa personer utgår preliminärt av statsmedel och indrives av motparten allenast om han förlorat målet.

Däremot måste motparten alltid betala advokatarvode och denna ekonomiska börda är i regel avsevärt större än Gerichtskosten. Någon möjlighet att få ersättning för advokatarvode från annan än den obemedlade part som tappat målet finns inte.

För att minska denna olägenhet och för att hindra meningslösa processer kräves för beviljande av »Armenrecht» en omfatttande prövning av frågan huvuvida talan med hänsyn till sakens beskaffenhet har tillräcklig utsikt till framgång (hinreichende Aussicht auf Erfolg) och dessutom inte synes vara okynnesmässig (mutwillig). Det sistnämnda kan t. ex. vara fallet om endast talan men däremot inte verkställandet av domen innebär rimliga chanser.

Under åren 1955 till 1961 har en processkommission undersökt frågan huruvida en civilprocessreform anses påkallad. Kommissionen har publicerat en omfattande »Bericht der Kommission zur Vorbereitung einer Reform der Zivilgerichtsbarkeit». I detta betänkande ingår även en granskning av bestämmelserna om fri rättegång. Kommissionen har föreslagit vissa jämkningar på detta område. Något regeringsförslag har dock inte framlagts.

I det nämnda betänkandet granskas ingående frågan huruvida den gällande processlagens begrepp har »tillräcklig utsikt till framgång» bör ersättas med det mera inskränkande begreppet »ej utsiktslös» (nicht aussichtslos). Kommissionen kom dock till resultatet att en sådan lagändring, som skulle motsvara processlagens text före 1931 års reform, antagligen skulle få till följd en avsevärd ökning av antalet processer och därmed ytterligare öka domstolarnas redan stora arbetsbörda. Kommissionen ville därför bibehålla den nuvarande formuleringen men göra domstolsprövningen i fråga om talans utsikter till framgång mera summarisk än hittills. I synnerhet har framhållits att domstolen på detta stadium av rättegången inte bör kunna höra vittnen och sakkunniga. Som redan sagts är detta dock hittills inte mer än en framtidsplan.

Schweiz

I Schweiz är lagstiftningen om fri rättegång (unentgeltliche Prozessführung) inte enhetlig. Emellertid finns i den kantonala lagstiftningen i Zürich, Bern, St. Gallen, Waadt och Genève ingen möjlighet för den obemedlade partens vinnande motpart att få ersättning för kostnader och arvoden av allmänna medel. Någon lagstiftning i syfte att hindra att den obemedlade parten på så sätt får ett omotiverat övertag och möjlighet att mer eller mindre framtvinga en förlikning är inte planerad.

Prövning av sakens materiella skälighet före beviljande av kostnadsfri rättegång existerar i alla nämnda kantoner, processen får inte vara »utsiktslös» eller »uppenbart utsiktslös» eller »okynnesmässig»; lagarnas formuleringar överensstämmer inte helt med varandra. Enligt Waadts och Genèves lagar skall kostnadsfri rättegång vägras om yrkandena är »mal fondés» (illa grundade).

Prövningsmyndighet är i St. Gallen det kantonala justitiedepartementet, i

Waadt en rättshjälpsbyrå (Bureau de l'assistance judiciaire gratuite) samt i Zürich, Bern och Genève processdomstolen resp. dess ordförande.

Österrike

Enligt österrikisk lag (civilprocessordning §§ 63—73) finns för den obemedlade partens vinnande motpart ingen möjlighet att få ersättning av allmänna medel för processkostnader och advokatarvoden.

Man påpekar i Österrike att även en part som inte erhållit »Armenrecht» kan ha övertag mot motparten på grund av att han saknar utmätningsbara tillgångar eller eljest är i stånd att undandraga sig av domstolen honom ålagd ersättningsskyldighet. Man överväger därför f. n. inte att vidtaga några åtgärder för att undvika denna olägenhet.

I övrigt litar man i Österrike på den relativt restriktiva domstolsprövning som skall föregå beviljandet av fri rättegång. Dessutom framhåller man att dubbla garantier finns mot missbruk. Dessa är domarens rätt att besluta att avbryta begagnandet av Armenrecht samt befogenhet för den rättshjälptes advokat att, där partens talan synes honom okynnesmässig eller utsiktslös, hos domstolen begära befrielse (Enthebung) från sitt uppdrag. Emellertid är inte känt om i rättspraxis dessa möjligheter spelar någon större roll.

Italien

Någon möjlighet att skydda den rättshjälptes motpart finns inte i Italien.

Storbritannien

Som ovan nämnts har 1949 års Legal Aid and Advice Act successivt trätt i kraft. Lagen omfattade i början endast de högsta instanserna och utsträcktes med tiden till lägre domstolar.

Problemet att den rättshjälpte partens motpart, s. k. unassisted litigant, som vinner rättegången, härvid kan komma i en orättvis situation har därför i England och Skottland först under femtiotalet vunnit större uppmärksamhet, sedan legal aid omfattat även County Courts och andra domstolar i första instans. Så skedde 1956. Efter denna tidpunkt framkom den uppfattningen att vissa lagliga åtgärder är påkallade för att mildra åtminstone de värsta olägenheter, som ofta uppstått för den ej rättshjälpte parten genom rättshjälpens utsträckning.

År 1963 överlämnade den brittiska regeringen till parlamentet en kompletterande Legal Aid Bill att införlivas med 1949 års lag. Detta regeringsförslag har den 15 april 1964 upphöjts till lag.

Lagens syfte är inte att lösa de komplicerade problemen till fullo. Den nya lagstiftningen anses endast som ett första steg i riktningen att uppnå större jämvikt mellan parterna och att mildra vissa missförhållanden som visat sig. Finansieringen skall ske med hjälp av den särskilda fonden, »legal aid fund» (se SOU 1958: 40 s. 56).

Enligt lagen får utbetalningen av nämnda fond ske till »assisted part's» motpart som vunnit målet. Karakteristiskt för den nya lagstiftningen är dock att det inte stadgas om något anspråk på ersättning för kostnader. Det åligger domaren att avgöra enligt eget skön huruvida sådan utbetalning ur fondens medel skall äga rum eller ej.

Domstolen skall besluta om utbetalning till »unassisted part» endast om detta med hänsyn till alla omständigheter anses »rätt och rimligt» (just and equitable).

I varje fall skall härvid även prövas frågan om inte »assisted part» kan ersätta kostnaderna helt eller delvis.

Beträffande kostnader som uppkommit i första instans, gäller en inskränkande föreskrift. Denna domstol eller även instansdomstol äger bevilja betalning av fondens medel till vinnande part, som ej rättshjälpts, endast om denne varit svarande i första instans samt om domstolen anser att parten i annat fall skulle råka i stort ekonomiskt trångmål (suffer severe financial hardship).

De obestämda formuleringarna medför att man i dag inte kan förutse vilken praktisk betydelse dessa föreskrifter kommer att få. Går man ut från lagtexten, gäller det mer ett bemyndigande för domaren än en subjektiv rätt för parten. I den engelska promemorian heter det att lagstiftningen åsyftar endast »to remove the worst injustice» (att undanröja den grövsta orätten).

Finland

Inga åtgärder är vidtagna i Finland för att avhjälpa missförhållanden som uppstår om vinnande motpart till part med fri rättegång ej kan få ersättning för sina rättegångskostnader.

Norge

Motparten till den part som åtnjuter processuell rättshjälp har i Norge inte någon möjlighet att av det allmänna erhålla ersättning för rättegångskostnader som ej kunnat uttagas av part åtnjutande rättshjälp.

Danmark

Den gällande retsplejeloven innehåller inte några föreskrifter som ger den vinnande parten en möjlighet att ur allmänna medel täcka de uppkomna rättegångskostnaderna som betalats i en process mot part med »fri proces».

Missförhållandena som härigenom uppstått har dock väckt det danska justitiedepartementets uppmärksamhet. Den 2 november 1960 utsågs en kommission med uppgiften att utreda frågan huruvida föreskrifterna i § 135 retsplejeloven bör ändras eller andra åtgärder tillgripas. Enligt direktiven skall bl. a. undersökas, huruvida »det offentlige bör indestå for sagsomkostninger, der er pålagt parten». Emellertid har kommissionens arbete hittills inte fört till något lagutkast.

Frågan 4.

I vilken omfattning kan juridisk person och dödsbo beviljas fri rättegång?

Till en början skall här anmärkas att dödsbo i svensk mening som ett särskilt rättssubjekt, en juridisk person, är okänt på den europeiska kontinenten. Endast i de nordiska länderna samt i Storbritannien visar arvsrätten på detta område likheter med den svenska. I de övriga rättsordningarna inträder arvingar eller testamentstagare redan genom dödsfallet automatiskt som ägare till kvarlåtenskapen, som gäldenärer beträffande skulderna och som borgenärer beträffande fordringar m. m. På grund härav kan fri rättegång inte ifrågakomma för dödsboet som sådant utan endast för varje delägare för sig.

Nederländerna

I Holland kan juridiska personer principiellt beviljas fri rättegång enligt samma regler som gäller för fysiska personer. Detta är emellertid en juridisk möj-

lighet utan praktisk betydelse. I holländsk praxis har nämligen denna förmån aldrig beviljats juridisk person. Rättshjälp beviljas däremot i förekommande fall dödsbodelägarna. Härvid måste varje delägares behov och övriga förutsättningar undersökas särskilt.

Frankrike

Juridiska personer, såväl privaträttsliga som offentligrättsliga, (»établissements publics et d'utilité publique») samt ideella föreningar för välgörande ändamål, vilka saknar erforderliga tillgångar för att processa, kan beviljas fri rättegång.

Jämlikt beslut av rättshjälpsbyrån vid domstolen i Rennes den 8 oktober 1958 har kostnadsfri rättegångshjälp vägrats konkursförvaltning. Detta beslut anses i Frankrike som prejudicerande.

Då i fransk rätt dödsbo inte är juridisk person, kan endast dödsbodelägarna individuellt erhålla fri rättshjälp.

Västtyskland

Inländsk juridisk person kan principiellt erhålla »Armenrecht» (§ 114: 4). Lagens förutsättningar är dock mycket snävare än i de fall, då det gäller enskild sökande. Utöver de för dessa personer gällande villkoren är förutsättning att de för processens förande erforderliga medlen inte kan anskaffas vare sig av den juridiska personen själv eller av dem som har ekonomiskt intresse av processens förande. Som ekonomiskt intresserad anses varje enskild person som har ekonomisk fördel eller nackdel av rättegångens utgång. Rör det sig om aktiebolag, så kan detta gälla för aktieägare, om utdelningen beror på processens resultat. I tyska kommentarer förordas att domstolen eventuellt riktar en förfrågan härom till vederbörande handelskammare.

Ett ytterligare betydelsefullt villkor för fri rättshjälp åt juridisk person är att processens förande ligger även i allmänhetens intresse, t. ex. om bolagets sammanbrott skulle medföra vittgående ekonomiska följder för samhället eller om tvisten har väckt särskilt intresse i den allmänna opinionen.

Juridiska personer kan således endast i sällsynta undantagsfall beviljas fri rättegång.

Dödsbo (Erbengemeinschaft) kan inte beviljas fri rättshjälp; sådan kan beviljas allenast viss eller vissa delägare.

Schweiz

Lagreglering resp. domstolspraxis är inte enhetlig i de olika kantonerna. I kantonerna Zürich, Bern och St. Gallen kan »unentgeltliche Prozessführung» ej beviljas juridisk person, i kantonen Waadt är det möjligt, i kantonen Genève är det enligt lagen möjligt men förekommer ej i praxis. Beträffande inställningen inom det federala processområdet kan anmärkas att Schweizerisches Bundesgericht i Bern (högsta domstolen) år 1939 meddelade ett utslag, enligt vilket juridiska personer kan erhålla fri rättshjälp.

Då dödsbo i Schweiz inte är självständigt rättssubjekt, får dödsbodelägarna bara var för sig ansöka om fri rättegång.

Österrike

De österrikiska föreskrifterna visar likhet med de ovan behandlade västtyska och är snäva. Enligt den österrikiska Zivilprozessordnung (§ 63, mom. 4) har domaren att beakta såväl den juridiska personens som de i den juridiska personen ekonomiskt intresserade fysiska personernas ekonomiska förhållanden samt

den allmänna betydelsen av att processen kommer till stånd. Domaren bör således för att Armenrecht skall kunna beviljas ha kommit till den uppfattningen att det är ett allmänt intresse att rättegången i fråga föres.

Italien

Endast juridiska personer med välgörenhets- eller undervisningsverksamhet för fattiga (corpi morali) kan beviljas fri rättegång (1923 års lag art. 15). Frågan skall i dessa fall prövas på samma sätt som gäller för fysiska personer.

Storbritannien

»Legal aid» kan i England beviljas person som för talan inför domstol som kärande eller svarande »in a representative, fiduciary or official capacity». Därmed kan den representerade juridiska personen eller förmögenhetsmassan få fri rättegång liksom en fysisk person. Vid prövningen skall alla omständigheter beaktas. Detta gäller såväl den juridiska personens eller dödsboets (estate's) eller fondens (fund's) ekonomiska ställning som motsvarande förhållanden beträffande sådana fysiska personer, vilka är ekonomiskt intresserade (beneficially interested).

Finland

Fri rättegång kan i Finland beviljas endast fysiska personer.

Norge

Principiellt står i Norge ingenting i vägen för att »fri sakförsel» beviljas juridisk person och dödsbo. Härvid skall tagas hänsyn till sökandens ekonomiska förhållanden. Dessutom skall emellertid beaktas den ekonomiska ställningen för den juridiska personens medlemmar och dödsboets delägare. I praxis är det därför svårare för juridisk person att få fri rättegång än för fysisk person.

Danmark

Det danska justitieministeriet är berättigat att bevilja »fri proces» för juridiska personer och dödsbon (Retsplejeloven § 335). I praxis är man dock på detta område tämligen återhållsam. För aktiebolag beviljas aldrig fri rättegång. Gäller det konkursbo utgör i regel ett villkor för fri rättegång att inte täckning finns för fordringar med förmånsrätt, och dessutom skall hänsyn tas till fordringsägarnas ekonomiska omständigheter. Beträffande föreningar utgör i regel en förutsättning för fri rättegång att det gäller en förening med allmännyttigt syfte samt att både föreningen själv och föreningens medlemmar är obemedlade. Beträffande dödsbo torde i regel beaktas enbart om boet är i stånd att betala de med rättegången förbundna kostnaderna.

BILAGA B

Rättegångskommitténs förslag till lag om rättegångshjälp

Härigenom förordnas som följer.

Inledande bestämmelser.

1 §.

Rättegångshjälp må på de villkor och i den omfattning som i denna lag stadgas beviljas svensk medborgare i mål och ärenden vid allmän underrätt, ägodelningsrätt, expropriationsdomstol, vattendomstol, krigsrätt, hovrätt, högsta domstolen samt arbetsdomstolen, så ock under förundersökning i brottmål.

2 §.

Målsägande i brottmål må, om brottet hör under allmänt åtal, ej erhålla rättegångshjälp i annat fall än då åklagaren väckt åtal för brottet. Rättegångshjälp må ej heller beviljas i mål om betalningsföreläggande, med mindre målet hänskjutits till rättegång, eller i ärende, med mindre förhandling utsatts i ärendet eller eljest med hänsyn till ärendets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt särskilda skäl äro därtill.

Om villkoren för rättegångshjälp.

3 §.

Innan part må åtnjuta rättegångshjälp, skall han till statsverket erlägga bidrag till kostnadens bestridande *(kostnadsbidrag)*, om hans årsinkomst överstiger sjutusen kronor eller, där han fullgör underhållsskyldighet mot make, barn eller annan, nämnda belopp ökat med femhundra kronor för envar sådan person, till vilkens underhåll han väsentligen bidrager.

Kostnadsbidrag skall, i jämna tiotal kronor räknat, bestämmas till belopp, som motsvarar en tiondel eller, om parten fullgör underhållsskyldighet som i första stycket avses, en femtondel av det belopp med vilket partens årsinkomst överstiger där stadgat gränsbelopp. Bidraget må dock ej understiga femtio kronor.

4 §.

Part, vilkens årsinkomst överstiger i 3 § första stycket stadgat gränsbelopp med mera än åttatusen kronor eller, om parten fullgör underhållsskyldighet som där avses, med mera än tolvtusen kronor, må ej erhålla rättegångshjälp.

Vad i första stycket sagts skall dock ej gälla, om partens kostnader för rättegången måste antagas bliva så betydande att han saknar möjlighet att utan rättegångshjälp behörigen tillvarataga sina intressen däri.

5 §.

Med årsinkomst avses i denna lag all den inkomst, för år räknad, som parten beräknas åtnjuta vid tiden för ansökan om rättegångshjälp.

6 §.

Är på grund av förmögenhet eller annan särskild omständighet parts förmåga att gälda rättegångskostnad väsentligt ökad, må utan hinder av vad ovan stadgats

parten åläggas att utgiva kostnadsbidrag, ändå att hans inkomst ej överstiger i 3 § första stycket stadgat gränsbelopp, så ock belopp som parten har att erlägga i kostnadsbidrag jämkas uppåt efter vad som med hänsyn till hans förmåga att utgiva sådant bidrag prövas skäligt.

Är på grund av skuldsättning eller annan förut i denna lag ej nämnd särskild omständighet parts förmåga att gälda rättegångskostnad väsentligt minskad, må utan hinder av vad ovan stadgats parten erhålla rättegångshjälp, ändå att hans inkomst är högre än i 4 § första stycket sägs, så ock belopp som parten har att erlägga i kostnadsbidrag jämkas nedåt efter vad som med hänsyn till hans förmåga att utgiva sådant bidrag prövas skäligt.

Prövas i fall som nu sagts part böra i kostnadsbidrag utgiva mera än åttahundra kronor, må rättegångshjälp ej beviljas, med mindre partens kostnader för rättegången måste antagas bliva så betydande att han saknar möjlighet att utan sådan förmån behörigen tillvarataga sina intressen däri. Finnes part ej hava förmåga att utgiva femtio kronor, skall han befrias från skyldighet att erlägga kostnadsbidrag.

7 §.

Är det uppenbart, att de utgifter, som part har att själv vidkännas för att i rättegången vid domstolen kunna behörigen tillvarataga sina intressen, ej äro större än det kostnadsbidrag han skulle hava att erlägga eller allenast med mindre belopp skulle överstiga sagda bidrag, må parten ej erhålla rättegångshjälp.

Ej heller må rättegångshjälp beviljas part, där det måste anses vara av ringa betydelse för honom, att hans talan vinner prövning, eller part, vilkens talan grundar sig på överlåtelse, som kan antagas hava skett i syfte att därmed vinna rättegångshjälp.

Om förfarandet i frågor rörande rättegångshjälp.

8 §.

Beslut om rättegångshjälp så ock rörande annan fråga som avses i denna lag meddelas, där ej annat särskilt stadgas, av rätten.

Har rätten skilt saken från sig, äger den, till dess part fullföljt talan eller tiden för sådan talan utgått, bevilja parten rättegångshjälp i högre rätt och åt honom för rättegången därstädes förordna biträde som i 14 § sägs.

9 §.

Ansökan om rättegångshjälp göres muntligen eller skriftligen och skall åtföljas av skriftlig, på heder och samvete avgiven uppgift å sökandens ekonomiska villkor; äro dessa ej kända, skall uppgiften vara styrkt genom offentlig myndighet som Konungen bestämmer.

Part som vid lägre rätt åtnjutit rättegångshjälp vare, om talan därifrån fullföljes till högre rätt, utan särskild ansökan berättigad till sådan förmån jämväl i den högre rätten. Innan förmånen må åtnjutas i den högre rätten, åligger det dock part, som vid den lägre rätten erlagt kostnadsbidrag, att ånyo gälda sådant bidrag med lika stort belopp. Vad nu stadgats utgör ej hinder för part att efter ansökan i den ordning som i första stycket sägs erhålla rättegångshjälp i högre rätt på ändrade villkor.

10 §.

När rättegångshjälp beviljas part och denne har att erlägga kostnadsbidrag, skall samtidigt fastställas bidragets belopp.

Om förmåner vid rättegångshjälp.

11 §.

Part som åtnjuter rättegångshjälp är befriad från erläggande av stämpelavgift för expeditioner angående rättegången och njuter tillika den förmånen att av allmänna medel skola utgå expeditionslösen, delgivningskostnad som eljest skolat åligga parten samt ersättning till tjänsteman för särskild förrättning eller å tjänstens vägnar förskjuten kostnad. Frihet från avgift för sådan rättens expedition som ej utfärdas utan särskild begäran må åtnjutas jämväl efter det rätten skilt saken från sig, om expeditionen begäres innan tiden för fullföljd av talan utgått.

Av allmänna medel skall ock utgå kostnad för bevisning ävensom förskott å sådan kostnad, om kostnaden eller förskottet enligt lag skall utgivas av parten eller av parterna en för båda och båda för en.

När i mål om äktenskaplig börd eller faderskap till barn utom äktenskap blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper äger rum på begäran av part som åtnjuter rättegångshjälp, skall stämpel ej åsättas utlåtande över undersökningen. Gottgörelse, som i statens eller kommuns tjänst anställd läkare äger betinga sig för åtgärd i och för undersökningen, skall utgå av allmänna medel. Har rätten förordnat om undersökning av någon, skall ersättning och förskott, som må tillkomma honom, utgå efter enahanda grunder och i samma ordning, som stadgas angående ersättning och förskott av allmänna medel till vittnen.

12 §.

Har part som åtnjuter rättegångshjälp förelagts att infinna sig personligen vid rätten, må parten på begäran tillerkännas ersättning av allmänna medel för nödig resekostnad, om han finnes icke själv kunna svara för kostnaden. Ersättningen skall, där resan ägt rum inom riket, bestämmas enligt lägsta reseklassen i allmänna resereglementet samt med iakttagande i tillämpliga delar även i övrigt av föreskrifterna i samma reglemente. Är avståndet till sammanträdesorten mindre än fem mil, må dock gottgörelse utgå allenast såframt synnerliga skäl äro därtill. Därest parten måste antagas sakna medel för resan, må nödigt förskott å ersättningen meddelas honom.

Om synnerliga skäl föreligga, må utöver resekostnaden traktamente tillerkännas parten med högst tio kronor för varje dag, som erfordras för resan och vistelsen vid domstolen, eller, då utgift för nattlogi åsamkats parten, med högst aderton kronor.

Har part som åtnjuter rättegångshjälp haft andra nödvändiga utgifter för rättegången, som icke avses i 11 § men äro jämförliga med där angivna kostnader, må ock ersättning därför med skäligt belopp tillerkännas honom, om han finnes icke själv kunna svara för utgifterna.

13 §.

Ställföreträdare för part som åtnjuter rättegångshjälp, så ock vårdare eller annan, som parten eller hans ställföreträdare nödgas anlita för att kunna infinna sig vid rätten, må, där personlig inställelse ålagts och varken parten eller ställföreträdaren finnes kunna svara för kostnaden för inställelsen, på begäran tillerkännas ersättning därför av allmänna medel och meddelas förskott å resekostnad efter enahanda grunder som i 12 § sägs.

14 §.

Finnes part som beviljats rättegångshjälp icke kunna själv eller genom någon som i tjänsteställning eller eljest lämnar honom bistånd behörigen tillvarataga sina intressen vid talans väckande eller utförande, må på hans begäran lämplig person förordnas att biträda honom därvid. Är parten skyldig att utgiva kostnadsbidrag, skall förordnande som nu sagts ej gälla, med mindre bidraget erlägges.

I brottmål skall vad i första stycket sagts icke äga tillämpning i fråga om den misstänkte utan skall beträffande biträde åt honom gälla vad i rättegångsbalken är stadgat om offentlig försvarare.

Till rättegångsbiträde skall förordnas advokat eller annan som avlagt för utövande av domarämbete föreskriva kunskapsprov och finnes skickad för uppdraget. Annan än advokat må dock ej förordnas, med mindre han är anställd vid offentlig rättshjälpsanstalt eller hos advokat. Företrädesvis bör anlitas någon som vid rätten brukas som rättegångsombud. Har parten själv föreslagit någon som är behörig, skall han förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller eljest särskilda skäl föranleda annat. Vid förordnande av rättegångsbiträde må, när skäl äro därtill, biträdet berättigas att sätta annan behörig person i sitt ställe. Förordnande att biträda part i lägre rätt skall, om talan fullföljes och parten jämväl i den högre rätten åtnjuter rättegångshjälp, gälla även rättegången därstädes.

Biträde skall kallas till huvudförhandling eller annat rättens sammanträde för förhandling.

15 §.

Den som på grund av förordnande enligt 14 § första stycket biträtt part som åtnjutit rättegångshjälp är berättigad att av allmänna medel erhålla arvode för det arbete han nedlagt å rättegången, så ock gottgörelse för nödvändiga utgifter samt för tidsspillan i samband med inställelse vid rätten. Arvode och övrig ersättning skola fastställas var för sig.

Arvode till biträde skall bestämmas till det belopp som med avseende å det arbete uppdraget krävt, den omsorg och skicklighet, varmed det utförts, samt övriga omständigheter kan anses utgöra skälig ersättning för uppdraget. Finnes talan hava anhängiggjorts eller fullföljts utan skäl, må, där biträdet brustit i nödig aktsamhet, ersättningen till honom efter omständigheterna nedsättas under vad som eljest bort utgå eller ock biträdet förklaras ej äga rätt till ersättning.

Biträde må ej förbehålla sig ytterligare gottgörelse av parten; har sådant förbehåll skett, vare det utan verkan.

Om rättegångshjälps upphörande under rättegången.

16 §.

Finnes under rättegången, att part som erhållit rättegångshjälp uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat oriktig uppgift ägnad att till partens fördel påverka beslutet därom, äger rätten förordna att förmånen skall upphöra.

Samma lag vare, där det under rättegången finnes, att det måste anses vara av ringa betydelse för parten, att hans talan vinner prövning, eller att hans talan grundar sig på överlåtelse, som kan antagas hava skett i syfte att därmed vinna rättegångshjälp.

Har parten under rättegången fått sina ekonomiska villkor så förbättrade, att hans förmåga att gälda rättegångskostnad blivit avsevärt ökad, må ock förordnas att förmånen av rättegångshjälp skall upphöra. Om skäl äro därtill, må dock i

stället föreskrivas, att parten ej må vidare åtnjuta förmånen, med mindre han till statsverket erlägger kostnadsbidrag med det belopp eller, om han redan förut haft att gälda sådant bidrag, det ytterligare belopp, som med hänsyn till hans förbättrade villkor prövas skäligt.

Om ersättningsskyldighet mot statsverket m. m.

17 §.

När rätten från sig skiljer mål eller ärende vari part åtnjutit rättegångshjälp, skall rätten enligt vad som stadgas i 18—23 §§ pröva i vad mån statsverkets kostnad i anledning av rättegångshjälpen skall ersättas av part eller annan eller den skall, tillsvidare eller slutligt, stanna å statsverket. Som statsverkets kostnad skall därvid anses, utom kostnad som enligt denna lag utgått av allmänna medel, jämväl beloppet av stämpelavgift, från vilken parten är befriad på grund av förmånen av rättegångshjälp.

Vad i första stycket är stadgat skall äga motsvarande tillämpning när förundersökning, varunder den misstänkte åtnjutit rättegångshjälp, nedlägges eller avslutas utan att åtal mot honom väckes. Det åligger undersökningsledaren att hos rätten göra anmälan om förundersökningens nedläggande eller avslutande.

18 §.

Har jämlikt 16 § första eller andra stycket förordnats, att parts förmån av rättegångshjälp skall upphöra, skall parten förpliktas att ersätta statsverket dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen; dock ankommer på rätten att pröva om och i vad mån sådant åläggande bör ske i fall, då beslutet om förmånens upphörande grundats därpå, att det funnits vara av ringa betydelse för parten att hans talan vinner prövning.

19 §.

Har den misstänkte åtnjutit rättegångshjälp i brottmål, vari åklagare för talan, eller under förundersökning, skall, där ej betalningsskyldighet ålagts enligt 18 §. vad i rättegångsbalken är stadgat om skyldighet för part eller annan att i mål som nu sagts eller med anledning av förundersökning återgälda statsverket kostnad, som enligt rättens beslut utgått av allmänna medel, äga motsvarande tillämpning i fråga om kostnad för den misstänktes rättegångshjälp. Beträffande kostnad, som ej skall återgäldas, förordne rätten att den slutligt skall stanna å statsverket.

20 §.

Har annan part än i 19 § sägs åtnjutit rättegångshjälp och har han ej enligt 18 § förklarats skyldig att ersätta statsverket dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen, skall sådan skyldighet åläggas motpart eller annan, såframt han enligt vad om rättegångskostnad är stadgat skolat gottgöra parten därför.

Vinna makar efter gemensam ansökan boskillnad, hemskillnad eller äktenskapsskillnad och har ena maken åtnjutit rättegångshjälp, skall rätten, där det icke med hänsyn till omständigheterna finnes obilligt, förplikta andra maken att ersätta statsverket hälften av dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen.

21 §.

I den mån ej statsverkets kostnad i anledning av rättegångshjälp åt annan part än i 19 § sägs skall ersättas enligt bestämmelserna här ovan, skall rätten ålägga den part, som åtnjutit rättegångshjälp att gottgöra statsverket kostnaden. Äro partens ekonomiska villkor sådana, att han, om dessa ej förbättras, kan antagas sakna förmåga att inom en tid av fem år fullgöra betalningsskyldigheten utan

intrång i de medel som erfordras för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, må han dock förpliktas att ersätta allenast vad han kan antagas hava förmåga att inom sagda tid gälda. Beträffande återstoden skall rätten förordna att den tillsvidare skall stanna å statsverket.

22 §.

Har part som åtnjuter rättegångshjälp genom att utebliva från rätten eller ej iakttaga föreläggande, som rätten meddelat, eller genom påstående eller invändning, som han insett eller bort inse sakna fog, eller annorledes genom vårldslöshet eller försummelse föranlett uppskov i målet eller eljest vållat statsverket kostnad för rättegångshjälpen, skall han utan hinder av vad i 21 § sägs städse förpliktas att ersätta hela beloppet av sådan kostnad.

Vad i första stycket är stadgat skall ock gälla, då kostnad vållats statsverket för målsägandes rättegångshjälp genom att denne utan skäl gjort angivelse eller eljest föranlett att allmänt åtal blivit väckt utan skäl.

23 §.

Skall part som åtnjuter rättegångshjälp helt eller delvis ersätta statsverket kostnad i anledning av rättegångshjälpen och finnes ställföreträdare för parten eller partens ombud eller biträde eller av honom utsedd försvarare hava på sätt i 22 § sägs vållat sådan kostnad, äger rätten förplikta honom att jämte parten ersätta kostnaden, och skola de svara därför en för båda och båda för en.

24 §.

Från belopp, som enligt 18, 19, 20, 21, 22 eller 23 § skall utgivas till statsverket, skall avräknas vad som erlagts i kostnadsbidrag. Äro flera ersättningsskyldiga och svara de ej en för alla och alla för en, bestämmer rätten, då den skiljer saken från sig, med beaktande av rättegångskostnadernas fördelning, huru avräkning skall ske.

Överstiger bidraget statsverkets kostnad i anledning av rättegångshjälpen, skall överskottet, så snart tiden för fullföljd av talan utgått, av allmänna medel återbetalas till den som åtnjutit förmånen.

För vad part fått vidkännas i kostnadsbidrag äger han erhålla gottgörelse av motpart eller annan enligt vad om ersättning för rättegångskostnad är stadgat. Föreligga sådana omständigheter, att parten jämlikt 31 kap. 2 § rättegångsbalken är berättigad till ersättning av allmänna medel för rättegångskostnad, skall rätten, om yrkande därom framställts innan handläggningen avslutats, förordna att bidraget skall återbetalas av allmänna medel.

25 §.

Åtnjuter annan part än i 19 § sägs rättegångshjälp och har han enligt vad i rättegångsbalken är stadgat att gottgöra statsverket kostnad för tolk eller stenograf eller kostnad som av allmänna medel utgått för bevisning, som ej påkallats av motpart allena, må parten ej förpliktas utgiva sådan kostnad i vidare mån än om kostnaden utgått enligt denna lag. I fråga om kostnad, som part med hänsyn till vad nu sagts ej ålagts att ersätta, skall rätten förordna, att den tillsvidare skall stanna å statsverket.

Åtnjutes rättegångshjälp av tilltalad i brottmål, vari allenast målsägande för talan, skall vad i första stycket är stadgat ock gälla kostnad, som den tilltalade har att gälda för offentlig försvarare.

26 §.

Finnes part som åtnjutit rättegångshjälp efter rättegångens avslutande kunna utan intrång i de medel som erfordras för hans eget uppehälle och för fullgö-

rande av honom åliggande underhållsskyldighet gälda kostnad, som på grund av förordnande jämlikt 21 eller 25 § tillsvidare stannat å statsverket, må parten på talan av kronans ombudsman i den ort där parten har sitt hemvist förpliktas att ersätta statsverket så mycket av kostnaden som han har förmåga att genast utgiva. Talan som nu sagts må ej väckas senare än fem år efter rättegångens avslutande.

Vad i första stycket stadgas skall ock gälla i fråga om kostnad, som motpart eller annan jämlikt 20 § ålagts att ersätta statsverket, där det visas att kostnaden icke kunnat uttagas av denne. Har part guldit kostnad som annan förpliktats att ersätta statsverket, inträder han i statsverkets rätt mot den andre.

Om anstånd med erläggande av ersättning till statsverket och om avbetalning av sådan ersättning.

27 §.

Är anledning antaga att part som åtnjutit rättegångshjälp icke utan att oskäligt betungas förmår att strax gälda kostnad, som parten jämlikt 21 § förpliktats att ersätta statsverket, eller kostnad, som i 25 § avses, äger myndighet, som har att ombesörja ersättningens indrivning, medgiva anstånd med dess erläggande eller avbetalning av densamma i särskilda poster. Anstånd må beviljas under sex månader från det beslut därom meddelas. Avbetalning skall ske med visst belopp minst en gång i månaden, där ej särskilda omständigheter annat föranleda, och i övrigt så, att ersättningen är till fullo gulden senast inom fem år från dagen för beslutet.

Anstånd eller avbetalning må ej beviljas, då parten saknar stadigt hemvist här i riket eller kan antagas vilja undandraga sig betalning eller eljest giver anledning till antagande att anstånd eller rätt till avbetalning icke kommer att leda till ersättningens gäldande.

28 §.

Yppas efter det beslut meddelats angående anstånd eller avbetalning anledning till ändring i beslutet eller de däri meddelade bestämmelserna, må sådan ändring vidtagas, dock att anstånd eller avbetalning ej må utsträckas utöver den i 27 § för vartdera fallet stadgade tid, räknat från den dag då beslut om anstånd eller avbetalning först meddelades.

29 §.

Fullgöres ej avbetalning inom föreskriven tid, vare hela den oguldna ersättningen förfallen till betalning; dock må, om synnerliga skäl därtill föranleda, anstånd eller ytterligare avbetalning kunna medgivas i enlighet med vad i 28 § stadgas.

30 §.

Över beslut angående anstånd eller avbetalning må klagan ej föras; dock äger part påkalla prövning av beslutet i samband med klagan över utmätning.

Om fri verkställighet av rättens avgörande.

31 §.

Har part i mål eller ärende åtnjutit rättegångshjälp utan skyldighet att erlägga kostnadsbidrag, vare parten vid verkställighet av rättens avgörande befriad från honom enligt lag åliggande skyldighet att förskjuta kostnad för förrättningen, och skall av allmänna medel gäldas all nödig förrättningskostnad, i den mån den ej kan uttagas av den tappande parten.

Har på grund av vad nu stadgats statsverket haft att vidkännas förrättningskostnad, skola bestämmelserna i första stycket icke äga tillämpning i fråga om nytt försök till verkställighet av avgörandet i den del förrättningen avsåg.

Särskilda bestämmelser.

32 §.

Ägodelningsrätts eller vattendomstols beslutanderätt enligt denna lag må, då domstolen ej håller sammanträde, utövas av ägodelningsdomaren eller vattenrättsdomaren.

I fråga om talan mot beslut som meddelats av ägodelningsdomare eller vattenrättsdomare äger vad som är stadgat om talan mot ägodelningsrätts och vattendomstols beslut motsvarande tillämpning.

33 §.

Under förutsättning av ömsesidighet äger Konungen förordna, att medborgare i viss främmande stat i fråga om rättegångshjälp skall vara likställd med svensk medborgare.

34 §.

Närmare föreskrifter rörande tillämpningen av denna lag meddelas av Konungen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 19....

Genom denna lag upphäves lagen den 19 juni 1919 (nr 367) om fri rättegång; dock att i fråga om fri rättegång, som beviljats före den 1 januari 19...., äldre lag alltjämt skall äga tillämpning.

Förekommer i lag eller författning hänvisning till eller avses däri eljest föreskrift, som ersatts genom bestämmelse i denna lag, skall den bestämmelsen i stället tillämpas.

Utan hinder av vad i 14 § denna lag är föreskrivet om behörighet att mottaga förordnande som rättegångsbiträde, må vid de domstolar Konungen bestämmer tillsvidare och till dess Konungen annat förordnar till rättegångsbiträde utses även annan lämplig person än i sagda paragraf sägs, som avlagt för behörighet till domarämbete föreskrivna kunskapsprov.

BILAGA C

Formulär till blanketter för uppgifter från domstolar m. fl.

Utredningen om rättegångshjälp

Form. 1

A. Uppgifter från .....
(Domstolens namn)

angående part i tvistemål som avgjorts genom dom år 1962

1	2	3	4	5
Domens		Part, som av motpart tillerkänts rättegångskostnadsersättning i målet (för äktenskapsmål: kärande eller svarande)		Rättegångskostnadsersättningens belopp, kronor
datum	nummer	Namn samt titel eller yrke	Adress	

B. Uppgifter från lokala skattemyndigheten i .....

..... angående ovannämnda person:

Civilstånd ..... Antal barn under 16 år ..... Nettoinkomst enligt inkomstlängden för 1963 års taxering, kronor .....

C. Kostnadsbidrag, kronor .....
Rättegångshjälp, kronor ..... } Dessa rader ifylles av utredningen

Anvisningar

för ifyllande av avdelning A å form. 1 med uppgifter angående parter i tvistemål, som avgjorts av allmän underrätt eller hovrätt genom dom år 1962

Uppgifter skall lämnas om parter i tvistemål, vilkas domsnummer slutar på 5 eller 0, med följande *undantag*:

a. Part, som haft fri rättegång i målet vid den domstol som meddelat domen.

b. Part, som i domen ej tillerkänts någon rättegångskostnadsersättning av motpart eller som, med hänsyn till målets utgång, tillerkänts allenast jämkad sådan ersättning (t. ex. enligt RB 18: 4). Har domstolen funnit, att part yrkat ersättning för rättegångskostnad med för högt belopp och på den grund tillerkänt parten ersättning med lägre belopp än det yrkade, skall däremot uppgift lämnas för parten ifråga. Vidare skall från underrätt lämnas uppgift beträffande part i stämningsmål om hemskillnad eller äktenskapsskillnad, oavsett om rättegångskostnadsersättning tillerkänts parten eller ej; jfr anvisningar till kol. 3—5.

c. Part i underrätt, då målet avsett gemensam ansökan om boskillnad, hemskillnad eller äktenskapsskillnad.

d. Part, som är juridisk person.

Därest i någon hovrätt domarna i tvistemål ej numreras särskilt utan i samband med brottmålen, beaktas vid redovisningen var femte tvistemålsdom i den ordning de givits.

Kol. 3 och 4. Namn och adress uppges så fullständigt som möjligt. För äktenskapsmål, varmed här avses stämningsmål i underrätt om hemskillnad eller äktenskapsskillnad, uppges namn, titel eller yrke och adress för käranden, då domens nummer slutar på 5, och för svaranden då domens nummer slutar på 0.

Kol. 5. Framgår ej av handlingar rörande målet med vilket belopp stämpel till dom (i förekommande fall stämpel och lösen till dom) ingår i utdömd rättegångskostnadsersättning, uppskattas beloppet med ledning av domens sidantal och dagboksbladet i målet. — Har i samma mål flera parter tillerkänts ersättning för rättegångskostnader med ett gemensamt belopp, fördelas detta mellan dem efter huvudtalet. — För äktenskapsmål (jfr anv. till kol. 3 och 4) utsättes i denna kolumn ej något belopp (jfr ovan under b.) utan endast bokstaven *ä*.

Varje blankett är avsedd för redovisning rörande endast en part.

Uppgifterna i avdelning B införskaffas av utredningen, sedan blanketten återkommit från domstolen med avdelning A ifylld.

Tillägg

I skrivelser till hovrätterna har meddelats, att uppgifter enligt form. 1 ej skulle lämnas rörande jorddelningsmål och mål avgjorda av vattenöverdomstolen.

Anvisningar

för ifyllande av avdelning B å form. 1 med uppgifter angående parter i tvistemål, som avgjorts av allmän underrätt eller hovrätt genom dom år 1962

Uppgifter skall lämnas av den lokala skattemyndighet inom vars tjänstgöringsområde den under avdelning A å blanketten redovisade personen är mantalsskriven.

Civilstånd anges med beteckningarna Og, G, F och Ä för resp. ogift, gift och frånskild person samt änkling eller änka. Förhållandet vid tiden för domen avses (se kol. 1 under avd. A.).

Antalet barn under 16 år uppges enligt mantalslängden.

Nettoinkomst enligt inkomstlängden är liktydigt med personens sammanräknade nettoinkomst från de i skatteförfattningarna upptagna förvärvskällorna, i förekommande fall minskad med underskott å viss förvärvskälla (men ej med övriga »allmänna avdrag»). Fråga är således *ej* om den taxerade inkomsten.

Uppgift från allmän underrätt angående tvistemål, som avgjorts genom dom nedannämnda år

Domstolens namn .....

1. Antalet domar i tvistemål år 1962 .....
2. Antalet parter i de under 1. nämnda målen.....
   Därav:
   a. Antalet parter, som haft fri rättegång i målen .....
   b. Antalet juridiska personer .....
3. Antalet domar i mål om betalningsskyldighet jämlikt 13 § lagen om fri rättegång åren 1961—1963 .....

   Därav mål som gällt talan mot part med fri rättegång, sedan det visat sig att kostnaden icke kunnat uttagas av motpart eller annan som ålagts (primär) ersättningsskyldighet .....

Anvisningar. Å blanketten redovisas under punkt 1. för samtliga tvistemålsdomar, med nedannämnda undantag, således ej blott för ett urval av dem (t. ex. mål med vissa domsnummer). Undantagna är *1.* domar, som skall redovisas under punkt 3; *2.* domar, som avser gemensam ansökan om hemskillnad, äktenskapsskillnad eller boskillnad; *3.* domar, som angår omyndigförklaring på ansökan av den som avses med ansökningen eller av överförmyndaren eller efter anmälan enligt 75 § sinnessjukstadgan och *4.* domar enligt vilka rättegångskostnadsersättning med hänsyn till målets utgång jämkats (t. ex. enligt RB 18:4).

Utredningen om rättegångshjälp
Form. 3

Uppgift angående parter med fri rättegång i mål om hemskillnad eller äktenskapsskillnad, som anhängiggjorts genom stämning och som avgjorts genom dom år 1962

Domstolens namn:.....
1. Antalet här avsedda parter .....
2. Statsverkets sammanlagda kostnader i anledning av nämnda parters fria rättegång, kronor .....

Anvisningar. Uppgiften under 1. skall avse hela antalet här avsedda parter, således ej blott ett urval av dem (t. ex. parter i mål med vissa domboksnummer).

Utredningen om rättegångshjälp
Form. 4

Uppgift från hovrätt angående tvistemål, som avgjorts genom dom år 1962

Domstolens namn:.....
1. Antalet domar i tvistemål.....
2. Antalet parter i de under 1. nämnda målen.....
Därav:
a. Antalet parter, som haft fri rättegång i målen .....
b. Antalet juridiska personer .....

Anvisning. Å blanketten redovisas för samtliga tvistemålsdomar, med nedannämnda undantag, således ej blott för ett urval av dem (t. ex. mål med vissa domboksnummer). Undantagna är domar, enligt vilka rättegångskostnadsersättning med hänsyn till målets utgång jämkats (t. ex. enligt RB 18:4).

Tillägg

I skrivelser till hovrätterna har meddelats, att uppgifter enligt form. 4 ej skulle lämnas rörande jorddelningsmål och mål avgjorda av vattenöverdomstolen.

BILAGA D

Tab. 1. Gränsbelopp enligt förslag till lag om rättegångshjälp

Basbelopp 5 000 kronor

Antal personer mot vilka underhålls-skyldighet fullgöres	3 § första stycket		5 § första stycket	
	Multiplar av basbeloppet	Kronor	Multiplar av basbeloppet	Kronor
0	3	15 000	$7^1/_2$	37 500
1	$3^1/_4$	16 250	$7^3/_4$	38 750
2	$3^1/_2$	17 500	8	40 000
3	$3^3/_4$	18 750	$8^1/_4$	41 250
4	4	20 000	$8^1/_2$	42 500
5	$4^1/_4$	21 250	$8^3/_4$	43 750
6	$4^1/_2$	22 500	9	45 000
7	$4^3/_4$	23 750	$9^1/_4$	46 250
8	5	25 000	$9^1/_2$	47 500
9	$5^1/_4$	26 250	$9^3/_4$	48 750
10	$5^1/_2$	27 500	10	50 000

Ex. 1. En person utan underhållsskyldighet behöver ej erlägga kostnadsbidrag, om hans inkomst ej överstiger 15 000 kronor.

Ex. 2. En person, som fullgör underhållsskyldighet mot 5 andra, behöver ej erlägga kostnadsbidrag, om hans inkomst ej överstiger 21 250 kronor.

Ex. 3. En person utan underhållsskyldighet får ej rättegångshjälp, om hans inkomst överstiger 37 500 kronor.

Ex. 4. En person, som fullgör underhållsskyldighet mot 5 andra, får ej rättegångshjälp, om hans inkomst överstiger 43 750 kronor.

Tab. 2 A. Kostnadsbidrag enligt förslag till lag om rättegångshjälp

Basbelopp 5 000 kronor

Årsin-komst, kronor	Antal personer mot vilka underhållsskyldighet fullgöres										
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
15 001	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16 251	120	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17 501	250	120	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18 751	370	250	120	—	—	—	—	—	—	—	—
20 001	500	370	250	120	—	—	—	—	—	—	—
21 251	620	500	370	250	120	—	—	—	—	—	—
22 501	750	620	500	370	250	120	—	—	—	—	—
23 751	870	750	620	500	370	250	120	—	—	—	—
25 001	1 000	870	750	620	500	370	250	120	—	—	—
26 251	1 120	1 000	870	750	620	500	370	250	120	—	—
27 501	1 250	1 120	1 000	870	750	620	500	370	250	120	—
28 751	1 370	1 250	1 120	1 000	870	750	620	500	370	250	120

Anm. Symbolen — betyder, att jämlikt 3 § första stycket kostnadsbidrag ej erfordras för erhållande av rättegångshjälp.

Ex. Om en person med inkomst av 20 001 kronor fullgör underhållsskyldighet mot 2 andra, skall han för att få rättegångshjälp utge kostnadsbidrag med 1/10 av skillnaden mellan 20 001 och 17 500 (jfr tab. 1) = 250,1 kronor, jämkat till närmast lägre tiotal kronor, d.v.s. 250 kronor.

Tab. 2 B. Kostnadsbidrag enligt förslag till lag om rättegångshjälp

Basbelopp 5 000 kr

Årsinkomst, kronor	Antal personer mot vilka underhållsskyldighet fullgöres										
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
37 501	—	2 120	2 000	1 870	1 750	1 620	1 500	1 370	1 250	1 120	1 000
38 751	—	—	2 120	2 000	1 870	1 750	1 620	1 500	1 370	1 250	1 120
40 001	—	—	—	2 120	2 000	1 870	1 750	1 620	1 500	1 370	1 250
41 251	—	—	—	—	2 120	2 000	1 870	1 750	1 620	1 500	1 370
42 501	—	—	—	—	—	2 120	2 000	1 870	1 750	1 620	1 500
43 751	—	—	—	—	—	—	2 120	2 000	1 870	1 750	1 620
45 001	—	—	—	—	—	—	—	2 120	2 000	1 870	1 750
46 251	—	—	—	—	—	—	—	—	2 120	2 000	1 870
47 501	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2 120	2 000
48 751	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2 120
50 001	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Anm. Symbolen — betyder, att jämlikt 5 § första stycket rättegångshjälp ej kan erhållas.

Ex. 1. En person, som fullgör underhållsskyldighet mot 2 andra, får ej rättegångshjälp, om hans inkomst överstiger 40 000 kronor (jfr tab. 1).

Ex. 2. En person, som fullgör underhållsskyldighet mot 3 andra, måste, om hans inkomst med 1 krona överstiger 40 000 kronor, utge 2 120 kronor i kostnadsbidrag för att få rättegångshjälp.

Tab. 3. Av häradsrätter, rådhusrätter, hovrätter och högsta domstolen under nedannämnda år avgjorda mål, i vilka förekommit fri rättegång

1	2	3	4	5	6	7	8
År	Tvistemål		Brottmål		Summa av kol. 2 och 4	Därav utan rättegångsbiträde	
	Antal	I % av avgjorda mål	Antal	I % av avgjorda mål		Antal	I % av kol. 6
1945	6 703	21,6	639	2,9	7 342	1371	18,7
1950	8 732	31,8	600	2,2	9 332	455	4,9
1956	11 459	37,8	476	1,3	11 935	503	4,2
1961	13 068	43,6	794	1,9	13 862	521	3,8
1962	13 263	42,6	543	1,2	13 806	441	3,2

Anm. Dubbelräkning har ägt rum *dels* så, att mål vilka fullföljts till högre instans och i vilka fri rättegång förekommit i olika instanser räknats särskilt för varje instans med fri rättegång, *och dels* så att, om fri rättegång förekommit å båda partssidorna, särskilt mål räknats för varje partssida.

Tab. 4. Under åren 1961 och 1962 av nedannämnda domstolar avgjorda mål, i vilka förekommit fri rättegång

1	2	3	4	5	6	7	8
Domstolar	Tvistemål		Brottmål		Summa av kol. 2 och 4	Därav utan rättegångsbiträde	
	Antal	I % av avgjorda mål	Antal	I % av avgjorda mål		Antal	I % av kol. 6
År 1961							
Häradsrätter . . .	5 212	43,9	295	1,6	5 507	163	3,0
Rådhusrätter . . .	5 547	36,5	196	1,0	5 443	280	4,9
Hovrätter	837	30,0	279	6,4	1 116	68	6,1
Högsta domstolen .	33	27,7	4	7,1	37	2	5,4
År 1962							
Häradsrätter . . .	5 237	41,6	192	1,0	5 429	118	2,2
Rådhusrätter . . .	5 826	37,6	113	0,5	5 939	261	4,4
Hovrätter	802	27,9	230	5,4	1 032	58	5,6
Högsta domstolen .	34	22,1	2	3,6	36	2	5,6

Tab. 5. Under åren 1961 och 1962 av de allmänna underrätterna avgjorda mål med fri rättegång, fördelade efter parter som åtnjutit sådan förmån

1	2	3	4	5	6	7	8
Arter av mål Domstolar	Hela antalet mål med fri rättegång	Därav mål i vilka fri rättegång åtnjutits av					
		kärande, sökande, målsägande		svarande, förklarande, tilltalad		parter å båda sidor	
		Antal	I % av kol. 2	Antal	I % av kol. 2	Antal	I % av kol. 2
År 1961							
Tvistemål							
Häradsrätter . . .	5 212	4 020	77,1	542	10,4	650	12,5
Rådhusrätter . . .	5 547	4 512	81,3	521	9,4	514	9,3
Tillsammans . . .	10 759	8 532	79,3	1 063	9,9	1 164	10,8
Brottmål							
Häradsrätter . . .	295	26	8,8	260	88,1	9	3,1
Rådhusrätter . . .	196	29	14,8	166	84,7	1	0,5
Tillsammans . . .	491	55	11,2	426	86,8	10	2,0
År 1962							
Tvistemål							
Häradsrätter . . .	5 237	4 153	79,3	466	8,9	618	11,8
Rådhusrätter . . .	5 826	4 767	81,8	536	9,2	523	9,0
Tillsammans . . .	11 063	8 920	80,6	1 002	9,1	1 141	10,3
Brottmål							
Häradsrätter . . .	192	26	13,6	165	85,9	1	0,5
Rådhusrätter . . .	113	14	12,4	97	85,8	2	1,8
Tillsammans . . .	305	40	13,1	262	85,9	3	1,0

Tab. 6. Under åren 1961 och 1962 av de allmänna underrätterna avgjorda tvistemål med fri rättegång, i grupper efter sakens beskaffenhet

Domstolar	Sakens beskaffenhet											
	Hemskillnad, äktenskapsskillnad			Äktenskaplig börd			Barn utom äktenskap			Annat		
	Antal	I % av hela antalet avgjorda tvistemål		Antal	I % av hela antalet avgjorda tvistemål		Antal	I % av hela antalet avgjorda tvistemål		Antal	I % av hela antalet avgjorda tvistemål	
		av samma slag	med fri rätteg.		av samma slag	med fri rätteg.		av samma slag	med fri rätteg.		av samma slag	med fri rätteg.
År 1961												
Häradsrätter	3 428	48,7	65,8	422	89,0	8,1	593	96,7	11,4	769	20,5	14,7
Rådhusrätter	3 785	35,7	68,2	386	76,0	7,0	652	90,7	11,8	724	21,5	13,0
Därav:												
Stockholms rr	635	17,3	56,8	123	69,5	11,0	194	84,3	17,3	167	14,4	14,9
Tillsammans	7 213	40,9	67,0	808	82,3	7,5	1 245	93,5	11,6	1 493	21,0	13,9
År 1962												
Häradsrätter	3 520	47,4	67,2	359	87,1	6,9	640	93,7	12,2	718	17,7	13,7
Rådhusrätter	4 068	37,6	69,8	361	81,1	6,2	835	92,9	14,3	562	16,9	9,7
Därav:												
Stockholms rr	716	19,6	58,2	99	70,7	8,0	264	86,8	21,4	152	13,4	12,4
Tillsammans	7 588	41,6	68,6	720	84,0	6,5	1 475	93,2	13,3	1 280	17,3	11,6

Tab. 7. Rättegångskostnadsersättning i tvistemål, avdömda år 1962, enligt urvalsundersökning

Tillerkända belopp, kronor	Parter, som tillerkänts ersättning							
	av häradsrätt		av rådhusrätt		av hovrätt		Tillsammans	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
<100	78	25,2	21	12,0	3	3,6	102	18,0
100 men ej 200 .	77	24,9	52	29,7	14	16,6	143	25,2
200 » » 300 .	37	12,0	20	11,4	8	9,5	65	11,4
300 » » 400 .	14	4,5	12	6,9	9	10,7	35	6,2
400 » » 500 .	23	7,4	10	5,7	6	7,1	39	6,9
500 » » 600 .	8	2,6	6	3,4	11	13,1	25	4,4
600 » » 700 .	12	3,9	6	3,4	3	3,6	21	3,7
700 » » 800 .	7	2,3	6	3,4	5	5,9	18	3,2
800 » » 900 .	4	1,3	4	2,3	3	3,6	11	1,9
900 » » 1 000 .	11	3,6	5	2,9	3	3,6	19	3,3
1 000 » » 1 500 .	15	4,9	15	8,6	12	14,3	42	7,4
1 500 » » 2 000 .	8	2,6	8	4,6	3	3,6	19	3,3
2 000 » » 3 000 .	7	2,3	3	1,7	3	3,6	13	2,3
3 000 » » 4 000 .	4	1,3	3	1,7	1	1,2	8	1,4
4 000 » » 5 000 .	2	0,6	1	0,6	—	—	3	0,5
5 000 » » 6 000 .	—	—	—	—	—	—	—	—
6 000 » » 7 000 .	—	—	—	—	—	—	—	—
7 000 —	2	0,6	3	1,7	—	—	5	0,9
Summa	309	100	175	100	84	100	568	100

Anm. Av underrätt avgjorda mål om hemskillnad eller äktenskapsskillnad är ej medräknade i tabellen. — Om flera parter i ett och samma mål tillerkänts ersättning för rättegångskostnad med ett gemensamt belopp, har detta fördelats mellan dem efter huvudtalet.

Tab. 8. Statsverkets utgifter för fri rättegång i stämningsmål om hemskillnad eller äktenskapsskillnad, avdömda år 1962

Genomsnittligt belopp per part med fri rättegång, kronor	Domstolar för vilka vidstående genomsnittsbelopp uträknats					
	Häradsrätter		Rådhusrätter		Tillsammans	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
<100	—	—	—	—	—	—
100 men ej 150	2	1,5	—	—	2	1,2
150 » » 200	6	4,5	—	—	6	3,5
200 » » 250	12	9,1	2	5,0	14	8,1
250 » » 300	14	10,6	6	15,0	20	11,6
300 » » 350	28	21,2	13	32,5	41	23,8
350 » » 400	19	14,4	8	20,0	27	15,7
400 » » 500	29	22,0	8	20,0	37	21,5
500 » » 600	13	9,8	3	7,5	16	9,3
600 » » 700	3	2,3	—	—	3	1,8
700 » » 800	1	0,8	—	—	1	0,6
800 —	5	3,8	—	—	5	2,9
Summa	[1]132	100	40	100	172	100

[1] Vid en häradsrätt har under år 1962 icke något stämningsmål om hemskillnad eller äktenskapsskillnad avgjorts.

Anm. I hela riket hade 4 893 parter fri rättegång i rubricerade mål, och statsverkets utgifter därför uppgick till 1.716.364 kronor, d. v. s. 351 kronor per part.

Tab. 9. Parter som enligt normalreglerna i 3 och 5 §§ av förslaget till lag om rättegångshjälp skulle vara uteslutna från sådan hjälp

Domstolar	Parter i urvalsmaterialet			Samtliga parter		
	3 §	5 §	Summa	3 §	5 §	Summa
Häradsrätter	92	65	157	1 677	1 185	2 862
Rådhusrätter	125	59	184	2 004	946	2 950
Hovrätter	22	8	30	386	141	527
Summa	239	132	371	4 067	2 272	6 339

Anm. I kolumnerna för 3 § redovisas parter för vilka beloppet av fingerat kostnadsbidrag upp går till eller överstiger rättegångskostnaden (jfr 6 § sista ledet).

Tab. 10. Parter med fingerad rättegångshjälp, fördelade efter kostnadsbidragets storlek

Fingerade kostnadsbidrag, kronor	Parter i urvalsmaterialet				Samtliga parter							
	Häradsrätt	Rådhusrätt	Hovrätt	Tillsammans	Häradsrätt		Rådhusrätt		Hovrätt		Tillsammans	
					Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
0	333	336	42	711	6 060	89,0	5 376	86,2	739	77,8	12 175	87,0
100—290	22	43	3	68	400	5,9	688	11,0	53	5,6	1 141	8,1
300—590	15	6	6	27	273	4,0	96	1,5	105	11,1	474	3,4
600—790	1	2	1	4	18	0,3	32	0,5	18	1,8	68	0,5
800—990	—	—	2	2	—	—	—	—	35	3,7	35	0,3
1 000—	3	3	—	6	55	0,8	48	0,8	—	—	103	0,7
Summa	374	390	54	818	6 806	100	6 240	100	950	100	13 996	100

Tab. 11. Statsverkets kostnader för fingerad rättegångshjälp åt vissa parter i tvistemål avdömda år 1962, enligt urvalsundersökningen

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Domstolar	Parter					Fingerade kostnadsbidrag, kronor	Rättegångskostnader, kronor	
	Antal	med fingerad rättegångshjälp		med fingerat kostnadsbidrag			Totalbelopp	Efter avdrag av kostnadsbidrag
		Antal	I % av kol. 2	Antal	I % av kol. 3			
Häradsrätter	531	374	70,4	41	11,0	14 960	202 413	187 453
Rådhusrätter	574	390	67,9	54	13,8	14 950	243 130	228 180
Hovrätter	84	54	64,3	12	22,2	5 230	45 790	40 560
Tillsammans	1 189	818	68,8	107	13,0	35 140	491 333	456 193

Tab. 12. Beräknad kostnadsökning för statsverket för rättegångshjälp i tvistemål avdömda år 1962

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Domstolar	Parter					Fingerade kostnadsbidrag, kronor	Rättegångskostnader, kronor,	
	Antal	med fingerad rättegångshjälp		med fingerat kostnadsbidrag			Totalbelopp	Efter avdrag av kostnadsbidrag
		Antal	I % av kol. 2	Antal	I % av kol. 3			
Häradsrätter . . .	9 668	6 806	70,4	746	11,0	272 290	3 682 046	3 409 756
Rådhusrätter . . .	9 190	6 240	67,9	864	13,8	239 320	3 887 520	3 648 200
Hovrätter	1 447	950	64,3	211	22,2	91 990	805 600	713 610
Tillsammans . . .	20 335	13 996	68,8	1 821	13,0	603 600	8 375 166	7 771 566

Tab. 13. Statsverkets kostnader för fri rättegång budgetåren 1957/58—1963/64

1	2	3	4	5	6	7	8
Budgetår	I riksstaten uppförda anslag, kronor	Bruttoutgifter, kronor	Uppdebiterade belopp		Influtna belopp		
			Kronor	I % av kol. 3	Kronor	I % av	
						kol. 3	kol. 4
1957/58 . .	2 900 000	4 106 000	1 114 300	27,1	655 000	16,0	58,8
1958/59 . .	3 600 000	4 677 000	1 191 600	25,5	678 300	14,5	56.9
1959/60 . .	3 900 000	5 296 000	1 410 200	26,6	776 000	14,7	55,0
1960/61 . .	4 500 000	5 688 000	1 522 100	26,8	887 700	15,6	58,3
1961/62 . .	5 500 000	5 766 000	1 655 100	28,7	1 046 400	18,1	63,2
1962/63 . .	5 800 000	6 416 000	1 912 800	29,8	1 159 000	18,1	60,6
1963/64 . .	5 500 000	6 501 000	1 960 800	30,2	1 217 800	18,7	62,1
Tillsammans	31 700 000	38 450 000	10 766 900	28,0	6 420 200	16,7	59,6

Statsverkets beräknade nettoutgift i runt tal, efter avdrag av kostnadsbidrag och restitutioner, för rättegångshjälp åt personer, som enligt gällande rätt ej ha möjlighet att få fri rättegång: 6 200 000 kronor.

SKURELL BIBLIOTEKET STOCKHOLM

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1965

1. Transportekonomisk forskning i Norden.
3. Enkelte mellomriksveger mellom Norge og Sverige.

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 1: Allmänna uttalanden samt 1 och 2 kap. i förslaget till regeringsform. [2] Del 2: Kap. 3, 4 och 5 i förslaget till regeringsform. [3]
Rättegångshjälp. [13]

Utrikesdepartementet

Sveriges sjöterritorium. [1]

Socialdepartementet

Tandvårdsförsäkring. [4]

Kommunikationsdepartementet

Skånes och Hallands vattenförsörjning. [8]

Finansdepartementet

Måttenheter. [5]

Ecklesiastikdepartementet

Antikvitetskollegiet. [10]
1963 års universitets- och högskolekommitté 1. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader I. [11] 2. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader II. Specialutredningar. [12]

Inrikesdepartementet

Om den kommunala självstyrelsens lokala förankring. [6]
Praktik- och feriearbetsförmedling. [7]
Arbetsmarknadspolitik. [9]

NORSTEDT & SÖNER, STOCKHOLM 1965

KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM